

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година III књига III свеска XI септембар 2007.

Траџ

Часопис за књижевност, уметност и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Ангелина Манев

Главни и одговорни уредник

Ђорђо Сладоје

Уреднички тимо

Небојша Деветак (*оперативни уредник*), Бранислав Зубовић (*технички уредник*), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момчило Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Емсура Хамзић, Никола Шанта и Светислав Шљукић.

Адреса

Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 794-640
e-mail: casopistrag@sbb.co.yu , biblvrbas@ptt.yu
web site: www.biblvrbas.org.yu

Штампа

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Илустрације: Недељко Буиша, Светислав Шљукић

С А Д Р Ж А Ј

пѳраѳ ѿезије

Иван НЕГРИШОРАЦ.....	5
Зоран М. МАНДИЋ.....	12
Драѳица ИВАНОВИЋ.....	16
Марија ШКОРНИЧКИ.....	18
Винко ШЕЛОГА.....	21
Владимир ПАНТОВИЋ.....	24
Радоман Раѳе ТМУШИЋ.....	26
Александра Пајовић МАНИЋ.....	30

пѳраѳ ѿрозе

Радосав СТОЈАНОВИЋ.....	32
Љубомир ЗУКОВИЋ.....	42
Милан МИРИЋ.....	51
Александра ЂУРИЧИЋ.....	57
Зоран Б. ИВАНОВИЋ.....	61

пѳраѳ на пѳраѳу

Витѳомир ВУЛЕТИЋ.....	63
Радмила ГИКИЋ.....	85

пѳраѳ ґруѳих

Консѳанѳин И. ГАЛЧИЊСКИ.....	91
Геролѳ ШПЕТ.....	95

пѳраѳ есеја

Драѳан ЛАКИЋЕВИЋ.....	107
Анђелка ПЕТРОВИЋ.....	114
Иѳор ЛЕКИЋ.....	119

шраг сећања

Војислав М. СТАНОЈЧИЋ.....125

шраг њаланачког духа

Анђелко АНУШИЋ.....128

шраг целулоида

Александар ДЕВЕТАК.....133

шраг шичишаванја

Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....136

Љубиша ЂИДИЋ.....138

Зоран ЧУКИЋ.....140

Радомир ВИДЕНОВИЋ РАВИД.....143

Бранислав ЗУБОВИЋ.....148

шраг наслеђа

Никола БУРА.....150

Иван НЕГРИШОРАЦ

*ЧИЧА МИЛЕ ЈОВАШ, НА ТРОНОШЦУ, УЗ ОГЊИШТЕ,
ПРСТИМА ПРЕБИРА КОСУ И ТЕШКЕ МИСЛИ*

Да спим,
Не могу! Мајска ноћ
Мирише, тишина одјекује
Дамарима моје крви, која никако
Да смири своје изворе
И притоке. Тамно повјесмо каткад раздере
Псећи лавез, очњаци забију се баш у грло,
А ријеч да склизне низ душник
Не може! Све мним: дочекаћу
Јутро, а доконати ништа
Нећу! А номад,
Кад врнук се из Пожеге,
Други човјек постав. Кад виђек тамо,
На пијаци, због карабина и кубура, четворицу
Објешеније, у себи се икони св. Николе
Поклоник и ријечи се саме
Урезаше: Њемац поштује себе
Колико другог унизи! Нисам,
Овога ми крста,
Вјерово ће ће обдржати ријеч
Кад ли ону наредбу у народ пуштише:
Ко оружја каког има, одма да га преда!
Код кога оружје нађено буде,
Биће стријељан, а кућа му
Запаљена! Вјерово нисам,
Ал на пијаци све ми пред очима пуче,
Ко шамар! И све нешто мислим: кад ми живот и имање
Толико мало вриједе, куд ћу с ово нејачи
У овој ноћи која потрајаће годинама? И куд ћу
С карабином и стрељивом?
Јал у црну земљу, јал о раме,
Па у четнике
Ил у партизане?

МАЛИ ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ДРЖАВЕ И ПРАВА

1. Драгунин Светозарев, о Бурђицу, уз кандило, разматра пашање кућног огњишта

Док смо живјели
У кућерку о коме сви смо
Бринули, нико од општег добра
Себи намицо није! А у рат се, синко мој,
О свом руву и круву ишло: у пјешадију
С опанцима својим, у коњицу
С ђогатом својим, у артиљерију
С вочићем својим! И ратова је било,
И побједа свакојакије о којима се пјевати могло.
А кад се силни народ
Окупи у кућерину која поста свачија и ничија,
Мало је ко брино што су зидови рушни,
Ћерамида разбијена а венчаница
Трула. Сви стадоше да потражују
И што јесте и што није њиово.
Нико да принесе, па да каже: ево, браћо,
Ово нам је за наш топли дом! У рат се, којекуде,
С муком ишло, о државном руву и круву,
Па двојица вуку, четворица туку! И јопет ни једну
Побједицу биједну не прослависмо
Пјесмом! Не знам твоје мњење
Како је, ал ја, синко, знам
Које ме огњиште грије!

2. Бед Боривоје изучава коријене идеолошких размирица

Ја сам с партизанима,
Ондар, кад утекоше, заувјек
Завршио! Скупило се то, шачица јада,
С нешто карабина и кубура
Па, младо и лудо, из Шибина
На њемачку колону припуцало! А ондар куд који,
Мили моји! Нит рече то народу да бјежи у планину,
Нит планове начини о повлачењу! Ништа!
Разбјежали се ко ласице
Пред шумским пожаром. И ја сам, синко, од Солуна
До Соче ратова, па знам: није памет
Из кубуре запуцати, па у брда утећи! Таква војска
За друге обавља поса, а побједнику, уз со и љеб,
Свој народ нуди! Не ваља им краљ,

Не ваља црква, све што је честито
 Више се у људе не броји. Кажу: једнаки
 Сви да будемо! Ми, брате,
 Пред Богом и јесмо једнаки,
 Друга ми једнакост не треба! Ни два вола не вуку
 Једнако, ни двије њиве не рађају исто!
 На разнијем изворима исту нећеш попити
 Воду: на Студенцу трну зуби,
 У Аништу мало киси, у Језерима кад киша падне
 Оће да се замути. Ни у устима
 Немамо исти број здравије зуба
 И шупљије крљетака. Исто је сунце, али сваког дана
 Друкчије му лице вирне са истока. Тако и ја, у чаши,
 Исто вино гледам, ал у ждрелу
 Другачије гутљаје
 Сарањујем.

3. Зашио је Иван Насџасов измицао четничкој мобилизацији

Двапут ме је
 Весели војвода Милутин преко пања
 Туро и по туру батино. Први пут, у Тијању,
 На вашару где о светом Прокопију
 Поведок коло и армоникаша богато
 Наградик. Могло ми се,
 Газдачки сам син, унук Светозарев,
 А он, то се бар знало, имао је стотину ектара њива и
 винограда,
 Ливада и шума. Знао је то војвода коме пустити крв
 Мило је колико испити чашу рујна вина.
 Али милостив бијаше светитељ тога дана и не даде
 Крвнику да ми више од двадесет
 По туру пресуди. И још: да ми на памет
 Више не падне да заиграм док честити четници,
 Рушни због краља и отаџбине,
 Главе у торбу међу.
 Други пут, кренусмо чича Боривоје и ја,
 Одмах по Васкрсу, у Пожегу, некакво жито да продамо.
 Одужила се зима, понестало еспапа, па невоља
 Наћерала да заимамо, ако се може. Неће у Мекотама
 Пресрете нас кржави војвода, момци му мрки,
 Брадати, с кокардама орловим. Ће пођосте
 Док празници ришћански
 Трају? Ми ћутимо,
 А он ће нам мајку комунистичку
 И двадесет по туру! Боривоје замуца
 Да не чини зијан, пред собом Солунског борца има,

Члана Равногорског одбора! Али силник креше:
Ако ти се не свиђа, а ти се Дражи
Пожали! И, тако, изубијаше нам задњице, а ја
До памети дођок бритке: ако нисам знао
Коју ћу војску служити, бар сазнадох
Коју, ни за живу главу,
Служити нећу!

*ОПШТИНСКИ БИЉЕЖНИК МИЉКО СЛУША ШТА
МУ ШАПУЋЕ ДУБОКА НОЋ ПОНАД ПОТАЈНИКА*

У овој авлији,
Чији плот придржава
Црну цираду под којом прст
Пред оком не види се,
Ја царујем. И сваки бурјан,
Аптовина, змијско грожђе дркте
Да не опкорачим их
И обиљежим својим мастилом
Благословеним. Мој лавез чујеш, иљаде
Очњака што буше сваки сугласник
У свакој ријечи која објашњава
Ко си, и зашто си,
И куда идеш. Тако приљежно буши
Само кондуктер по вагонима
Ћире што брекће и укће
Од Чачка до Ужица, и даље. Човјече,
Имаш ли вјернијег пријатеља
Од мене? И кад си у весељу,
На каквој свадби, и кад си рушан,
И трезан и пјан, на путу и у кући,
Ја те оставити нећу. Понекад,
Кад спустиш се до потока,
Чућеш ме како телалим жаблим
Крекетом. На ливади,
Кад поскок главу подигне,
А онда шмугне под пласт сијена, знај
Да ти се ја то, брижан, гласам. А номад,
Кад преко паде претрча и у купињак се
Уђену ласица, шта мислиш
Ко ти се то ћутљиво јавуо? Ја никад нећу рећи
Ону бремениту ријеч коју ти, сељацима убогим,
Редовно кажеш: на овом огњишту
Ја судим и ја смудим. Понекад
Сунце утоне у западне облаке,
А онда наједном подигне главу и његова суза
Капне на лист боквице, да ко роса

Сачека јутро. Тако и ја,
 Добри мој ћато, све ти казак кроз маслачка
 Чију си главицу развејао
 Вром свог опанка. А кад ти жена,
 У цик зоре, крикнула буде:
 Куку мене, црн гост нам
 У кућу уђе, ти не брини: ништа
 Чути нећеш! У оном мрклом логу,
 На сред Потајника, ти и ја,
 Сами, нијемо заиграћемо
 Коло!

*ДРАГИША НАСТАСОВ, ОДОНУД, ПОРУЧУЈЕ ШТА ЗА
 ЖИВОТА ВАЉА ЧИНТИ*

И мени је много требало
 Да се протнем кроз дугачак
 Тунел, узак колико Потајник,
 Па јопет нисам сигуран
 Знам ли оно што знам. И све ми се
 Чини: тек сам у овој тами прогледао,
 А у свјетлости бјелосвјецкој
 Све сам гледо – ништа виђо
 Нисам. А кад стигосмо вође, у трен ока
 Све се збило. Преда ме искрсну
 Нека душа лака, млада, реко би,
 Ни два вијека нема, сва у паучини и мемли
 Сјаји. Дође она, ништа не каже, ал ја све знам
 Шта ми говори. То би ваљало да научите
 Што прије: да будете један поред другог,
 Али да вас нема. Као лептир какав.
 И мени мој лептирак ћутке
 Вели да је он Симо, Симан,
 И да сам ја његову душу на оном свијету
 Носио. Вријеме је, каже, да се сад
 Око заједничке душе, ко око огњишта,
 Окупимо и да се међу се некако
 Ушчувамо. Нисмо ми заједнички посо
 Бирали, ал кад нам је већ дат,
 Ваља нам људски опослити.
 Ја тог лептирка познаво нисам, али сјећам се
 Ће су стари приповиједали како бијаше
 Кадгод неки Симо, мајстор. И гроб му
 На Забрдицама знам ће је,
 Али ко би помислио ће су нам душе
 Тако блиске. А он ми, јопет, лијепо вели:
 Зар се нисам пито откуда ми та воља и то знање

У дунђерлуку? Зар не осјетик како ми је
 Све лако када кесер, блању, длијето
 И турпију у руке узмем? Зар не помислик
 Кадгод да то што у себи носим
 Није само моје него ми је тек
 На чување подарено? А ја ћутим,
 Гледам тог лептирка мемљивог,
 Сјајног, озарен чистотом
 Оног што видим! Ко кад се воде ладне,
 По љетној жеги, из тестије, од срца
 Напијеш. И све нешто мислим: да вам вако, кроз сан
 И кроз ћутњу, кажем шта вам ваља
 Знати. И да ме, најзад,
 Без иједне ријечи
 Разумијете.

КОПЉЕ СВЕТОГА ЂОРЂА

Многе путеве
 Прегазео је мој опанак,
 Ал најтежи јад ме сколи
 Уочи Ђурђица, обетине моје,
 Кад у намастир Сретење кренем да сретнем
 Самога себе! Није ми мучно
 Пјешке одати, кроз шуму се протињати
 Ђе ајдуци понекад заузму чеку! Нит ми је тешко
 Кад киша антерију пошкропи, чак ни снијег
 Кад заспе ме бјелином, ко трешњевим
 Цвијетом! Лисица и вукова нисам се ни дјететом
 Плашио, а змије, које би нагазити мого,
 Већ су у логу своме, у дубоком
 Сну. Али стрепим, ал се бојим,
 Ал се страшим кад у цркви,
 Пред олтаром, очи склопим, у молитви какав ћу се
 Самом себи појавити. Па ме, у тишини,
 Заколе стотину буба
 И гуштера што миле ми тијелом. А рука моја
 У гују се претвори, у уво ми сикће
 И лелуја тај отровни коноп.
 Плес мртвачки око мене
 Заиграју силни дрекавци и караконцуле,
 Крвавије чељусти и бодежа умјесто
 Зуба. А аждаја када ватру суне,
 Кад устрептим жеравицом у прсима, не издржи
 Душа моја, јер зна: ничега
 Ту нема, али има
 Свега! Све сам то ја: што починик,

Што рекок и помислик, па сад иштем
 Да од себе рачуне своје наплатим! Ту ми срце пукне
 Ко у каменолому експлозив: очи лагано отворим,
 Па и упрем у тебе, светли копљоношо!
 Видим ђе, миран, стојиш пред Богом,
 Пун снаге која ти, кроз вр цилита, са неба дотиче,
 Непрестанце. А ондар, јопет, очи склопим,
 А тамо: све оне авети бијесно ударише,
 Али сада цидом иг, земљи окренуте, спремно дочекујем!
 И ту чудо настане о коме ћутим! А кад кући,
 Из намастира, кренем, лак и бодар,
 Све газећ облачиће, ја знам оно што ти знадеш,
 Свети ратниче: око мене авети лелујају,
 Ал у руци ми копље невидљиво!
 Небу окренуто, злу
 Не требало!

Ћираџ Ћоезије - Иван НЕГРИШОРАЦ

Зоран М. МАНДИЋ

НАШЕ ЗАЈЕДНИЧКО ВИШЕ СТАЊЕ

Време нико не може да заустави
ни најпонижнији у прљавим пословима
додворавања
Он савршено добро види сваки детаљ
Не прима дарове
Не заводи жене
Пред њим испите полажу само најхрабрији
Плашљивцима прави копије вампира
да се плаше од посрнућа
до пресвинућа од страха на смрт
Нема код њега поправног ни за најбоље
Постојиш колико трајеш
ништа више од тога
За веровање неверника да ће умаћи
кроз тајне пролазе на боља места
откључао је многе улазе
да би се уверио колико ће од живота
односно од смрти потрошити на оклевање
Ником не прашта
ни безгрешнима
Једном у животу остало у смрти
без преношења предмета и порука
Путује се за сва времена на непознату
Адресу
Треба га волети свим тајнама бића
Без додира и претварања
Његова невидљивост је
Наше заједничко више стање

НИШТА СЕ НЕ ЗНА

Ништа се не зна док се
не пристигне
док рука не дотакне кваку која
једнако отвара спољна и унутрашња
врата
Егзит
на домак сензације што израња из
подсвести
просањаног у пролазу
између поседа лицемерних верзија
знања
у ни у чему дораслог аутономији
незнања
скривеног у благовести
резервисаног за оно што се не зна
што се никад не зна
ништа се не зна док се не пристигне са
дипломом Смрти
Краљицом свих (уз)имања
субјектом међу лакомисленим објектима
кисеоника
међу којима есејисти руже тачку и
удварају се ружно другим знацима
интерпункције

СВЕТ ЈЕ ЈЕДАН

Свет је један
једна запета
једна тачка
непрекројив ни од најсилнијих
добро наоружаних множина
мишљењем и лепотом израза
текстом који може да не срља у
безазленост приче о постању
инфициране измишљотинама
инфериорних једнина
Свет је један у свему у
вери и језику
међу онима што прислушкују и одавају
међу прислушкиваним и одатим
на саставима и гибњевима
на рубовима
међу женама суновраћеним у именице

вештица и подајница
хоћки које се брзо задовоље
Свет је један и само један шлиц је
на њему
да може кад мора
да мора кад може
кроз вртове и пустиње
Сибир и Сабир
кроз мишићав број Појма
акробатски разгоропађеног на
феноменолошким справама за мучење
Ноумена
Свет је један и кад није
кад нема себе
сенка је његова ту да опомене и
казни невернике

(С)ЦЕНА ЧИСТИЛИШТА

Разлике никад нису истиснуле
Сличност из својих послова
Ни у ратовима им није успело
да је поразе
придобију за службу у којој се
надмећу једна против друге
у свему што их раздваја неравнинама
малаксалим језиком
ревидираном интерпункцијом
сличност је њихова мора тмурнија од
окасног окера на сликама натрпаним
другим бојама што као јаје
јајету личе и не мењају се
непроменљивије од израза царске
Белине
вечите слушкиње светлости
Разлике посрћу саме
исчезавајуће се утапају у своје
Противнике
завршавајући као мастило под њиховим
несентименталним упијачима
обојене у флеку
претворене у мрљу
што бледећи
избледи у сушионицама портфеља
Сличности
која на оделима чистилица
Пристиглима

мери крвни притисак
узима старе податке
заводи у нове матичне књиге
Једнаких

ИШЧЕКИВАЊЕ

(За Д. Михаиловић)

Чекати је заморно осећање
гледање у мраку
изнад чистине без врха
ни доле ни горе
без тачака које се крећу
зауостављене у прекинутом даху
у мисли која мисли саму себе
која не дугује претплатницима на
изазове
која је остатак свог
непостојећег вишка
са чулима поврх ума
тамо где је немогуће могућностима
ма како се упирале у пробоју
ситуације
кроз реч
њен нимбус
кроз одраз разумљивог у вери да је
свет један
један ритам срца
једна слика помешана с тобом
ишчекивано исто чека
не зависи од себе
од својих напора да успе
у кретању аритмије
зауостављеном на чистини трајања
У свему томе речи су
превише тога преузеле на себе
на утопију проналазаштва
Тела у Духу
У духу цвета који се понавља
најчешће без разлога
Сав од навика препознавања
од оног што узноси у
Узносљивом

Драгица ИВАНОВИЋ

ОСАМЉЕНО МЕСТО

Сањам
све чешће
осамљено место
борову шуму
иглице под
стопалом

кућицу затрављену
крај мора
које се не види
али мирише
на јесен
на старост спокојну

расклиману постељу
и под њом
под мудро
прашином сна
књигу чији рукопис
није ми непознат

КАПИЈА

Нису то она врата
што смо их с напором
уз шкрипу отварали
кад нам их је пред носом
зли ветар залупио

Нису то врата којима се
одељују и спајају одаје
нису ни крута масивна
нема на њима
ни мандала ни звекира

Нису то вратнице које
скривају тајне пролазе
лагуме предака гробове

То је капија којој се
море осмехује
То су врата ка небу отворена

ЋУТЉИВИ ОДИСЕЈ

Превише приче
је и довело до бродолома
опојни разговор
поуздан је водич
ка немерљивим дубинама
мора ли, бића ли

Благоглагољиви
распојасани зоре сапутник
у одбљеску
укоченог таласа
испитује изборано лице
туђе ли, своје ли

Добродошла си
принцезо лаконога
само под условом
да није нужна и
беседа код Феачана

Марија ШКОРНИЧКИ

САВЕТНИК

Саветник
Обријане главе
Отворених очију
Спава

Спирална шкољка
Сумња
У тишину
Што се вија
По хоризонту

Луталица - Алет
Скупља
Знамење
Смеје се
Док губи пут

Сенка
Диже споменик
Светлости
Топао ветар
Оплакује
Бисер што нестаје

Луталица
Ужива у цвећу
И бршљану
Што расте
Из црвене земље

Божански разум
Двоуми се
Да ли је срце језеро
Или звезда
Што сија дању

МЕСЕЧЕВ ЧОВЕК

Месечев човек
Спаситељ
За стотину јак
Вински пехар узима
И сипа
Сок
Од циметовог дрвета

Пророчица
С паучином
Преко лица
Једнострани штит
У руци држи
Хтела би
Бити брзонога
Благословена
Она
Која растерује
Бол

Луталица
Дангуба
Живи око вода
Двоструко проклет
Укротитељ свега

КРОЗ ЈЕЛИСЕЈ

Тикве се
У кочију претворише
И Хаду ме
Повезоше
На улазу
Кербер ми
Маску узе
У зеницу
Свитац се усели

Мирис росе
Ме омами
Свуда магла
Крици
Кикот
И уздаси

На столици заборава
Тесеј седи
Мене Морфеј
Зове
Да ме сном подари

Винко ШЕЛОГА

ЈЕЛИСЕЈСКА ПОЉА

Идем пустињом, можда пластичном ливадам
Поље је ненасељено али није празно
Не знам зашто мислим да сам у пустињи
Неодређене боје или више боја
Мркожуто, али и зелено
Идем сам, без коња или камиле
Мада, занимљиво, осећам нечије присуство
Нисам сигуран да ли ми је предео познат
Идем више мишљу него ногама
А опет као да пешачим у родна Голеша
Пролазим кроз звуке или гласове
Поред невидљивог дрвета
У чијој су сенци змија или гуштер
Нема воде ни жеђи
Не знам да ли одлазим или сам у повратку
Преживео па причам или тек треба да умрем
Не чине се сан, то опште банално место,
Привиђење или маштарија
Некако ми је више казано него
Што видети и разумети могу
У телу сам, лак и незаморен
Без година, жеља и циља
По промисли којој се не противим
На неком као испиту, благо обузет страхом
Прекрива ме нејасно ишчекивање
Музика са жица, од пискова и бубњева
Мириси јужни и северни
Ништа није случајно у том складу
Нити са мном у неспоразуму
А све као да сам нешто дужан
Пропустио да учиним
Неко ће ме питати за нешто.

НОГУ ПРЕД НОГУ

За који мој сам овуда,
шта се мноме хтелo рећи,
који ланац смисла испуњавам?
Не сећам се да сам нешто хтео
или да ми је требало.

Прешао сам преко моста
па поред бутика, ресторана
конфекције и комитета
И? Шта сад?
Све је ово само хоризонтално
корак по корак
стењање у елипси оковида.

Ко би овде могао бити пророк,
филозоф перипатетичар или стихотворац?
Чак ни гатаре нема
да каже нешто загонетно и погрешно.
Као и увек за вертикалу
треба духа пењућег.

Сутон обесхрабрује воздигнуће
звезда којој се обраћам
можда је одавно мртва.
Ја сам последњи који иде
без кредитне картице, рачунара, бајпаса
глупа незналица, безнадежни архаизам
на раселини нових мера и токова.

РАСИПАЊЕ ПЕПЕЛА

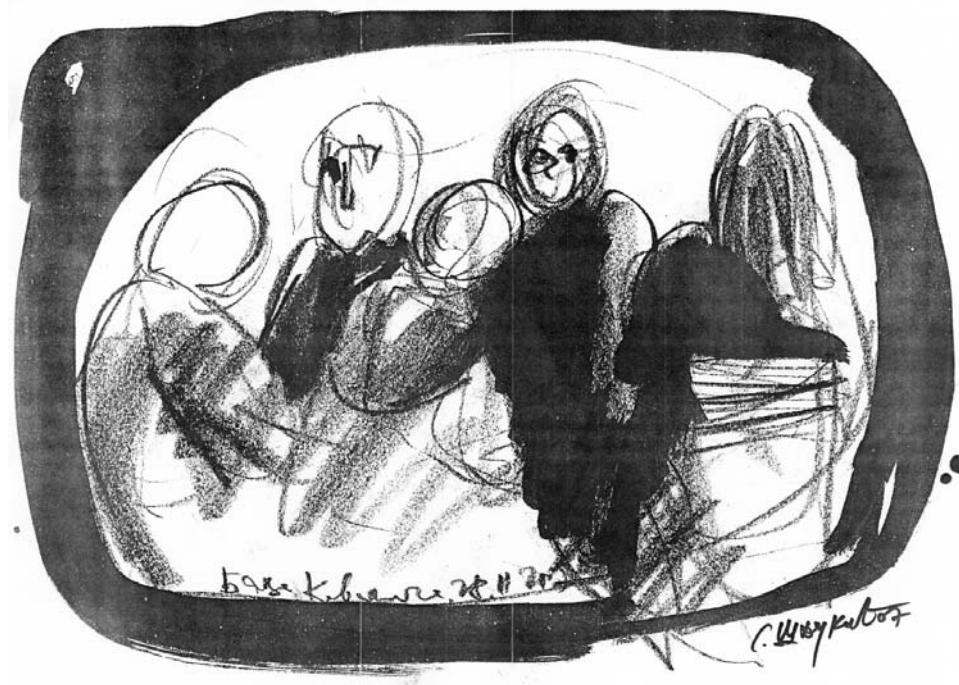
Као изгнанику из Спарте
бошча на рамену
(кад сви лете авионом)
сем мене сви разумеју пророштво
сигнале небеске, путоказе туристима.
Припаде ми само Мали Пут ка сну
Икарове румене слободе избора
разговор срцем с паганским руинама.

Њима остадоше тргови, добоши
чувају обичаје, монету и судије.

Чух језике, црну птицу гаврана
двојника у телесном престанку
профетске метафоре воде
испод асфалта јеку костура

видех технологије пластификације
сенке иза осветљених решетака.

Можда те сретнем и препознам
или ми меко спустиш руку на раме
на предаху за молитву
Рече се: Бог је љубав, љубав је истина.

Владимир ПАНТОВИЋ

ДАНАС

Време је победило. Успели нисмо.
Прах од нас оста, ни трага ни гласа.
Покосило нас невреме, сви смо
усахли, сломљени пре судњег часа.
Време је победило. Успели нисмо.

Окове на руке ставили смо.
Мириш пораза лебди у зраку.
Ожиљке дуго и болно крисмо,
тумарајући по мрклом мраку.
Окове на руке ставили смо.

Нисмо успели ожиљке скрити.
Нисмо успели скинути окове.
Нисмо престали сузе лити.
Разбија нас живот о своје докове.
Нисмо успели ожиљке скрити.

Пут и путоказ не постоје.
Време нас је претрчало и сад
газимо се кроз дане своје,
трпећи беду, јад и глад.
Пут и путоказ не постоје.

СЕНЕ

...прости дани праменова лета.
Направљени од мало плаве и жуте боје.
Јесен кад дође, та сенка смета.
Кваси и бледи светове моје.

И како сад чекати дане?
Мртве, без краја, без звука, без мене...
Прилика за нове и нове ране,
дани препричани у ништа. И сене...

СТОЈИМ

Стаде се.
Па се нема шта. И не види нико.
Стаде се, па се не може даље.
И нема се шта.
Те губим. И ликом

копним. Па тачка.
Мртав угао, стојим.
Стаде се. Убилачка
мука. И дане у црно бојим.
Стаде се.

ПИСМО

Сад више не знам ни како се зовеш.
У туђи крај те одвео неко.
Тек пусто је без тебе остало небо,
Звезда, где си? Десно? Доле? Тамо ил' преко?

Памтим буру у твојој души и сјај ока,
уздахе ти памтим и немоћ да љубав вратиш.
И кад је било лето, а поготово кад је зима.
Све те тренутке памтим, да ли их и ти памтиш?

Музику ниси волела, ја сам је волео много.
Опроштаје си волела, ја их волео нисам.
Нисмо се свађали, само смо нестали нагло
К'о сан, да ли си ти крива или ја крив сам?

Не знам где живиш, адресу на слепо пишем.
Можда у сунцу брда ил' где су зидови сиви.
Случајно ће те наћи неки пијани поштар.
Госпођо, молим вас, да л' љубав његова овде живи?

Радоман Раде ТМУШИЋ

ТРНОВА РУЖИЦА ВУКОВАРА

Испод голубијих крила
Спавају плотуни

Мирно спавају залутали меци
И нестали војници

Све што је било непотребно сада спава

Спавају усијани мозгови
Заспали су точкови
Генерали мапе скице
Спавају бош пумпе и радилице
Спавају рањени и сахрањени
Спава гроза
Поезија и проза
Спава грозница
Спава лудница
У Белој кући Врховни Убица
Заспала је слога која све спасава
Спава слава
Заспале су и језа и страва
Спава застава
Све спава

Спавају прозори
Не шкрипе врата
Спавају злочинци из НАТО пакта
У Риму спава крвави папа
А није будан ни Фрањо Туђман
Заједно са њим у неприлици
Спавају Срби католици
У истом кревету на истој страни
Спавају са њима Муслимани

И све што је било непотребно сада спава

Заспао је мрак и у њему страх
Спава - зрак
Спавају љеб и крух
Спава - ваздух
Заспао је спас
Спава
Ужас

Заспале су звијезде у висини
Спавају избјеглице у даљини
Испод њихових кревета спава
Освета

Спавају разбијене градске улице
Спавају њихове Х А - убице
Спавају мете и ракете
Спавају тенкови и тенкисти
А заспали су и снајперисти
Изгубљени у рову спавају ћутке
Стингери Армбрусти и Маљутке
Спавају шпијуни и извиђачи
Спавају mine и минобацачи
Нико у овај сан да сврати
Спавају заседе и диверзанти
Никога ову тишину да спаси
Легле су бусоле
Спавају компаси
Лијева десна горња јужна
На свакој страни спава
Мржња
Спавају сјећања и блиједе
Спавају муповци
Легле су зенге
Хрчу курири и весници
Спавају усташе
Спавају четници
У истом кревету на истој страни
Спавају са њима партизани

И све што је било непотребно сада спава

Заспала је пропаганда и не лаже
Спавају мртве и неживе страже
Спавају хеликоптери у селу Вери
У Борову насељу солитери
Спава
Спрат по спрат

Спава у њима
Рат

Никога ову тишину да погледа
Заспао је пораз
Спава
Победа

Спавају спискови војних одсека
Лежи покошена младост словенска
Заспао је бол и муке
Ампутиране ноге
И
Откинуте руке

Заспао је спас
Спава
Ужас

Лако као птице на грани
Спавају Ве Бе Ер - ови и оркани и урагани
Спавају бајонети и ножеви
Уснуле каме и бодежи
Спавају гас маске и отровни плинови
Легли су чиновни
И ознаке
Грбови и петокраке
А никога да барем нешто покуша
Заспала је тмина спава тмуша

Заспала је слава
Спава застава
Све спава

Заспала је чизма што ногу жуља
Спавају казани пуни пасуља
Спавају упаљачи и цигаре
Спавају авети и утваре
Спавају паре и кашикаре

Спава много пара око Вуковара

Спава ракија спава пиво
И све што је некада било живо
Заспала је пропаганда и не блеји
И њене дуге и кратке цијеви
Заспало је кљасто и сакато
Заспала је киша
Спава блато

Нико у овај сан да сврати
Заспале су жртве
Спавају целати
Србо - Хрвати

Заспао је Дунав и не плови
Спавају - снови

Спавају птице не дижу грају
Заспало је свако дрво у Ђергају
Подруми боце у њима вино
Спавају силоси над Бршадином
Никога у овај сан да удари
Спавају лешеви
Спавају гробари

Спава много гробара око Вуковара

Спавају митраљежи
Спавају меци

Спавају цркве

Спавају пијевци

Прилегла је и смрт испала јој коса
Спава свитање
Спава роса

Спавају мртве и неживе кости
Спавају
Глупости

Спавају кукавице
И
Јуначка срца

Нико
Не
Пуца

Александра ПАЈОВИЋ МАНИЋ

КАО ХЛЕБ И ВИНО

Као што хлеб и вино
у тело и крв претвара,
тако и срца отвара
скамењена још одавно.

Љубави снагом и тамно
предворје ада затвара,
у биће ново претвара
и безнадежним прозвано

и посусталог у јачег,
непријатеља у ближњег,
све је могуће у Господу.

Обнови вере усахле,
изворе наде пресახле,
све је могуће у Господу.

ДИВЉИ АТ

*кроз њланину и сџеју,
дивљи вранац свом жоничу*

Залуд твој корак опрезан и тих,
глас заводљиво умилан,
залуд у руци коцка шећера,
у другој узда је
за ме скривена

Не нуди ми нарамке мирисне,
најлепшу зоб с твог златног брега,
на хоризонту сан мој се рађа,
ту најслађа расте травка,
последња под шачицом снега.

У појилу мом сунце се огледа,
не гони ме дуж друмова, долина,
копито моје роса хлади,
под њим пршти звездана прашина,

Грива је моја сном оплетена,
жив сам једино у трку без седла,
вихор висова плећа ми тимари.
само месечев жиг носим сред бедра.

ПЕСМЕ

Јогунасте и увек нестрпљиве,
по ободима се тесним стискају,
по ивицама новинским гурају,
данас ћудљиве, сутра раздрагане.

Ко размажено дете, непристојне,
инате се, у реч упадају,
уочи сна у мисли упливају,
сред ноћи буде те. Неувиђавне,

без најаве, тек дођу, на улици
затичу те, без оловке у руци,
на немогућим местима долећу,

по истрошеним трамвајским картама,
маргинама, по важним папирима,
на дланове ти отворене слећу.

Радосав СТОЈАНОВИЋ

ТРАЧКИ КОЊАНИК

1.

Развукао се лењо прашњави Троскачки друм, поред ретких раштрканих и закржљалих дрвета, планинским гребеном, водећи у дугу забит. Све се притајило, загушено спарином: и дрвеће, и вране, и пољски мишеви, само у долини, у раседлини горе, као различено сребро, проблесне завој Валмишке реке, изнедрене из пазухе планине, тамо докле кроз спарину сеже наш водњикави, напрегнути поглед.

У поподневној оморини сањиво пиљимо уз устрептали друм, на коме се већ данима не појављује ниједан намерник. Као да су путовања заувек замрла, а сви путници одјездили клисуром на Мораву и више никоме није стало до одласка и путовања овим врлетним падама, зараслим у дубоку летњу тугу и заборав.

Лето се било скочањило. Дани бескрајне чаме. Претворени у досаду и лењост која се наталожила у људским костима и мишицама, па им је зазорно и да се покрену.

Око нас, у ваздуху, готово се осећао мирис догореле дечачке чежње за друмовима и жудње за бескрајем. Али нема оног догађаја који ће да је подстакне, да јој удахне немир, да се одлепи од тла и вине у летње скитње.

И онда нам се једнога дана учини као да се у пролисини шуме, горе, где допире наш поглед, испод Белих вода, крај усека пута, зачала нејасна сен. Таремо крмељиве очи, као да не верујемо у оно што видимо или, можда, не видимо понајбоље. А очи су суве, без суза и пеку од врелог ветра, жара и спарине која све сажеже. Ипак, преваливши Китку, после толико времена, кад смо већ заборавили и последњег путника што је минуо са тих страна кроз нашу Мејану, појављује се у даљини чудна људска прилика на коњу величине главе чиоде, која се као закотрљана грудва снега лагано увећава, док на њој, после неког неодређеног времена, не почнемо да разазнајемо сигурне обресе тела које се као посађена врећа или тршељ клатари на несигурној раги.

У први мах посумњали смо да то није можда неки касни, на путу заспали или јаром ошамућени путник са власинских страна, који се случајно докопао кљусета из дивљег чопора, од оних намерника што су до скоро главињали Мејаном, на путу за Клисину, Дервен и железничку станицу, на последњи воз што пристиже у Предејане у поноћ. Али када су на човеку почеле да се назиру цоке: распарани хаљетак, одрпане чакшире и растршана бујна коса пуна трава и сламчица, схватили смо да то низ паду на својој кљусини гичи Рб Василије, занесењак и лутан, који се после залудне борбе с ветровима на Вртопу, на врху планине, враћа дому да отпочине и прибере своју луду снагу у распртене хаљине.

Није нам први пут да га гледамо како се бунован враћа с планине, рашнураних уза, нарастао у чекиње, подбуо и закрвављених очију. Преко коњских сапи и одрпаног покровца био је приметно хрпу конопца, завезаних у стотину чворова, а сам распасан, док му око ногу ландара поводац уместо каиша. Са знамењем пустахије на лицу, примиче се он обосилих ногу, с набојима од трња, цомби и камења, као да је на највећој узвисини Чемерника, на Валогу, можда баш на Стрешеру, ваздан газио бодљикаве шишарке, трн и глог, и ногом очепио међе и љуто камење.

Прашњавом богазом кланцао је балдисали коњ чије су расковане потковице клепетале, а на њему Рб Василије булазнио нешто сам са собом, свдећи нејасне рачуне, отежале главе која једино сања да се што пре домогне куће, привине у кревет и заувек отпочине. Жилавим ногама, око којих су се сукали патрљци некадашњих чакшира, стезао је коњске сапи, да се не суноврати у прашину.

Ошинут сунцем у затиљку, плео је коњ копитама сметено по прашини, непогрешиво гурајући својој ижи, где је Рб Василија чекала збланута мајка Таралинка, којој је одавна већ био скратио живот за стотину година својим скитњама, тумарањима и кавжењима с нечистим и невидљивим силама.

Прошао је крстати горун, заставши кратко у његовој сенци, као да одмара снагу за даљи пут, обишао је трњак на раскрсју и минуо поред полумртвог Димитрија, који је данима као штрк седео у ували, на пањуги, што годинама не може да сатрули, зурећи пут Чечиного кладенца, куда су му порежције одвеле пар јунаца трећака, узапћених због неког давно неизмиреног пореза, који су сви били заборавили, и стао да се трапава примиче првим кућама.

Прошао је испод наше јаребике, на чијим смо гранама чучали као гавранови, пратећи га помно кроз раштркано лишће, како бауља, срећан што се најзад домогао уске усечене улице и првих чобаначких кућа.

Изгледао је као сломљени витез или очерупани јастреб повинутог врата.

И тад спазисмо како му ваљда од среће покуља пена на уста, како клону, и ухвати се коњу за гриву, покушавајући да се ослободи отрова из утробе, као да се најео чемерика и буника на планинској сувати и како је намах одахнуо, испљунувши ту црну смолу из

нутрине свога тела.

Био се снизао међу копита, док су коња, укопаног у прашини, под кожом у валовима подилазили хладни срси.

И опет се дизао из прашине и примао оних погужваних конопаца, заметао их преко голих сапи и настављао напоредо с коњем да кланца као на гигаљама. А онда смо га, испод Цветине куће, већ губили из вида.

Све се било примирило као пред објаву пророчанства у заветним књигама. И ваздух се просто спарушао и полагао по земљи као чад после великог окршаја. И мирисало је на барут и бојна испарења од оружја потрошена у тој нејасној бици коју је дан-има својом хуком од нас заклањао ветар.

Само је Рб Василије, главе уљуљкане сном, држећи се несигурно за поводац, усукан, стремио дому на починак. Његове изгребане и рањаве ноге, све у чукљевима и пликовима од обада, су га ка њему водиле, да му тамо у купкама и мелемима зацеле, да би поново могле да се ломатају по брдима, главицама и чукарима.

2.

Одувек су нам куће биле на ветрометини, нанизане с обе стране друма што је, подно Јерича, половио Мејану, водећи према Власини, Крајишту и Знепољу. И одувек су ветрови витлали прашину с укрштених стаза и богаза, путева и калдрме, као да смо сред пепелишта, не стишавајући се ни у зимским месецима, кад је прах и пелуд с ридова и рудина смењивао ситан осилав снег, што се увлачи испод девет капута, кожуха, гуњева, копорана, цубета, јечерми и долама, досежући до голе људске коже, доносећи студ и лед осилавеног неба.

Вечито су се над нашим пољем и атаром клале и косиле ветрине, кршиле ветруштине, војевале олујине, обрушавале сал-абуре и устремљивале устоке, као да се прегоне и боре за превласт над царством свих земаљских лепота и чари. Од њих су нам долазиле свакојаке болести, редње и кијамети.

Наноси зала и невоља, што су у Чобанац стизали, увек су се везивали за неки од ветрова. У истом дану знали су они по неколико пута да промене слику неба и земље, да их саставе у клупко, завитлају, и опет одвоје небо од земље, земљу од воде, дајући сунцу да поново огране и врати нам веру у живот.

Откад се зна, због тих ветрова, у Чобанцу нико није ишао гологлав, осим Рб Василија, но би свако на главу савио какав покровац, натукао капурду с ушењкама, какву оклапину или шубару од јагњећега руна, да ушчува тинтару, пре но што се око ње свије какав ветар и обавије своју чалму од које у глави зуји ко усред осине гнезда.

С ветровима је, истина много ређе, стизала и каква танка радост, ведрина и срећа. Мисирски мелем. Уз њих су нам стасавала поља, зрила жита, купили се плодови, рађала се деца и на вечни

починак одлазили дотрајали старци.

Уз своје бесове, ветрови су нам доносили и односили птице.

Сваки ветар имао је своје птице и своје звери и са собом их, као у ранцу, пртио. Други, који би наступио после њега, односио би их у друге земаљске крајеве, а доносио своје. Сасвим другачије од претходних.

Захваљујући њима, на брисаним просторима, чистинама и прлинама, где су најјачи, градили смо витлове, које су они својом бесном снагом окретали, а ми на тим гредама седели држећи се чврсто за парашке и вртили се данима у круг, док нам се не замути у глави, док занети не почнемо да бауљамо, док нас вртоглавица не понесе преко ровина и јендека. Тако смо се, уз помоћ ветрова, кад нам се дало, забављали и заборављали своје печалбарске муке и патње. Па смо и место где их је било највише саграђених назвали Вител.

И Рб Василију је однекуд сукнуло у главу, крупну као бундева и чворновату, да укроти те силне ветруштине, да им затоми мешине из којих као из непресушног врела непрестано дувају и хукћу, смењујући се с годишњим добрима или, измешани у сплетовима, и међу собом завађени и закрвљени, туку се и косе над крововима Чобанца, подижући у ковитлац и чаврнтију летину с орница, златне руковети, сноплје и сенокосе, црепљику и ћерамиду са кућа и чардака, преврћући комине и оджаке, нахерене стрехе, чупајући и кршећи родно воће и дрвета, и односећи све то у неко невидљиво и алаво олујино ждрело иза Чемерника и Стрешера, у – недођију, на крај света, тамо где нигде никога нема.

Још кад се окотио, управо тако: из матере своје Таралинке изашао као окот, они који познају како сва жива створења долазе на овај свет, одмах су рекли да нешто са њим није у реду, да дете није *йод либелу*, како веле дунђери, и да ће у неким другим *гийлама гийлаиши*, контра осталоме свету, и све што се после са њим кроз живот збивало само је у томе имало потврду првог пророштва.

А кад је, пак, прва гатара погледала у његов влажни, сузама натопљени длан, није имала куд, морала је да каже Таралинки: „Смориће га ветрови“, премда нико ко се ту затекао није на то обратио пажњу, јер све људе у Чобанцу и око Чобанца, на крају крајева, сморе неки ветрови, ако не баш знани, а оно стална борба са њима на крају се сврши човековим коначним одустајањем.

Но, убрзо оба гатања се показаше видовитим и о детету големе чворновате главе са три перчина стадоше да се проносе необичне приче, а све некако у вези с ветровима, бурама и олујама. Где су ветрови, ето и њега или, пак, тамо где је он, увек се нешто чудно догађа с ветровима на шта нисмо били навикли.

Једна од таквих, апокрифних, прича говораше о његовим најранијим годинама:

Пресвукла га Таралинка у чисто и ново рухо и одвела на сабор, који се одржавао на дан неког свеца, на Крстацу, брду изнад Чобанца, и на тренутак га испустила из вида, довољно да се он, кроз светину и гунгулу пуну трубача, играораца и обесних саборција,

искраде изван саборишта и набаса на некакав ветрић у грању, у ражи, споречка се с њим, покавжи, поджавела, па га ухвати за реп и пребаци преко рамена, те довуче на трг у чаршију, где се народ пре-страши, јер то и није био безазлени ветрић, већ у његово свилоруно рухо преоденута стара, крезуба олуја, која је већ на издисају снаге меркала како да утоли глад. Па кад виде где је дошла, она се, последњи пут у свом животу, распомаи и завитла те направи чудо, утросивши сву своју преосталу моћ.

Од тада је он кренуо за ветровима. Готово кроз игру.

Каже хоће да их припитоми, завеже у писак, заврне им шију као петлу и запечати их у шупљој чаури од топовског ђулета, да више никад одатле не излете. Утоми у заструг и копању. У шупље дрво и ардов.

– Не пуштај, Таралинка, гологлаво дете на рид! – говориле су жене. – Јер и ми своју не пуштамо. Ветровито је. Вуче ко на цивун.

– Шта могу, неки га ђаво тера! Ил ће из коже да искочи.

И он се искраде и одлута, тражећи тим вихорима и горолон-ницима извор, пукотину у земљи из које израњају, изданак из кога се рађају, да их у корену сасече, запечати и завеже. Тражи им семку и клицу. Јаје из којег се као гује легу.

Бори се с њима ноћу, казивали су, изађе на караорман, на Вртоп, на Чемеринику, на највишу чуку се испење и сву ноћ се блентави, рве и скубе с њима, а онда се врати сав изгребан и почупан, и одрпан, опрљен и гарав од муња и громава; ниједна джока на њему читава не остане, и легне да болује, и у несвестици данима бланета и булазни, виче, кркља, комеша се. Они који су чули ту његову чудну мешавину речи и урлика, веле да су и нешто разазнали од тога, и онда понављају, како је бунцао:

„Најопасније су аламуње и алавужде, сврте те, обезнане, помешају ти ноге и руке и главу наведу на погрешну страну и погрешну мисао, па се тек онда с тобом хватају у коштац, те те крше и пробадају вретенима и копљима, и колцима, и шиљцима, хоће да те претворе у сламку, у влат, па да се с тобом поиграју, док те не отправе у црно ждрело, кроз свој левак којим усисавају све што покрше и униште на земљи“.

Не једном гледали смо га како обамро и унакарађен лежи на вајату, на сувој слами, и опоравља се: кроз дубок сан прикупља разнизану снагу, коју су му немуште силе ветра одузеле.

А онда би, после учесталих окршаја, по њему букнули приштеви и живе ране од уједа и убода, црни пликови које никакав мелем, справљен од трава и помасти, није могао да зацели. И видари кад би их угледали, одвраћали би главу у страну, говорећи да је то месо загризла нечиста сила и брзо одлазили из Чобанца. И змијски отров би устукнуо од његових гнојних рана.

Али, опет, после неког времена, он би чудесно устајао на ноге, очврснуо и прездравио, опорављен, оран ко мегданџија, узимао котур конопца, теслицу и заворањ, и губио се кроз шумске честаре и алуге, ка планинским косама Стрешера, упркос Таралинким повицима и молбама да је не оставља саму самџијату

у ижи.

Да није у сну заборављао оно што му се на јави дешавало, сигурно не би поново одлазио у планину, говорили су у крчми. Кад падне у сан, све му се избрише из главе, нестане ко слова исписана на песку, на заплавини.

А има дана кад хоће и да проговори, иначе би ћутао. Увек би ћутао. Такав ћутљив је док не падне у сан, кад почне и да збори и ромори, са крицима, од којих се каткад може сачинити и читава реченица.

Једном је ипак понесено причао како има и *мушких* и *женских* ветрова, па и *детинјих*. Најопаснији су женски, рекао је. А зашто су најопаснији женски, Рб Василије, питали смо га, кад сви знамо да од горолома нема свирепијег ветра? Јесте, знамо шта је и ћорава Анђелија и салауковина, али кад запишти низ ридове горолом и положи гору на плећа, стрепимо да нам куће и чардаке бар читаве остави.

– Зато – каже он – јер знају да те мукомачки поткопају, као стог сена кад подскубеш или кад из зида извадиш два-три најдоња камена на којима почива зиданица, па се после цела зграда уруши, срине и урнише. Такви су ти подмукли женски ветрови. Хладни око срца и постојано студе и пушу, све док те не поткопају, да се човек не сруши најпре у себи, цептећи од зимогрожљивости. Међу њима је и крезуба и врљава Марија, она ти као шамијом превеже очи и носи те слепога како јој се прохте, а ти можеш да се отимаш и цилиташ колико хоћеш, не можеш ни до даха да дођеш, све док те не пусти.

– А какви су ти то мушки ветрови, Рб Василије? – опет га запиткујемо. – Зар сви ветрови нису мушки? Зар као руком не разгрћу и подижу вуте, сукње и канавце женама, показујући им беле бутине и дебело месо?

И опет нам он објашњава као какав зналац и чатац ветрова. Мушки су они што из дна ждрела бију, у један мах дувају, пуни силине. Што вуку на цуг. Али они знају брзо да стану, те те не изморе и не изможде као женски. Као да желе само да покажу своју снагу и моћ, а кад је покажу, повуку се. То им, чини се, задовољи алавост.

– Чини нам се, да си, Рб Василије, поменуо и некакве дечје ветрове. Нисмо знали да умеш да се с људима и нашалиш!

– Зашто бих се шалио – вели он. – То су вам они попут лахора. Једном ли сте их искусили. Замављују се око врзина, миришу китке и цвећке као детишњари, лискају вас и гладе по образу и челу, завуку се у косу и трепере заједно с њом. Више се играју с лептирима и бубама, но што стварно желе да нашкоде. То су вам пирак, зефир и развигорац. По неки и од старих ветрова зна да подетињи, па почне да булазни и имитира лахора. Али се такви брзо препознају, јер су каткад и са тајним намерама, притајени, па се лако одају.

Тако нам је једном кад је био сасвим расположен и ведар (што се ретко догађа), причао Рб Василије.

3.

– Лумчо лумаџи, куде си бил?! Ја ли због тебе да излудејем?!
– дочека га у дворишту повиком Таралинка, пре но што је и видела како изгледа и пре но што је схватила да је он у ствари и не чује и не види, јер је сможден заспао на путу, још у Ровинама, а да га ноге саме носе кући. А кад је тога постала свесна, брже боље је поклопила руком уста, да се не види како се ујела за модру усну, и пожурив да му отвори капак на кући, па врата од собе, ослобађајући му пут до сламарице у углу.

И пре но што се он изврну на леђа и, заривши се у сламу, захрча ко Крчи-извор и отплови за својим сном да га стигне и ухвати иза девет брегова, са коњских леђа срину и довуче на под, поред огњишта, некако победнички оне конопце извезане у чворове и запетљане ко што само кучина могу бити запетљана и завезана, не рекавши Таралинки ништа, ко да је ћор-ћутук, ко да је немак и гуж, који нит збори нит ромори, и РБ Ваилије постаде клада.

– Зажмао си и ти, синко, ко Господ Бог што је зажмао на нашу кућу! – промрнджа Таралинка „спрам себе“ и маши се руком за ону мрежу, онај сплет и котур од ужади крај огњишта, да га склони, да је не омета док срти око огња, ал јој се не даде, омакну се у пепео, ко да је неко гурну у тур, не рекавши јој ни „Потамо се“, како се каже, кад се хоће да се човеку направи место у кући, за софром. Она се с муком, четвороношке, испепршка из ватришта, отресе пепео и гар с вуте и шамије, па опет крену руком да оне конопце помери, али иста сила је зграби и баци још јаче – насред огњишта, испод верига, умало да јој главња вуту захвати и пламен да јој осмуди чумаџи косу.

Опет се она искобеља из огњишта, избауља и срдито стаде насред куће, збуњена и пепељава, па очи упиљи у чворновате конопце, загледа се у бацу, главњу и огњиште, гвирну у некалаисано котличе на веригама, тражећи одгонетку својој изненадној неспретности. Или ју је стварно неко очепио у дебело месо? Ноге јој се поткратише.

– Шта ли сам пила данас, један Бог да зна? – рече опет „спрома себе“, и опомену се: – Шта ми би, ко да сам некасветна – умал грне да преврнем?!

И стаде у себи да се пропитује, не би ли се досетила шта јој је одједном те се ко пијана суклата по кући спотура. Загледа се онда у мачка под наћвама, он само мрдаше брковима, као да се брани од мува; сав се начинио као да ништа од онога што се око огњишта догађа није видео.

– Погансузе! – рече му она с прекором и пође ногом да га муне у слабине, па одустаде. Само захваљујући њему, поганци не воде коло у њеном дому. Не вреди га љутити, може јој се то гадно осветити.

И учини јој се да јој је мозак стао, и то оног трена када је угледала свог сина РБ Василија како се ваља путином, али се не сећа на којем месту јој је мозак био баш стао. Јер кад би се сетила, знала

би одакле да крене и где да се врене. То је код ње ко кад везе јастук, па јој се конач прекине и више не зна где је стала и одакле да настави.

Да би се оправила, она са греде у дувару, поред комина, скиде саџак и посади га сред огњишта, па га огрну жаром, на саџак тури црепњу с манџама: насецкани кромпир гољак, лук кромид, љуте паприке, масло, пиринач, бибер, сушено месо – да прави ђувеч за аламана.

– Таралинке, још ли неси научила да правиш ђувече?! – нечији груб глас је опомену љутито, а мало се потом тај глас и заребека, и она се себну, да види ко ли то може да буде кад у кући никог нема осим ње и Р6 Василија који је сад једна клада.

Погледа разроко уз комин, зирну у црне греде тавањаче, звирну кроз гарав пенджер. Баш никога! То је онда Р6 Десимир, што јој је детету име искварио, нешто јој шапну у уво. Он јој је стално тако звоцао над главом како не уме да му зготови ручак, ни обед, ни вечеру, ни павечерку, а за ђувеч је мрео. И мртав, ето, душу би дао за њен ђувеч са махунама младог грашка. А опет јој пребацује, као да је негде бољи јео.

– Сад ћеш па ти да ми манисујеш, ало асосана! Иди си одакле си дошао! Там они не могу без теб', а ми си јошке можемо! Сами ће те викамо, кад затреба и ако затреба! – повика она уз комин, па узе вршњик те покри црепуљу са ђувечом. На вршник лопатицом насу ужарено угљевље. – Нека се укрчка!

– Увек сам ти говорио да у ђувеч туриш малко и бамије и да не варкаш толко сушенице! – повика онај глас изнебуха, као да је висио на куки, на таванској греди, где се суши овнујска плећка.

Она се обазре, па како не примети ни да се паучина зањихала на тавану, скупи кураж, тури сучку у огњиште, подјарну ватру, па му се обрецну, држећи главњу у руци:

– Мало ли си се најел од моје манџе! Говорила сам ти, ал ко у шупљу букву, и на онај свет ће сањаш Таралинкину црепњу, ал нема! Изел си ти твоје ђувече! Чекај митровданске задушнице! Сад правим на дете и немој да ми се више мешаш у живот! Што си га зацрнио, зацрнио си га донде! Арам нека ти је!

И нека алавужда тад изби љутито уз комин, одозго поче да пада гареж. Зачури се кућа. Неколико пискавих гласова, уз њен, се загрцну и накашља.

– Прнди ти нос колко оћеш! Паз' да ми не урекнеш свраке и вране, да ми летос не снесу јајца! – рече му она у отпоздрав.

И тад се расвести, учини јој се да је уз свој чула још нечији глас, па кад се чађ слеже по поду и она протрља очи од дима, помамљено повика:

– Кога си ми то на ручак довел, проклетињо! Сви си идите. Кад сте ми требали, нигде вас није било, а сад сте се наврзли ко на Рајину патку!

И тад виде како они конопци, завезани у чворове и гукe, што беху на поду, сами од себе поскочише и кренуше навише, уз комин, па падоше. Она брже боље дохвати жарач и поче њиме да маше над

огњиштем.

– Лопови! Детињу ли играчку да грабнете!

Врела машља стаде да сева у полумрачној одаји и по кутовима иза врата, наћава, долапа, брашњеника и водника, да тражи оне гласове, да мачак у паници наћули уши и подви реп, спреман да стругне преко прага, али тад жарач загребе о клин на главној греди, или га неко истргну из Таралинких руку, заврте се округ, начини неколико кругова и као мач зари се у ону гужву конопаца поред огњишта, под њим пуче један чвор, раздреши се, и из њега суну поама, подиже столетну прашину и пепео те замагли кућу, па радосно фурну кроз комин и на задња врата, па ћорава бупну у крушку пред кућом, сави је до земље, закачи трешњу и киселицу, отреби им лишће и захуја у виду левка за планину, завијајући као гладан вук у гладној години, на пун месец, на сувомразици.

– Што се па ја навати да се с конопци односим! – прекори себе Таралинка.

На вратима се одједном створи Рб Василије, ко да га је она ветрушка из сна избацила. Бунован, закрвављених очију и љутит.

– Ти ли ју пусти, Таралинке?! Не ли ти реко да ништа не дираш! – каза тешким гласом, држећи се за рагастов да не падне.

– Кога, синко?

– Алавужду! – рече он и показа на располућени чвор међу конопцима.

– А куде ја! – рашири она немоћно руке. – И овако се једва лелејем, но са мрачне силе да се носим.

– А који је, онда?

– Таласони, с машице! Кој би други! – показа руком жена.

– Три месеца сам се борио да укротим ружу ветрова, све да их завежем у чворове, а они ју пустише – као да зајаука Рб Василије.

– Откуд сам знала шта ти је то! – рече равнодушно Таралинка. – Него, остави играчку иза врата, па ајде да поједеш ђувече.

– Много ће ти да ју убраниш! – промрнца за себе Рб Василије.

Она подиже вршник и узне црепњу са сацака, те је положи на постављену софру, и донесе врућ кравај, виљушке и ложице. Принесе и голему тестију с водом и две треношке, да седну.

Рб Василије ко од шале згрну под мишку онај котур сплетених конопаца и спусти се у подрум, у зевник, те нађе празну кацу од комине, у њу гурну котур, па на њега навали тежак камен, на кацу натисну поклопац, и преко њега углави дренове пречаге.

– Ће излежете, кад прдне мртав! Кад се ова каца отвори! И кад Валмишка река потече уз Бобатало, Скендер, Страње и Спаисковицу! Оћу рећи: Никад! – каза некако срчано и запљуну их, па оде на кладенац да опере руке, да се умије и са мерак, после толико времена, поједе ђувече.

– А шта ти је то низ грбину? – доносећи му премену, загрцну се Таралинка кад га виде свог ишараног и ишибаног по леђима, пошто је са себе био спрао гареж и калиште.

- Белези!
- Толки?!
- Од сваку ветрушку по један!
- Аууу! – зину она од чуда.
- Само се од алавужде избрисао!

И пошто са себе стресе остале распаране дрешке и обуче ново и чисто рухо, седе с мајком Таралинком за софру да руча и вечера једноман.

Љубомир ЗУКОВИЋ

КРАЈ СЕ НЕ МОЖЕ МЕЊАТИ

Месецима ми не полази за руком да завршим причу о Гојковим љубавним јадима и удесу. Преврћем по глави разне слике и призоре, замишљам дијалоге, али ствар никако да крене жељеним правцем и темпом, да причу скрпим у неку задовољавајућу целину. Извлачим из машине један по један почетак, гужвам љутито недужну хартију и бацам у корпу. Готово сам је напунио до врха. Већ неколико пута одустајем од напора који не дају жељене резултате. Осећам се као да из све снаге гурам кола која никако да упале. Иза тога се, обично, разочаран и обесхрабрен, истегнем на кауч покрај писаћег стола и дуго буљим у плафон, уморан од неуспелих покушаја.

Гојко је мој колега, радимо у истој школи; знамо се одавно и веома ми је близак. Ценим га и као човека и као наставника. Његов је проблем што га је заскочило време: испрцао, како је његов покојни отац говорио, у задњицу готово педесет година, а нити се оженио, нити се скућио. Без жене се човек тешко и може скућити и назвати домаћином. Пре неколико година изненада се затрескао свом снагом закаснеле страсти у своју колегиницу из школе, такође наставницу математике. Она је петнаестак година млађа од Гојка и на његове љубавне изјаве није се одазвала; изгледа да је он негде направио грешку. Можда је грешка била у томе што се његова изненадна и закаснела заљубљеност и одвећ примећивала, па је брзо постала омиљена тема опричавања у колективу. Причало се о његовим прилично неспретним изразима наклоности, о томе како је недељу дана унапред изабраницу свога срца позивао на чај, а она га подругљиво питала: „А зар се то пиће још негде точи?“ Најчешће се, ипак, причало о њеном прилично одлучном, а касније и грубом одбијању и очигледном избегавању насртљивог удварања. То нашег јунака није зауставило, нити га је подстакло да промени начин којим је покушавао да оствари своју силну жељу. Напротив, како је у њему бујала и надлазила љубавна страст, тако се умножавао и број безазлених неспретности и грешака које је правио, Прича се захуктавала, већ је сишла и међу ђаке, а онда о свему сазнала и

чаршија. Једнога дана Гојко је замолио и мене, као свога пријатеља и одраније нареченог кума, да посредујем и покушам наговорити јогунасту колегиницу да му узврати љубав. Покушао сам, али је успех изостао.

Гојко је све дубље тонуо у живи песак своје закаснеле љубавне страсти и све му је теже полазило за руком да се уздржи од својих неспретних и насртљивих израза жеље да од обожаване особе добије било какав охрабрујући знак. Врло често је био склон да такав знак види и тамо где га нико други не види. Уосталом, Рада се од тога добро чувала; избегавала сусрете са њим насамо, и престала са њим и да разговара. Колектив се забављао, неки чак збијали шале, измишљајући разне смешне приче. Докона светина лети на овакве и сличне теме као муве на свежу рану. Неко је чак скнадио и песму у десетерцу, јер је свима било знано да Гојко воли ту врсту песама, да их често пева уз гусле, па чак и пише. У једној се говорило о томе како се нимало не секира Рада „што наш Гојко и пати и страда“, па како се удвара цури Гојко јуначина „без икаквог смисла и начина“.

Изгледало је да се, кад је Гојко у питању, цела ствар окончала оног дана кад је, пре три године, Раду испросио један месни политичар и, након неколико месеци, одвео у престоницу. Наком тога млади брачни пар се ретко, обично лети кад су ђаци и наставници на распусту, појављивао у нашем граду. Гојка је то све веома погодило. Нагло се повукао у себе, запустео се, а с обе стране уста усекле су му се две дубоке боре. Причало се да га често виђају сама и замишљена како лута поред реке, дуго шета мостом, често прилази огради и изгубљено посматра ток дубоке и брзе реке. Најчешће не одговара на поздраве пролазника, а можда их и не чује.

Код мене често наврати, много пуши и нервозно, као да јој се због нечега свети, гаси тек запаљене цигарете. Неколико пута ме је замолио да остане код нас на преноћишту, а више пута смо га и ми задржали кад би нам се учинило да је претерано лошег расположења. Моја је жена предвиђала да ће то све код њега дуго трајати, јер кад се запали стари пањ, он дуго држи ватру, говорила је.

Довде сам у својој причи како тако стизао, и то више пута, јер су дотле били стигли и сами догађаји, али нисам знао како даље да наставим, а упорно сам настојао да наслутим њен најлогичнији наставак, а потом и неки занимљив и уверљив крај. Кретао сам напред, освртао се, враћао се, ударао сасвим другим правцем, да бих брзо закључио како цео случај и није богзна како занимљив, па ни редак, и да не заслужије оволики труд. Можда би најпааметније било сасвим одустати и прихватити се неке друге приче, лакше, једноставније и свакако – занимљивије. Знао сам поуздано да оних такозваних истинитих прича има много више него занимљивих. Истините приче могу да буду чак и досадне.

У међувремену у колективу је најозбиљније завладала бојазан за ментално здравље колеге Гојка, а неки су помињали и могућност самоубиства. „Тако ми Бога, он ће се самозадавити, видећете“, говорио је наставник историје. У школи Гојко, осим са

мном, са другим колегама готово да није ни разговарао. А и са мном је започињао причу најчешће о Ради, увек некако изокола:

-За дивно чудо да се никоме не јавља. Па нисмо се били, мајку му! Да се није теби јављала? - упитао би ме изненада.

-Не, није ми се јављала, а и зашто би? Жена је смирила своје бриге. Савјетујем ти да је заборавиш и да се окренеш животу. Не би требало да се више заносиш и обмањујеш. Чему то: ниси балавац, не доликује ти.

-Па ипак је чудно – покушавао је Гојко да продужи разговор.

-Ништа ту није чудно, то се теби само чини. За мене си чуднији ти, и не само за мене. Зато пази добро шта радиш. Шта си запео за њу, као да девојака нема на свакој страни. Окрени се и погледај око себе док не буде сасвим касно.

-Добро, добро – говорио је готово шапатом и разочарано ми окретао леђа.

Данас сам опет у причи некако догурао до овога места и поново био незадовољан. Згужвао сам нервозно исписане листове и бацио их у корпу. Питао сам се: шта да радим са овим човеком и његовом муком, која се постепено, ево, претвара и у моју опсесију и муку? Како би било да га у својој причи одмах утопим, или замакнем, па да се више не мучим? Е, али ако нешто тако слутим као могућност, зар нисам дужан да покушам да га спасим, а ако такав крај није вероватан, онда ми ни прича неће ваљати? Уосталом: зар би такав крај био необичан и занимљив, вредан приче. Такви се догађаји свакодневно дешавају. У тим тренуцима сам тако јасно осећао како је прича ипак, једно, а живот нешто сасвим друго, и како је њихов ток необично тешко ускладити. У тим мислима прекиде ме звук телефона:

-Молим!

-Господине директоре, имаш ли намеру данас долазити у школу? – пита ме узбуђеним гласом Гојко.

-Можда...

-Госпођа Рада је дошла и чека те у канцеларији већ пун сат. Хоће пошто-пото да те види и да разговара с тобом; каже да јој је хитно и много важно. Секретарица се не усуђује да те узнемирава, па сам ја био слободан да то учиним и да те замолим да дођеш ако икако можеш. Можемо ли се надати? – пита Гојко молећивим гласом.

-Доћи ћу да видим шта госпођа хоће и чему можемо захвалити за ту њену изненадну и неочекивану посету.

-Хвала ти, прави си другар; знао сам да ме нећеш одбити, а и она ми каже: „Ако икога послуша, тебе ће; молим те, зовни га“.

Почео сам се спремати и успут сам се питао: Откуд опет ова? Шта тражи? Зар веселом Гојку није довољно искомпликовала живот, а сад га компликује и мени? А тек какав ће ми све поремећај направити у причи, коју никако да завршим?

При уласку у школу приметио сам Гојка како нервозно шета по дворишту а неколико глава се начетило на прозор зборнице.

Учинио ми се да се обрадовао кад ме је угледао, али ми није пришао. Сачекао је да уђем у зграду, па се онда журно запутио према улазу. Како наступих у директорски кабинет, секретарица ми пође у сусрет и, као да се због нечега правда, забрза:

- Упорно вас чека готово два сата. Нудила сам је више пута да нешто попије, али је одбила. Питала је само сме ли пушити.

Рекох да нам донесе по сок и кафу и, након што се кратким куцањем огласих на вратима, уђох у канцеларију. Рада, обрадована и са једва приметним осмехом, устаде и пође ми у сусрет. Била је лепа и као и увек дотерана.

- Молим вас да ми опростите, али морала сам вас узнемирити. Неизоставно морам са вама да разговарам. У вас имам велику наду и поверење, а данас ми је толико потребно и једно и друго.

- То је сасвим у реду, и драго ми је ако будем могао да помогнем, само не знам откад смо ми то, Радо, на ви?

- Збунила сам се. Одавно се нисмо виђали, а ти у међувремену постао и директор. Честитам ти.

- Хвала ти. Ако сам постао директор, остали смо и даље колеге и стари другари, а то је најважније. Сутра ће директор бити неко други, због тога људи не би смели међусобно да се удаљавају. Није то ваљда цена којом треба плаћати директорски положај. Напоако ако је тако.

Улази секретарица са кафама и соковима; брзо се повлачи остављајући нас поново саме.

- Па, Радо, како си? Шта има ново код тебе? Откуда те овако изненада баш данас имадосмо? Чему Треба да захвалимо за ову посету?

-Новога има доста, због тога сам и дошла, а што се тиче онога: Како сам, волела бих да одговарам на неко лакше питање, али ћу ти, кад ме већ питаш, и на то одговорити, само је то мало подужа прича, замршена и необична... Што је најгоре – није нимало весела.

-Шта је, како си са здрављем?

-Богу хвала, надам се да је здравље добро, али имам другу муку и невољу.

-Шта је? Причај слободно,

-Ако је могуће да секретарица без велике потребе не пушта никога унутра док ми не завршимо разговор, а ја ћу свакако настојати да много не дужим. Прича је, рекох ти, непријатна, али ти ћеш је, надам се, разумети. Мислим да те могу сматрати својим пријатељем иако сам и према теби могла бити пажљивија. Данас сам сигурна да би то, пре свега, за мене било боље.

-Слободно причај, а најбитније је то ако будем могао штогод да помогнем. Најпре, наравно, морам знати о чему се ради.

-Верујем да ми можеш помоћи... Не знам само како да започнем причу о својој невољи. Можда је најбоље да то буде питање, а од одговора на њега све ће остало зависити. Можеш ли ти мене примити на посао у школи, има ли, заправо места, а да никога не угрозим? То заиста не бих желела; знам да су људи осетљиви,

мада ја, осим, можда, Гојка, нисам никога увредила, нити сам се коме замерила... А Гојко ће ми, надам се, опростити...

-За њега ћемо најлакше. Он ће ти се највише обрадовати, јер једва чека да га ослободим вишка часова, а кад то учиним и са другом двојицом колега математичара, ти ћеш имати пуну норму. О томе, дакле, немој да бринеш, али откуд сад то? Да није муж остао без посла, или је, можда, враћен у базу како се то језиком политичара каже?

-Ама није то, него једноставно више не можемо заједно. Заправо, ја више не могу да издржим и да подносим оно што сам подносила пуне три године. Не бих то пожелела ни крвнику. Мучна је и тужна то прича... Кад бих је, богдо, могла икако избећи и све што ми се десило заборавити као ружан сан, то бих највише волела. Али то је немогуће, а отрежњење је врло болно.

-А изгледало је, бар на почетку, сасвим обрнуто, многи су ти завидели на срећи.

-То је сасмо доказ да никоме на вересију не треба завидети. Знаш ли ти ону причу о човеку кога су корици његови пријатељи што је отерао лепу и младу жену, а он им одговорио: „Погледајте, ви господо, ове моје ципеле, нове су, сјајне и лепе, али нико од вас не осећа колико оне мене жуљају“. Тако ти је некако било и са мном. Мој човек није требало да се жени, јер њему жена и не треба. Њему је потребан мушкарац, а свим је силама настојао да то сакрије, да се не примети. Ја сам требала томе да служим и служила сам пуне три године, три мучне и предуге године. У почетку године сам се надала да ће се, можда, нешто и променити, али сам брзо схватила да ту нема лека. Нисам више могла да поднесем улогу обичне крпе, паравана иза кога су ужас и лаж, сузе и непроспавање ноћи. Па да сам се макар имала коме изјадати, него све гутај и заливај сузама... Да ти више о томе не причам, ниси ни дужан да ме слушаш, али мислим да си ме схватио... Молим те да ме разумеш, да ми се због мог злог удеса не светиш, а сигурна сам ову тужну причу ти нећеш даље ширити. Она ће се проширити сама од себе. А признаћу ти и то: пред тобом се осећам мало кривом, а пред твојим пријатељем Гојком и много више, али тако се десило... Можда ме сам Бог због тога кажњава. Нека, спремна сам да издржим покору. У ову сам зграду пре два сата ушла очајна, а захваљујући теби, изаћи ћу охрабрена. Није све црно како ми се понекад чинило. Одједном, као да ми се проведрило.

Звони телефон: секретарица ме пита може ли Гојко да уђе. Одговарам да још не може и тражим да ми га да на телефон. Говорим му да се стрпи, јер ако буде насртљив, може све да поквари. Рада ме упитно гледа, као да наслућује на кога се односе моје речи. Разведрила се и изгледа веома лепо. Пита ме кад да се јави, или ће чекати мој позив. Говорим јој да ћу требати мало времена док се договорим с колегама математичарима око распореда, програма, разреда и оделења, али нека рачуна да све то неће дуже трајати од недељу дана.

-Након тога моћи ћеш да се укључиш пуном паром у нас-

таву.

Питам је има ли она каквих посебних жеља и захтева. Спремно одговара да нема.

-Како се ви договорите, нека тако буде.

Устајемо истовремено и она наставља:

-Господине директоре, мој драги колега, много ти хвала, бескрајно си ме задужио. Ово ти никад не могу заборавити. Ово ће ми дати снаге да лакше поднесем све оно што ми се десило... Знаш, најтеже ми је због родитеља... Они су од самог почетка били против тога брака, нешто им ту није мирисало на добро, али залуду: ја сам била заћорила и ту није било спаса. Прошла сам крпз пакао, али да те више с тим не гњавим: сама пала, сама се убила. Још ти се једном захваљујем и довиђења. Идем да обрадујем родитеље.

Испратио сам Раду до излаза из школске зграде, а кад сам се вратио у канцеларију, затекао сам уплахиреног Гојка у секретаричиној соби.

-Могу ли на кратко? – пита ме.

-Наравно да можеш – одговарам.

-Откуд она, шта хоће, молим те? – пита ме седајући преко пута мене.

-Хоће поново да ради код нас, да те ослободи вишка часова да више не гунђаш како ти се мрачи пред очима, а колена клечају од силног напора.

-Не верујем ти; шалиш се. Нису јој ваљда дилбера ногирали из престонице?

-Нису, он остаје тамо где је и био, али – молим те о овоме засад никоме ни речи – пред раставом су. И то мислим неминовном и коначном.

-Ајде! Откуд сад то? – пита ме Гојко још увек у неверици, али, како се чини, силно обрадован. Ипак, да се ти не шалиш са мном? – додаде и истовремено жмирка очима и стиска песнице.

-Није ми ни до каквог шегачења ни с тобом, ни с њом, ни са самим собом; говорим најозбиљније, а ти пази како се понашаш. Сабери се мало, молим те, не залећи се као што си научио. Пустимо прво жену да дође к себи; помозимо јој да што лакше предевера све ово што је снашло. Није њој сад нимало лако. Мало је ово место; свако о свакоме хоће све да зна. Време и стрпљење ти је најбољи савезник и зато ти, као пријатељ, саветујем да не јуришаш. Буди што је могуће уздржљивији, али у исти мах и пажљив, јер је то њој сад најпотребније. Покушај мало да се ставиш у њен положај. Уосталом, ослони се на мене. Кад се, и ако се укаже прилика, не бој се, нећемо је пропустити. Али је не смемо упропастити.

-Је ли ме помињала? – пита.

-На неки начин јесте, али више посредно. Говорила је о своме греху и могућој заслуженој казни због њега, о покори... Замолио бих те да ме више о томе ништа више не питаш, а понављам ти: можеш имати пуно поверење у мене. Пратићемо ствар...

-Имам ја у тебе и наду и поверење. Ради како те Бог учи – рече сав озарен излазећи из канцеларије. На вратима се умало није

сударио са две колегинице које затражише да их примим ако икако могу. Рекао сам им да се стрпе до сутра ако се не ради о нечем неодложном. Неволјно се покорише мојој жељи.

Оставише ме тако и главни и споредни јунаци моје приче, одавно започете а не завршене, готово сасвим збуњена и у великој недоумици шта даље да радим. Да ли да настављам причу, или да чекам како бих видео куд ће догађаји кренути, или, пак, сасвим да одустанем и прихватим се неке једноставније теме. Ова ме прописно намучила, а најтежи део посла тек ми предстоји. Узалуд настојим да ова хировита збивања, која се претежно дешавају пред мојим очима, добрим делом и уз мој непосредан уплив, некако издвојим из бурне матице живота и да их уобличим. Да умирим њихова непрестана ковитлања и сударања. Она ми се отимају, измичу се као мастан каиш, рачвају се и беже. Никако да их савладам и усмерим, да им сагледам крај. Увек се нађе неко, или нешта, да ме изненади и одигра друкчије него што сам желео и предвиђао. Понекад опет помислим: можда је најзанимљивији део ове приче испричан. Не мора свака прича имати замишљен крај; нека га шиљи онај ко је слуша.

Решио сам, ипак, да једно време обуставим рад на овој причи, бар док се не види куда ће ствари кренути. Учинило ми се чак да на ток догађаја могу и сам утицати, чак, можда, и пресудно. Почео сам сад више да бринем за сам ток стварног догађаја него за причу о њему. Више сам се однедавно прибојавао Гојка, његовог нестрпљења, него Радиног коначног одбијања. Знао сам да су је родитељи и раније наговарали да се уда за Гојка, да су је чак користили што се мало поиграла његовим искреним осећањима; можда и нехотице дала повода да се докоњаци подсмевају његовој искреној, а неузвраћеној љубави.

Они би сад могли бити главни Гојкови и моји савезници. А и Рада се гадно опекала и, надам се, пресабрала. Све сам то знао, али још нисам био начисто с тим и како кренути у ту деликатну и осетљиву акцију.

Тога дана поподне Гојко ми је три пута телефонирао: тражио је савете, али их истовремено и делио. Најпоследње је тражио да се мало посаветује са мојом женом: „Знаш, вели, женско је и боље се у неке ствари табири од нас. Бојим се да ствар не запустимо; мени се чини да је ово мртва трка с временом. Не каже се узалуд: Гвожђе се кује док је вруће“. И моја му жена саветује да буде стрпљивији и опрезнији. Све је то за Раду болно и стидно; зато ствар треба пусти-ти да се мало охлади, али га и храбри: „Мислим заиста да су вам сад изгледу много бољи него раније“. Саветује му и она да се ослони на мене. „Ваљда ћете, вели, овог пута бити боље среће. Држите се достојанствено, али не и надмено. Треба мало да се средите, да се затегнете, а не да се оклабесите као као да су вам све лађе потонуле. Главу горе: готово сам сигурна да ћете успети“.

Напрегнуто сам слушао разговор, или, боље рећи, монолог моје жене, јер сам и сам настојао да у њему откријем крајње изгледе очигледно до ушију затресканог колеге Гојка. Најзад, почео сам опет да се забављам тражењем решења за моју причу о њему пре

него што ми то решење понуди живот. Можда оно може бити логичније и уверљивије од онога што ће се стварно десити, а свакако би морало бити занимљивије. А, опет, волео бих, и то би, признаћете, било најбоље, да се све то подудари и сложи. Тада бих ласкао себи да је прича уверљива и добра, да је двоструко оверена. Према томе, треба причати приче и о будућим дешавањима, а не само о прошлим, о ономе што је било и што се завршило.

Сео сам за сто и наставио да пишем тамо где сам био стао. Био сам, као и моја жена, уверен да ће се све завршити повољно, онако како је мој пријатељ Гојко прижељкивао. Он силно жели, она се каје због својих ранијих поступака, све нагиње на жељену страну. Једино нисам знао како у причи стићи до жељеног циља и колико ћу још времена имати да се пристарам за све што ће ми као куму бити потребно.

Почео сам да смишљам разговор између Раде и Гојка, који ће се, тако сам замишљао, водити у моме присуству. Требало би га некако неусиљено отпочети, а онда га тако вешто усмеравају да ствар брзо покрене са мртве тачке. Разговор не сме запињати ни тапкати у месту, Тако све може да се замрси и упропасти. Мислио сам да их оставим саме чим осетим да им више нисам неопходан, да више неће бити спотицања, да ће сигурно и брзо стићи до жељеног циља. Гојко ми, међутим, често замуцкује, дуго тражи потребну реч, и тешко је налази. Срећом, Рада је сталоженија, сигурнија и рекло би се, сасвим мирна. Тражи од Гојка да буде опуштенији. Кад он почне да замуцкује, она непогрешиво погађа коју реч тражи и хитро му је додаје. Тако разговор тече даље, брзо и усмерено. Већ неколико пута Рада му се обраћа са „драги колега Гојко“, и неосетно настоји да целу ствар поједностави. Стиче се утисак да јој се жури, а уствари јој непријатно и жао јој да гледа како се Гојко мучи. Мисли у себи како му је већ довољно муке задала, па је сад ред да му помогне, да се бар мало искупи. Зато га храбри.

– Мени се чини – одлучујем да се умешам – да је ова ствар сасвим сазрела и да једноставно треба прећи на договарање око практичних ствари: кад сам догађај обзнанити и какву му форму дати. Свак треба да зна своје обавезе. Мислим да вам никаква халабука не приличи и да вам до ње није ни стало. Одмах након венчања – усуђујем се први пут да изговорим ту реч – треба негде да отпутујете, да се једно време измакнете од свега. Мислим да ће вам то обома веома пријати. – Намерно избегавам да поменем *медени месец*; некако ми то уз овај случај не пристаје. И једном и другом пре него што су стигли доде било је суђено да испију горку чашу. Има ли смисла да им сад нудим мед. Од тога би се могли загрцнути.

Њих двоје ме слушају оборене главе. Погледују се кришом, као да се због нечега стиде. На крају Гојко говори да са пуно поверења и са бескрајном захвалношћу целу ствар препуштају мени, да радим како мислим да је најбоље. Рада додаје тихим гласом да нема ништа против тога. „Пријатељ си и једном и другом и само си нас добрим задужио“. Мени драго што смо, најзад, срећно стигли до краја.

Помислио сам како би се прича могла овде и завршити. Ништа више занимљиво не може да се деси. Живот је кривудао и застрањивао, али је опет све дошло на своје место. Због тог кривудања и застрањивања цела ствар је и заслужила да уђе у причу. Не може се у причу ући тек тако, прав здрав и без ожиљака. Јунаци приче морају да плате скупу улазницу. Приче говоре о сломљеним ногама и ишчаченим зглобовима. О томе где се и како се, и колико се, живот разминуо са оним што је уобичајено и свакодневно. Прича се прича док је слушаоцима занимљива. Зато сам ја и помислио да се ова прича, доста занимљива, али сасвим истинита, на овом месту могла и завршити. Једва сам чекао да њене јунаке, најзад, препустим мирном породичном животу.

Тако је то стајало неколико дана за које сам време ја договарао са наставницима математике које разреде и која одељења уступају Ради. Све се завршило без отпора и потреса. Сутра ћу јој, мислио сам, јавити кад да почне са наставом. Осећао сам радост и олакшање.

А сад опет у великој недоумици и неприлици: како да вам саопштим оно што се десило мимо жеље и очекивања свих актера у овој причи и онога како сам се ја надао да ће се завршити? Управо те недеље поподне док су по већини кућа и станова биле у току препирке око тога који програми на телевизији да се прате, град је муњевито обиграла вест да је, негде око два сата на професорицу математике Раду Бабић – Јовић испред Градске пијаце налетео непознати возач и нанео јој тешке повреде опасне по живот. Након указане помоћи у Градској болници, унесрећена је хеликоптером пребачена у Београд, али је, нажалост, на самом уласку у болницу преминула. За непознатим возачем, који је побегао са лица места, полиција упорно трага.

Сад размишљам о томе овакав завршетак приче нико неће моћи да измени, нити да га одложи; бар што се тиче њених главних актера. Можда ће се неке околности ове несреће и разјаснити, али то неће ништа битно моћи да промени.

Милан МИРИЋ

ПЕЈСАЖ СА СЕКВОЈОМ

Проклетија био, ако није тако: Филип Лазовић насумице расклапа и склапа стари атлас из којег по неки пут испадне ђе' која карта. Његова мати Љоља откида свеле листове петунија. Њене руке су љубичасте као петунијини цвјетови...А, његов отац, Добро Лазовић, с вањске стране великог стакла размножава градњу куће коју су још пре неку годину зауставили електрични водови...У љетној башти њиховог ресторана "Пејсаж", који је на самом крају Пећи кад идеш у Витомирицу, ил' преко Куле у Рожаје. Или, оћеш у Радавац на извор Белог Дрима! Заосто један сто. За њим, између Љоље и Добре, сједи под стрехом Тривун Лазовић. (Њега сам послјије нашао у Бору!)

Ту је и полицијски пункт! Свраћају Шиптаре...Шиптари, само улазе, и излазе...А, Филип, негдје на "Новом Зеланду"! Сваки пут им зарачунава: вјешалице, мјешана меса и пића.

Цестом, мршави коњићи вуку ниска кола.

Подне. Свијетли градска расвјета! Улази Миле из Бенковца. На једну, мукте. Остају за њим, цигласти, трагови на итисону. Прилази шанку окраћалих панталона. Пропиње се. Оне, издајнички, постају још краће! Назад, подбачајући се столицама...Изиђе. Шљапкајући преко блиставих мали' сунаца, расутих по стази у љетној башти. Оде витомиричком цестом, у школу, на ручак!

-Избеглица!?

-Не...Прогнаник! - кажем ја.

Над жардињером зелене папрати: Арка! Море је од ражене сламе...Птица је сламната! (И, шешир на Тривуновој глави је од сламе!)...Из истих разлога се и ја сламим. Премало за узлет с црне чоје на зиду...Таман толико, да се крилим! Изнад Филипа Лазовића: Велика сеоба Срба.

Прилази ми јунак предводник огрнут тешком доламом. Овчијом! На рамену пушка кремењача. За појасом сјечива. Опанци! Брк! Шубара! Десница рањена! За раном витез, на бијелом коњу. За њим, у недоглед копљаници. Како доликује, орма коњска, током,

позлаћена!

Средином јаше патријарх. Коња му поводи свештено лице и младац у спреми, с кечетом на глави.

- Што му не тутну одма' пушку? - не изустих гласно.

Патријарх не гледа у ме...Да се не срамоти. До њега, у руци, не би свитка, Печатом цара Леополда!

Бјежи с народом пред Ћуприлић Мустафом! Пустим Метосима...На Пашином пољу, не одазивају се сентандрејска звона...(Одмакла аустријска војска!)

-Знам ја то! - прошаптах, док Филип поново, не наплати вјешалице...

Зауларен коњ оглавником. На коњу жена и дијете. Завежљаји пртени. Ткани...Пасући, застаде стадо оваца у дну слике. Пред воловском запрегом жена се преметну, из тестије воде с Пећке Бистрице, у гиздавог ратника испред патријарха...Указа се Сеоби: Царско знамење за пут Угрима, и часни крст у руци.

Патријарх ме тада с виса погледа, уздигнуте главе!

-Гдје народ...А, жена? Дијете! - окренух главу од његовог погледа, Љоља зали папрат, крај мене.

-То, Георгије Бранковић забрани у Будимешту! Из Сремских Карловаца!...Онаквом!? - наругах му се у лице, он скрену поглед...Кренуше запреге и стадо...На зиду, заледи се Сеоба, истиснута у црвеном бакарном лиму према олеографији, што је носи свака српска кућа, на Метохији. Она, коју Паја Јовановић продаде вршачком трговцу Петру Николићу, да је простире нашим трагом. А друга, нек' квари патријаршке дворе...

Пролази камион шлепер, мокром витомиричком цестом испред "Пејсажа". На церади *Ћићов Врбас*, факс, телефони...Хуманитарна помоћ!

-Вратили смо се, Арсеније! Али, нико не позна?!

(*"...јућиро је...будиши се а не знаш заићиро се будиши...чудиши се...сањаш ли?...ћред ћиобом ћросћрансћиво...ал' немоћ ћић ћивоја неда...ни корак да наћравиши...сћћојиши на мјесћу...одакле, ићћак, крећеш"...дјеца праве пушке... играју се рата!...јебем им матер...)*

Зато, почињем сусрет са собом! Да не ућем у тућу самоћу. Тако обруч проклетијски око себе стежем.

(...дјеца сачекују за школским клупама...у трпезарији...из засједа салијетају...копају очи!...уз цику бјежећи...матери у црно крило...матере кашиком наричу...рано моја љута погино тајо од усташа...кријући дјете од расрћјених уста...залегну тешке ријечи у залогајима...јебо те Тућман што те не закла...јеба те Милошевић који те догна амо...а хтјели би кући на огњишта своја...пепелом се посипати...црвено вино пред кућу опет просипати...бразду заорати...сит...богу се помолити...и бога опсовати...пробудити се зором на прагу своме...у зелене ријеке ући...млаћ бити...опрост замолити!...кајати!...плакати!...опет убити!...)

Филип вјешто пренесе расклопљен атлас у подметнутим длановима, не просувши ни једно море, ни једну ријеку! Са шанка узе сребрни послужавник...Распореди пиће источном и западном

страном, као да ће доћи неко трећи, да с јужне стране, растумачи карту. Потом...Врати послужавник на мјесто откуд га и узео, са шанка. Лупкајући, до тамо њиме, по бедру...У међувремену, уђе Добривоје Лазовић с Тривуном. Вани окишило. Милицајац пред улазним вратима стреса униформу...Са њега спада лишће! Љоља изнесе зелену пластичну лопатицу, и метлицу без дршке.

Док сам, по ко зна који пут, прстом исцртаво границу Крајине, сви су стајали над картом...Повремено, педљима размјеравали удаљеност, а ја сам, сваким пићем границу узио, све док Филип не заклопи атлас. Изгонећи пепео из стаклене пепељаре позва милицајца за шанк...Закривудаше кишне капи низ стакло. На лименом столу у дворишту помјери се сламнати шешир...Испод њега, извуче се мој командант!

...Чучим под грмом у касарнском кругу. На трави пластичне кесе, и флаше. Празне конзерве, поклопаца оштрих ко гелери. Народ: гази, дозива, улази...Излази, из круга! Повлачи за рукаве. Порукe бијеле вјешају на раскрыљене капије вукући дјецу собом. Сами питају, сами одговарају...јеси ли га ће и ти видио?...жив је...мора да је жив!...а ће сте се растали...јел' на Уни?

Уни!...Уни, рођаче!...тако је... јел'...то...прије балија и усташа...а, прије...прије!...оста' ли ко твој...од Матијевића...на овамо...не остаде?!...како нашије нема?

-Команданте! Ево, народ опет стиг'о на "Козару" (касарна у Бањалуци)...Сав народ! - командант батаљона лежи на клупи необријан, прљаве униформе. За опасачем, ништа!...Пуши, и ћути.

-Лађевићу!? Стиже ли ти Злата, и син...Ноћас?

-Не стигоше.

Ницо, стиће! - (...а, не знам ни ја за своје.)

-Стиће! - припали цигару на цигару, између амбуланте и кухиње...Међу нама топ, од четрдесет милиметара.

-Команданте, сакат и народ и војска. - грицкам запишану травку, солим се...(Добацује ми цигарету.) Загледам га испод откинутог филтера...

-Лађевићу!?...Дај, "Дрину"!

-Хм! Дрину...- (преко ње нису дали, нису смјели)

-Осакатише нас они на брдима!

-Каквим брдима!?...Јебла те брда!

-Брдима! Пели се они одавно по брдовитим београдским насељима, да виде до Крајине! Слали нафту у канистерима...Од наши' ракија!...Јебо им так'у амбалажу!

-Видјели су они...

-Јесу, јесу! Понекад би бацили поглед доље, па одлазили у хотел "Србију"...Ил' у бараку, код "Лажног свједока"! Па хале, осам и девет, на Сајму. Ће стиже помоћ за избјеглице, код Пере Пријића!...Неки, и "долазили" ноћу у Крајину: На сплавовима! Да им жеља мине...Неки исто одлазили! Падинском Скелом.

-Рђа!

-Јел' то, на топу команданте?

...SNN снима нове Сеобе. (Дијеле банане!) Статисти псују, плују,

отимају камере. Дјеца нишане трофејним “бофорсом”. Европу нападају. Врти се брашњааст залагај у устима. Жене гњече банане под ознојеним пазухом. Вуку сиву њебад са црвеном цртом. Мушки сису проклињу. Мартића псују! Косе чупају! С Раковачких бара осмјехом повлачи се Европа. Трче људи стрелиштем за бијелим циповима. Машу себи у затамњеним стаклима. Гледа Босна...Вагони теретни. Запишавамо точкове. Воз креће! Закреће се Бањалука под Шехитлуцима...На крају тунела: Сунцокрет, и шарена крва...

Тривун подиже спао шешир. Вани. Размахује ко’ да распирује ватру ш’њиме...Стреса мог команданта Николу...(Враћа се из “школе”, Миле из Бенковца)

-Где си...Капетан Леши! - обрадова му се Филип.

-Ја сам из Калифорније... - брани се Миле из Бенковца Сунчаном долином, у Равним котарима. Показујући кажипрстом (мало постиђен) паклицу цигара на столу.

-Ово је Калифорнија!- рече Филип Лазовић склапајући атлас, потом нехотице поклопи цигарете, њиме.

-Видјећеш! - лакти Миле округлу барску столицу пред шанком. Задржавајући руку у том необичном положају, завирујући испод атласа...Трљајући палцем о кажипрст, намећући повремено са “цигаром” за уво...Та, ријеч: *В и г ј е ћ е ш...*...Што је налакти Миле из Бенковца на високу столицу пресвучену жутим скајем, задјену се међу његове чворновате прсте, и Филип га овај пут несвјесно понуди цигаретом, брже него уобичајено, па се и сам Миле мало изненади. Свико на чекање...Јер до тада, Филип Лазовић никад није чуо тако изговорену ријеч, *в и г ј е ћ е ш*.

Могло је то, Мили из Бенковца, само значити да ће добити цигарету у Филиповој Калифорнији...И, ништа више...Могло је опет, и да Калифорније неће бити!?

-Видиш! - радосно повуче дим, Миле из Бенковца, не вадећи цигару из уста оде свечарским итисоном боје цигле, износећи погурен, руке на крстима.

-Занимљиво...Калифорнија!? - чуди се Филип Лазовић, и опроба устима, ријеч...*Видјећеш!*

-Никад не знаш шта мисли! А, чини се...Лаган испод капе! - кажем Филипу, прије него се на вратима погураше два Шиптара испред милицајца...С “пункта”!

-Фићо, да турим кафу...- пита Љоља истресајући лишће у канту пред улазом.

-Тури, Љољо! - поведе ме Филип Лазовић до секвоје иза билијарнице (бивше цвјећаре) у љетној башти, на крају Пећи.

-И, кафе мајко...Кафе! - подучи Љољу, док се Добривоје Лазовић, његов отац, “питао” (руковао) са Шиптарима, а они вадиле цигаре и наметали длан на срце, ал’ се милицајац жустро прогура између њих, до веце-а!

Како мину киша, из Витомирице саставише прогнаници с надничења. Филип уђе у биљарду. На запепељеном столу “троуглом” посложи кугле, и растури их штапом...

-*Sequoia gigantea*! - шарена кугла пропаде у утробу стола, сиво зелене иглице се одлијепише од окна. Изађосмо ван. Филип се пропе на прсте, истегне руку изнад главе, и показа колико је ове године порасла! Спирално распоређене у три уздужна реда, иглице заупцкеташе.

-Фамилија...Taxodiaceae! - не збунује се Филип Л. пејсажни архитекта стресајући искричаву лепезу, што од градске расвјете над њом, што од послеподневног сунца, којег у то вријеме дотиче.

-Сијера Невада...Калифорнија! - попусти ненадано огранак, немајући (више) вољу да ми покаже, и њених "сто метара"! На небу...Нит' се ухватисмо за руке, као у почетку...Леђима одгурујући стари јабучар кроз двориште. Додирјујући се само јагодицама прстију, дозивајући све Лазовиће...Показујући тако, њену ширину! Ал', у коло се мало ко 'вато с Филипом и самном. Би!...По'неки од оних што не надниче, него стоје око Милуновог киоска. Мислећи да ће Филип частити, пићем...А, Филип би им објашњавао да се она, (коју никад није назвао мамутовац) види у атласу: Из Мексика! Нашто би Добривоје Лазовић одмахиво руком: Не будали...Жени се Филипе! А Љоља: Чујеш ли Фићо!...Прогнаник-два, би се одлазећи чудили, спојеним палчевима предсобом, рашљарили. Сваки за се премјеравајући ширину дрвета, изнад ког је висио црн електрични кабл.

Док су замицали за високу живу ограду, враћајући се Милуном киоску гдје, "точе на мало"...Обријао Баце Баљу ученео га тангал!...Филип Лазовић баци поглед у вис. *Sequoia gigantea*, дотаче "жицу"!

Од села Сиге, окапина. Прије него опет поче киша он плавом кредом дооштри штап. Даде да ударим бијелу куглу чим Добривоје унесе у билијарницу шах под руком!

-Фићо...- дозвола га Љоља.

-Чујеш ли Добро? - ко' прекори Филип свога оца.

Низ Жљоб се сли грмљавина с Мокре горе, на Дугачко гробље и Циганску малу. Кроз јазове...Све до нас! Љоља залупи стакленим вратима, па се прекрсти дочим одложи кафе на средину билијарског стола.

-Чујем Филипе...Та'ко! Сад у чело! - подучи ме.

...У Пећ сам стиг'о вечерњим возом. (Љети, то и није баш неки вечерњи воз)... С "аусвајсом", из Београда!...Ко' патријарх, досликаном царевом булом! И, крстом!...Сањам, тако: Излазим на Мазгит пољу. Видим мршаву биволицу, с црвеним божуром на челу. Поведох је до Ситнице...Не хтједе пити! Осушиће се цвијет, рекох...То је рана! Одговори она...Спустих ранац на земљу. У десну руку захватих прашину, и пољубих краву Пустопољу...Јудо! Зазвони божур, на кравином челу...Дрмуса ме Петар Ђукић, с Баније: Силазе путници! Косово Поље!...Ај' у курац! Није то први пут...Будим се ознојен...Трећи перон! Стварно силазе...Чистачице запосједају ходник и купе'е. Пред вагоном кондуктер. Напољу дочекују наши!...Еј, друг...Питах испод гласа иза прљавог прозора: Оће ли влак даље? Каже: Незна хоће ли влак...А, воз! Он, 'оће...У

Пећ! До Метохије...Велим, вози Лазаре жив ти Арсеније!...Па, сједајући, у пола опсујем матер кондуктеру, и нашим...Што нас свуда дочекују: Ђе год воз стане!...Заправо, ми и јесмо кренули у Збирштину. Ал' нисмо знали да је Приштина у Косову Пољу...Нико нам није реко', ал' сви хвалили...И, путили!

Дочекивали с јајима...На око! Јесте, даљна родбина. Из телефонског именика...Али, и "Љуби ближњег свога"!...Збирштина (од збира!) треба да је у Београду. Да у њему буде, и Милоша, и Мурата! Ником се не би жалили, на јаја: "Сви смо ми (били) Једнаци" из Глинске цркве. Гдје сам, и ја крштен посљедњег рата!

Питах попу на улици могу ли се крстити бивши комунисти...Сјећам се: Љуљам маскирну униформу у цркви подно полијелеја. Ко испод сунца...Поп стриже! И, залијева водом а кум Вукман Оташевић придржава "шаре"...За столом, у парохијском дому, "дванаест апостола": Министри, пјесници, и ратници!...Отац Милош Мићић ко' рођеног ме записа пред њима у Књигу! Добро сам изгледо крштен.

(Одломак из рукописа романа)

Александра ЂУРИЧИЋ

НА ТРГУ СТАЉИНГРАД

Аутобус за Париз полази са перона претрпане београдске станице у пола девет увече. Ни по чему се не разликује од оних за Параћин или Мајданпек. Олупан, устајалих мириса; седишта су одавно без беле најлонске капе, понегде дрвеним замењено дотрајало тапацирано. Бројни путници журе да уђу, у страху да им не западне дрвено седиште. Ко би на њему седео читавих тридесет шест сати до Париза! Ја. Ја бих седела и на поду, само да стигнем тамо. Моја су крила исткана од младости док машем кроз мутан прозор београдској вечери која ме забринутог погледа испраћа у ову авантуру.

Путници су сви већ прекаљени. Ко зна колико пута су долазили кући и враћали се у Француску овом аутобуском линијом као најјефтинијом могућношћу да се обиђе завичај. Знајући шта их чека до четвртка у зору, снабдевени су кућним папучама, храном, водом, малим ћебадима, новинама које ће их подсећати да су све те неважне вести оставили за собом, истовремено ослобођени обавезе праћења француских вести. Они живот проводе у вакууму, неодређено и привремено присутни где год да су. Извежбани спавачи траже да се угасе светла већ на десетом километру од Београда. Пут знају напамет и у помрчини која прекрива стакла, и по дану који ће сванути тек негде испред Љубљане. Не занима их ни словеначки пејзаж, влажан од планинске магле, а расањен тек пред италијанском границом. Од тог преласка нико не прави питање, сви имају француске боравишне визе у пасошима са роком до 1990, можда и дуже. Мало сам спавала, што од узбуђења, што од страха да ме неко не покраде. До мене седи средовечна жена, кратке, проседе косе која ми око четири ујутру каже мајчинским гласом:

-Ајде, сад ти мало сјавај, а ја ћу да ђазим на сјивари.

Имам поверења у њу, а и она у мене јер ми, нешто касније, почиње своју животну причу. Будна сам и слушам, иако бих више волела да разгледам. Допада ми се све, чак и бензинска пумпа која је једина станица на путу кроз Италију. Она не престаје да прича чак и док тражи металне лире којима ће платити тоалет. Милано и

Торино остају далеко од ауто-пута.

-*Знаш, већ двадесет ѡд година радим у Паризу. Дошла сам одмах ѡсле средње школе, ѡраво из Крушевца, ни Београд нисам видела. Довео ме је сѡриц, да шијем у радионици са њим. И Париз сам видела ѡек ѡсле ѡри године, кад сам се удала. Шетња кроз град дошла ми ко свадбено ѡуѡвање. Нишѡа нисмо имали, нишѡа.*

Поново пада ноћ. Друга ноћ у аутобусу испуњеном умором и мирисима суве хране, цигарета и кафе из термоса која се охладила. Умор чини своје. Спавам дубоким сном кад ме жена продрма:

-*Мала, буди се, ево нас на француској граници.*

-*Којој граници ?*

-*Ма француској, ѡреба да уђемо у Француску, овде скидају до ѡаћа, ѡреѡресају све, ајде, излази...* Узимам ташну у којој су пасош и гарантно писмо оца моје француске пријатељице. Он гарантује за мене на француском и српском, на листу хартије овереном у Амбасади у Београду. Троје путника издвајају заједно са пртљагом и наређују им да се врате на италијанску територију.

-*Шѡа ћу ја ако ме не ѡустѡе? ѡиѡам ону жену.*

-*Нишѡа, има ѡу близу један мали хоѡел, ѡешке сѡиѡнеш за двадесет ѡд минуѡа, ѡу ѡресавају сви које не ѡустѡе, ѡа онда сачекају овај исѡи ауѡобус да их враѡи у Јуѡу.*

Није баш нека перспектива, плашим се да пешачим по мраку низ друм, макар био и италијански. Али, пролазим. Дуго ме гледају, питају за адресу где ћу одсести, разговарају међу собом и, коначно, дозвољавају да се вратим у аутобус. Сви, па и ја, имају израз лица као да су управо избегли хапшење. Један цариник каже другоме да пусти овај контингент мученика који долази да би радио, али не и да би живео. Не, нема опасности од свих ових изгужваних лица, што је било сумњиво, одстрањено је, ајде, ајде, идемо, каже возач не питајући да ли су сви пропуштени и ушли, ако неко остане, па шта, пре или касније, доћи ће поново аутобус.

Гладна сам и преморена, уста су сува од устајалог ваздуха и дуванског дима. Неколико срећника који су стигли на одредиште, излази у Ла Рошу, првом граду после границе, затим, неочекивано скретање за Марсеј. (Касније сазнајемо: возач обећао да ће испоручити неки пакет који је понео из Горњег Милановца, важно је). Марсеј је у мраку. Улице потпуно пуне, глуво доба већ трећег дана путовања. Под светлошћу уличних светиљки тражим Марсеј из филмова, чекам да се појави Мишел Морган или Жан Габен, али их нема. Само спуштени капци продавница, колонијалних радњи и наговештај мириса и укуса Средоземља, отисак Африке која лежи иза маглене линије хоризонта. Хтела бих да изађем и овде сачекам јутро, да видим луку и бродове, да омиришем морски ваздух и запамтим га, као да предосећам: никад, никад више нећу доћи овде и морам све мирисе да удахнем толико дубоко да ми трају целог живота.

Али, аутобус иде даље.

-*Онда су се родила деца. Ја сам и даље ѡрошивала ѡе грозне фармерке, крварили су ми ѡрсѡи и риѡало се деѡе у уѡроби док сам*

свомак наслањала уз шиваћи сто. Газда ништа не није, да ли си добро или ниси, баш ја брижа, броји ти и колико пута си ишла у клозет. Најгоре ми било док сам повраћала, ја сваки час, а он само сева очима.

Прошли смо Лион и Дижон. Негде на друму је велики мотел под јарким наранџастим светиљкама које боје је и надвожњак. Последња пауза до Париза. Остајем у аутобусу са још двоје-троје заспалих. Узбуђена. Ускоро стижемо. Жена се враћа, мокрих руку и лица:

-Еј, и овде се избеобразили, нема џапанских убруса, а најлажују, маму им француску, живе од нас што се сваки час возикамо горе-доле. Седа са великим одхуком, уморна, али ипак наставља да прича:

-Кад смо мало ушледели, мој муж реши да зида у родном селу. Куд' си навр'o, бунила сам се колико сам могла, мало ми је ринићања у шућини, неђо и на одмор кад дођем да кувам за мајсторе и разносим ракије и кафе. Али, ко ме није, мушко је, мораш да ја слушаш. Каже, хоће кад се пензионисте да живимо у селу. Није неђо, знала сам да од тога нема ништа. Деца се навикла на Француску, село им смрди, једва их наћерам једном годишње да дођу. Она кућерина зврји празна, а џидерицу ми је појео док је није завршио.

У зору, називу се париска индустријска предграђа. С обе стране ауто пута који дуго, дуго, улази у град, огромне хале, резервоари, сервис... зар је ово Париз? Питам моју сапутницу да ли зна где ће нас у граду оставити.

-Па на Стаљинграду, одговара ми, запањена што не знам.

Збиља, шта је то? Шта би у Паризу могло да се зове Стаљинград?

-Трџ, каже она, трџ на периферији. Ту почиње ајска четврт. Јел' долази неко по тебе?

-Пријатељица, али тек у осам.

-По мене муж, кад заврши смену, ако се сједи.

Стижемо. Док возач вади кофере и торбе из утробе прегрејаног аутобуса, испред мене се помаља ружно, округло здање, периферијска ротонда од црвене опеке, загледана према граду, а осуђена да чува границу према Барбесу. Лево и десно, сумњиви бистроји који из себе истресају окаслеле трансвестите и проститутке које су ноћ провеле у чекању.

Сивкасто јутро подвлачи се под пелерину од чоје и разлива по призору око мене, толико разочаравајућем после свега. Почетак је октобра, дивно доба године за путовања. Али, на тргу Стаљинград нема ни једног дрвцета, самим тим ни годишњих доба. Овде све стоји залеђено бедом и незнањем, скрајнута четврт коју је неко одредио за последњу станицу аутобуса из Београда. Ту је и једна туристичка агенција стаклених зидова и оронулих, избледелих плаката на којима се називу Родос или Микнос, потпуно небитне дестинације свима који овде купују карту до Београда. Кроз излог се види и мапа Ламанша са понудом за излет бродом до Лондона. Кад сте већ у Паризу, скокните и до Лондона, ведро поручује реклама упућена непознатом клијенту који би изронио из мрачних улицица,

решен да види света.

Нико не долази по нас две. Хладно је док седимо на путним торбама.

Она доноси две кафе у папирним чашама.

-Знају нас у овом бару, чак се обрадују кад виде да стиже аутобус, јадни, цео животи по овим рујама.

Око осам долазе њен муж и моја пријатељица. Он је одводи кући, ко зна у ком кварту, где ће се окупати, јести и отићи у другу смену, за шиваћу машину.

Улазим у метро први пут у животу. Лавиринтом подземних ходника вози нас дуго, можда шест или десет станица док се не попнемо уз степенице до тротоара и пред нама бљесну Јелисејска поља у јутарњој вреви.

Париз, коначно.

Зоран Б. ИВАНОВИЋ

КАФА

На бутанском горионику вода је проврела за трен. Измакох цезву и у воду сасух две препуне кашичице кафеног праха. Кафа Минас замириса као тамјан. Помешах је с врелом водом и вратих цезву на горионик. Ниво тамнобраон течности се подигну до руба. Опет измакнух, а затим поново вратих цезву. Увек сам тај поступак понављао три пута. Не знам зашто.

Донесох бакарну цезву на терасу која се отварала према улици. Док сам седао на столицу плетену од прућа спуштајући цезву на ниски сточић, брујање мотора најави пролазак аутомобила. С коловоза тик испред аутомобила залепрша јато врабаца, спасавајући се у последњем тренутку. Погледах коловоз. Био је прекривен ситним зрневљем које су врапци кљуцали.

Насух кафу у две шољице од белог порцелана. Ништа ми није било пријатније него, уз мирис тек скуване кафе, пунити и палити лулу. Ритуал који је у свежем јутру, уз дизање измаглице подсећао на радост живљења. На тацну шољице насупрот моје ставих парче ружичастог рахат-локума. Повукох први дим, ослоних ноге на ограду од терасе, а плетена столица зашкрипа под мојом тежином. У том тренутку наиђе други аутомобил. Врапци сачекаше да дође тик до њих, а онда, скоро истовремено, узлетеше као рој дебелих скакаваца. Да би живели, играли су се са смрћу.

Осетих једре груди. Додиривале су мој потиљак кроз танак слој финог текстила. Закренух главу. Осим додира осетих и њихов мирис. Из непосредне близине, уместо њених очију, угледао сам две светлоплаве мрље. Она се погну још мало, и њен дах ме позва. Кренух да је пољубим. Она помери уста у страну, и мој пољубац паде на њен образ. Затим ми понуди други. И на њега спустих усне. Када ми поново понуди први образ, и ја га пољубих, схватих да је готово. Три пољупца у образ. Љубавници су постали пријатељи.

Док је седала насупрот мене не промакоше ми њена боса стопала. Грејала су свеже плочице од црвене керамике. Нокти лакираним бојом дивље руже...

Знао сам да неће дуго трајати. Волео бих да траје још, али нисам жалио. Вредело је. Све је, укључујући и сам живот, пролазно. Од како сам спознао ту истину, нисам познавао осећај незадовољства. Постао сам мудрији. Зрелији. Јачи. Стаменији.

На улици се појави камион. Возио је брже него претходна два аутомобила. По трећи пут врапци у последњем тренутку прхнуше испред точкова. Овога пута, неки од њих су се преварили у рачуну. Висока силуета камиона не дозволи им да умакну. Њих неколико закачи ветробранско стакло. Силовито одбачен, један од несрећних врабаца, после дуге лучне путање паде на сточић испред нас и откотрља се преко његове површине. Напослетку се заустави поред њене шољице. Врапчев кљун се коначно спусти на тацну. Тик поред рахат-локума. Из кљуна измили крупна кап крви која се заустави на порцелану, треперећи. Није било непријатно гледати контраст загаситоцрвеног на белом.

Витомир ВУЛЕТИЋ

ТРАГИЧНА УСАМЉЕНОСТ ЛЕОНИДА АНДРЕЈЕВА

*“Леонид Николајевич је био шалентована
природа, оржански шалентована, његова је
иницијација била необично осетљива.”*

Максим Горки

*“Овде сви једни друже одвлаче на суд:
живи-мртви, мртви-живе, Историја и једне
и друже, а боже Историју - шу бесконачну
судину, шу прљаву бујину лажних сведока,
кривоклетника, лажних судија и
шобожњих зликоваца.”*

Леонид Андрејев

Један од најзначајнијих руских стваралаца прве половине XX века, Леонид Николајевич Андрејев на посебан начин је изразио драму свога времена и себе у њему. Рођен 1871. године у граду Орлу, у региону који је руској култури подарио половину класике, у време када је руско народњаштво прелазило из револуционарне фазе у фазу пасивности и покајништва, Андрејев је несвесно упијао у себе немир драматичног разлагања феудалних друштвених односа у својој земљи. Филозофија човека као социјалног бића доживљавала је у време његовог формирања дубинску кризу. Разноврсни покушаји да се човек објасни као индивидуално биће скретали су пажњу на његов унутрашњи живот, на његову свест и подсвест, на његов разум и осећање. Андрејеву је било само десет година кад су народовољци убили цара Александра II, што је даље подстакло драматично социјално и политичко заостравање. Русија се убрзано приближавала својим револуцијама. Различит однос према човеку, његовој природи и смислу његовог постојања изазвали су разноврсност у филозофији, науци и уметности - све је било усмерено ка зараћању у унутрашњи живот човеков. Тамо се тражила могућност објашњења свега онога што се са човеком збива. Конвулзивно трагање руског друштва за могућностима

савременог развоја - руско-јапански рат 1904, Прва руска револуција 1905, Први светски рат 1914, Фебруарска и Октобарска револуција 1917. - до темеља је протресло стару спахијско-чиновничку империју и стваралачку интелигенцију ставило непосредно пред лице епохалних историјских потреса. Ти догађаји су умножили мисаона и уметничка струјања. Ни једна од тих струја није била задовољна оним што је било. Религиозна филозофија доживљава ренесансу и устаје против “историјског хришћанства” оличеног у Цркви као једог значајног стуба феудалних односа. Црква је лицемерно проповедала своју истину о небеском царству и порицала “истину о земљи”, постојање секуларне истине. Секуларизам и “историјско хришћанство” су два пола једне антиномије. Омиљена схема “боготражитеља” је да постоје “Три завета” - *религија бога у Космосу, религија бога у човеку - бољочовека и религија бога у човечанству - бољочовечанства*. “Отац се оваплоћује у Космосу, Син - у Логосу, Дух - у сједињењу Космоса и Логоса, у јединственом саборном Бићу - “*бољочовечанству*”. Они су за сливање у једно истине о царству божјем са истином о земљи. На супротној страни образује се неоматеријалистичко схватање света и човека у њему. Присталице ове филозофије сједињују два начела - човек је социјално биће, али је и индивидуално непоновљиво биће, - човек је индивидуално биће које се остварује у друштвеној средини. С мање-више наглашеним метафизичким пројекцијама на овој основи делују “богоборци”, они филозофи и уметници који виде “свет без бога”. Чехов је изрекао занимљиву мисао како руска интелигенција зна само за крајности - “има бога”-“нема бога” - и да не зна за садржај огромног пространства између ових крајности. На самом крају XIX и у прве три деценије XX века тај огромни простор био је испуњен низом нијанси, у чијој је основи била једна од ових крајности. Те нијансе су се додиривале, сударале, преплитале, узајамно прожимале и у таквом међусобном односу стварале сложену, разнобојну, слојевиту целину.

У то време у књижевном животу Русије наставља упорно да живи класични реализам оличен у Лаву Толстоју; појављују се нови реализам у Максиму Горком, Ивану Буњину, Александру Куприну; симболизам који у новим историјским околностима оживљава Платоново двојство света, и то у два таласа, првом у Владимиру Соловјову, Дмитрију Мерешковском и Константину Баљмонту, и другом у Валерију Брјусову, Александру Блоку, Андреју Белом; акмеизам у Николају Гумиљову и Ани Ахматовој; футуризам разних нијанси у Владимиру Мајаковском, Алексеју Кручонику, Осипу Мандељштаму, Борису Пастернаку, Николају Асејеву; имажинизам у Сергеју Јесењину, Вадиму Шершењевичу и Анатолију Мариенгофу. Изразите и непоновљиве стваралачке индивидуалности свакој од ових струја давале су свој печат и тиме их спречавале да се не претворе у догматске системе. У овом богатству стваралаца Леонид Андрејев заузима видно и посебно место. Скоро од детињства осетио је свој дар. Касније ће у разговору с Максимом Горким рећи како је још као четрнаестогодишњак

зажелео да постане знаменит, “или - нема смисла да живим“. У свом *Дневнику* 1.августа 1891. он записује: “Хоћу да будем познат, хоћу да освојим славу, хоћу да ми се диве, да се диве мом уму и таленту.” “Хоћу да укажем на сву неодрживост фикција којима се човечанство храбри: Бога, морал, загробни живот, бесмртност душе, општељудску срећу.”. Огромна унутрашња потреба да у своме времену обележи себе и остане упамћен будућим поколењима била је за њега извориште радне и стваралачке енергије. Био је свестан да радом долази инспирација. Видео је крај себе доста умних и обдарених младих људи који су без амбиција и рада незадрживо тонули у сивило и тривијалност. Од оца је наследио слабо физичко здравље, психичку и нервну преостељивост и нестабилност. Необично снажан уметнички таленат био је услов за остварење амбиција радом, али и велико оптерећење за танане нерве, нежну, преосетљиву психу и болести подложно тело. Дружећи се с њим годинама, Горки је запазио како он мало познаје стварност и како га она не привлачи и у исто време се дивео снази његове интуиције, богатству и раскоши маште и прецизности израза онога што доживљава. Оно до чега су други писци долазили посматрањем реалности и анализом, Андрејев је спонтано непосредно упијао. Све што се догађало, у њему је налазило непосредан одјек, тамо се сједињавало с његовим бићеми, затим претварало у непоновљиву уметност. Александар Блок је уочио да су његов духовни резонатор и резонатор Леонида Андрејева подједнако снажно осетљиви према драматичном ходу Историје. Све што се збивало око њих претварало се у тон, у музику космичког оркестра,

Андрејев се увек осећао усамљеним, није никад настојао да из усамљености изађе. Своје болно доживљавање света изливао је у ужарене и драматичне слике које читаоца неодољиво увлаче у његову паклену разапетост између живота и смрти. Тражећи себе, он је почео фељтонима и скицама, да би 1898. године приповетком “Баграмонт и Гараска“ наслутио пут којим ће нешто касније поћи. У овој приповеци он се несигурно креће пре свега у избору теме, не и у њеном обликовању. Јунак ове приповетке је босјак који је бескрајно понижен, кога сви зову само надимком, у тренутку када му се жена богаташа обраћа именом и очевим именом препознао је у себи човека достојног поштовања. Није то бодри, борбени босјак Максима Горког, већ кротки утучени божјак Боре Станковића. Прича је испричана уверљиво, пластично и тиме скренула пажњу на свог творца. Није то још био прави Андрејев. Није то ни у приповеци “Пећка у летњиковцу“, која очима дечака, берберског шегрта, открива свет. Нешто слично, само знатно зрелије, Антон Чехов је очима Јегорушке у приповеци “Степа“ и Вањке у приповеци “Туга“ откривао свет. Није то још ни у приповеци “У возу“, али су у њој већ назначене Андрејевљеве велике теме - *ипролазности и усамљености*. Рећи ће у овој приповеци како за људе у возу “нема садашњости, проклете садашњости“ и како их кретање наводи на размишљање о смислу живота. Одвојени од свакодневице, људи у возу постају посебно осетљиви и у себе упијају

тиху краткотрајну пажњу “као што за време суше цвеће упија воду“. А кад се воз удаљи од оних који остају, пруга поново постаје “ћутљива“ и пуста као да на њој никада нико није био. Крај њега пролазе вагони, и с њима нечија радост, нечије мисли и нечији бол. Крај њега пролазе људи, њихове прилике остају у његовим очима, “и ја ћу проћи поред њих. *Можда и поред себе.*” Андрејев урања у самог себе, у свет који ће му бити неисцрпни извор тема све до дефинитивног одласка 1919. године, до недовршеног романа “Сатанин дневник“.

Приповетком “Зид“ Андрејев означава свој психолошки простор у коме ће се кретати двадесет година своје стваралачке авантуре. У себи он се нашао пред зидом који одваја привременост, пролазност од вечности. Њему је небо изнад живота, *привремености*, црно, а према хоризонту светло-плаво. Зид је пресецао небо и земљу “као дебела, сита змија, која се спушта у бездани, подиже на планине, а главу и реп скрива иза хоризонта“. У суморном, депресивном стању Андрејеву се чини да од њега ноћ никада не одлази, за њега је она увек намрштена, зла. Док стоји пред зидом са жељом да види шта се иза њега скрива, зид се бездушно и цинично смеје. А он плаче, дрхти од страха и, кријући од других, “целива гнусне ноге зида“, моли га да њега, само њега пропусти у онај други свет, “где нема безумних који убијају једни друге“. У својој машти видео је масу која се комеша уз крике, њему се чини да у тим крицима чује “вапај спаљене земље“, која је “широко разјапила своје камене чељусти“. И маса је очекивала да ће зид пасти и “открити нови свет“. Маса се гибала и ударала о њега, до високих облака “брзнула је крвава пена“. Тај талас је бескрајно пута ударао о зид и од њега се одбијао. Андрејеву се чини да би слагањем лешева један на други било могуће доћи до врха зида. “И ако преостане само један, - он ће видети нови свет“. У овој метафоричној приповеци први пут се код Андрејева појављују симболи *зида* као препреке изласка из пакла живота, *змије* као оличења зла и *крви* као бесмислене жртве. Ови симболи речито указују на Андрејевљево психичко стање. Тема усамљености је још шире развијена у “Приповеци о Сергеју Петровичу“ са јунаком веома интелигентним и ништа мање slabим, који у својој усамљености размишља о себи, својим способностима и својим могућностима. Његов мозак се налази “на граници која дели памет од глупости и одакле се подједнако добро види на обе стране“. Маштао је Сергеј Петровић много, замишљао себе у разним улогама у друштву и у животу, и што је више маштао, све је више био ближи закључку о бесмислености свога живота који тече “као поток пун муља“. Кад није маштао, он је много читао, понајвише биографије великих људи. И сваки пут би долазио до закључка - “он није био овакав као што сам ја“. Жеља за компензацијом доводила га је до крајње тачке очајања, кад му се чинило да се буди из дубоког сна и с ужасом схватао да је он “ситан, јадан и ништаван“. Ноћима је после овог сазнања мислио о самоубиству. Он све дубље понире у свет сопствене маште. Кад му његов друг открива Ничеа, он се енергијом

жедног баца на књиге овог филозофа. У Ничеовом учењу запањила га је идеја о надчовеку и оно шта он говори о јаким, смелим и слободним људима. Он је разумео да је живот неморал, да је бесомучна борба у којој је “умро бог“ и у коме побеђује способнији и јачи. Воља да се живи истовремено је воља да се буде моћан. Пожелео је да “не буде неми материјал којим ће други остваривати срећу, и он би да буде срећан, моћан и слободан“. Није веровао филозофу Едуарду Хартману да жели више од својих могућности значи само падати у разочарање. Мислио је тада да је филозофија песимизма и саздана за обмањивање и утеху оних који су лишени онога што други имају. У очајању он је какву-такву радост налазио у посматрању природе, у музици и другим уметностима. Пошао је за Ничеом у мисли да је уметност вреднија од истине. Једном приликом је рекао да, ако је човеку суђено да постане бог, престо ће му бити књига. Завидео је Сергеј Петровић луталицама “чији сан заштићују звезде“. Понет Ничеовом идејом да, ако човеку не успева живот и ако му отровни црв нагриза срце, смрт ће му поћи за руком. После неуспелог покушаја самоубиства он долази до сазнања да је “за живот потребно много више храбрости него за смрт“. После тога он би да живи пунијом снагом, па макар био последњи међу људима. Са ивице смрти Андрејевљев јунак је осетио снагу и драж живота.

У овој приповеци, насталој на самом прелазу из XIX у XX век, Андрејев је почео да обрађује своју велику тему - грчевито тумарање између живота и смрти. Део критике је склон да ту грчевитост припише лектири, пре свега Ничеу, Хартману и Шопенхауеру. Истина, он је с посебним интересовањем читао ове филозофе, али је у основи његовог односа према свету била урођена, моћна потреба да непрекидно искушава своје могућности. Он је као дечак од десет година легао међу шине којима је затим изнад њега пројурио воз. Да ли је тиме он искушавао себе? Или је изазивао смрт? Из његовог *Дневника* сазнајемо да је 1891. и 1894. године покушао самоубиство, пркосећи истовремено и животу и смрти. Био је Андрејев органски уметничка природа, а тежио је да буде оно што није - проповедник. Поновила се код њега Гогољева историја. У судбинском несагласју између истинског уметничког талента и стремљења ка нечем другом налазило се оно подстицајно незадовољство собом и непрекидна потреба да проверава своју снагу и своју храброст. Није Андрејев био такав што је читао Ничеа, Хатмана и Шопенхауера, већ их је читао што је био такав. Код њих је налазио сазвучје и сагласје са својим осећањем света. Ови филозофи су му помогли да га препозна у себи. Он је непрекидно прислушкивао даљине, у себи друговао с нечим само њему блиским и важним. У себе је био сместио читав свет, саобразио га своме бићу, доживео га као трагични усамљеник и уметнички га уобличио. Приповетка “Мисао“ из 1902. године указује на то како Андрејев разара интегралну слику света и преображава је у право мучеништво. Он ће рећи како за убицу и злочинца нису страшни ни полиција, ни суд, ни робија, већ он сам, његови нерви, моћни

протест његовог сопственог бића против онога што је учинио, протест настао у овешталим традицијама. Он мисли да је живот препун тајни и загонетки и да њих може да одгонетне само уметност, увек тежи да буде сам и да усамљеношћу штити себе од радозналих погледа који настоје да “проникну у дубину моје душе и у њене провалије и бездани“. У овој приповеци њему је живот занимљив оним што садржи - “суровост, свирепу осветољубивост и сатански веселу игру догађајима и људима“. У ту суровост спада и то што је једна кап отрова довољна да отрује поколења. У његовој усамљености мисао се као оштри мач “извија, забада, уједа, разабера тканине догађаја, као змија неопажено се завлачи у неиспитане мрачне дубине које су заувек скривене од дневне светлости“. За њега је мисао живо биће, опако и моћно, има неограничену снагу, читава историја људског рода изгледала му је као ход човекове мисли. У тој усамљености јунак приповетке долази до сазнања да му је читав живот био обмана и да је он безумник. Јунак лекар Креженцев убија свог школског друга и остаје сам са собом и својим мислима. Шта је он осећао и о чему је мислио оне ноћи после убиства? У својој бележници он описује ужасну мисао која га мучи: “Замислите пијану змију, да, да, управо пијану змију - сачувала је свој јед; брзина и спретност још су јој јачи, а зуби су јој исто онако оштри и отровни. И она је пијана, и она је у закључаној просторији пуној престрављених људи. И, онако хладно-свирепа, она гмиже између њих, обавија им се око ногу, уједа за лице, за усне, склупчава се и упија се у сопствено тело. И као да није само једна, већ хиљаде, палацају, и уједају, шиште, и прождиру саме себе. Таква је била моја мисао, она којој сам веровао и у чијој сам оштрини и отровности зуба видео спас и очекивао заштиту.” Он није био у стању да језиком изрази сав ужас који је осећао уз овакве мисли. На питање због чега је доктор Креженцев убио свог друга, одговор је на трагу размишљања Родиона Раскољникова: “Зар се не може допустити да сам убиством Алексеја просто хтео да проверим своју снагу.” Само, Раскољников није осећао овакав ужас гриже савести и овакво паклено осећање пораза. Он је покушао да избегне одговорност. И у случају доктора Креженцева у питању је убиство са идејом. Андрејевљев јунак се и диви човековој способности да мисли, он говори и о узлету мисли, па се пита: “Зар је генијалност заиста лудило?” У једној белешци он каже како не разуме људе што не осећају “једну страшну ствар”: “Кад ја доказујем да сам луд, вама се чини да сам здрав, а кад доказујем да сам здрав, ви чујете лудака?” Он ће забележити и то како никог другог на свету није волео до самог себе, код себе није волео “то гнусно тело, које воле и банални“, већ “волим своју људску мисао, своју слободу...” За доктора Креженцева “нема суда, нема закона, нема недозвољеног. Све је могуће...Све је могуће!”

“Све је могуће“ значи “Све је дозвољено“. Ако је “Све дозвољено“ само ако нема бога, значи да је “Све могуће“ зато што нема бога. Тридесетдогодишњи Андрејев пише приповетку “Живот Василија Фивејског“, у којој човек, уз то свештеник-слуга

божји на земљи, изложен најтежим суровостима и искушењима, остаје без бога. Није случајно јунак ове потресне приповетке свештеник. У стилизованом маниру хагиографије Андрејев прати живот свога јунака од суровости до губитка и од губитка до суровости, које њему живот причињава да би га довео до крајње тачке потпуног очајања и одрицања бога. Тај несрећник није имао поверења у људе, сви су му се чинили покваренима. Доживљавајући несреће, њему се чинило да постоји мајушна земља и “на њој живи један огроман отац Василије са својом огромном несрећом и огромним сумњама”, друге људе је престао да запажа. За време исповедања својих парохијана испитивао их је дуго, упорно и залазио у неприкосновене углове њихове душе, тамо “куда сам човек загледа ретко и са страхом”. Видео је да су и они несрећени као и он, видео је како и код других људи мали грех прати велика патња. Све је упорније испитивао те људе и сатима слушао скоро неразумљиве речи препуне страха, патње и неке необјашњиве наде. Сви су били незадовољни животом, осуђивали га, али нико није желео да умре - све су нешто очекивали, упорно и страшно очекивали. Очекивању се није знао почетак, као да је први човек на земљи био извор тог очекивања. Нада и очекивање били су испуњени болом, јер су наде остајале неостварене, обманута вера је изазивала сурову горчину, туга је сваког потискивала у усамљеност. Сада му се чини како земља расте и на њој је отац Василије мајушна трунка. Оно што се њему догађа и оно што чује на исповести од својих парохијана изазивају у оцу Василију страх, нешто се необјашњиво догађа и њему и парохијанима, а он никако није био у стању да схвати зашто му се то догађа. Уз све што је претрпео и што је чуо на исповести, видео је на улици човека како води коња са сломљеним копитом, чије храмање оставља трагове крви. “Било је хладно, бела пара је као облак обујимала” несрећну животињу, “очи су јој биле упрте напред - биле су страшне у својој кроткости”. Није случајно највиша тачка бола оца Василија била несрећна животиња. Слично је поступао и Достојевски у Раскољниковљевом сну пред одлуку да убије бабу-зеленашицу, и у месту мученог коња у градацији Ивана Карамазова кад разговара с Аљошом. Оцу Василију се чинило како једнолично и тужно звони црквено звоно, видео је како у цркву са свих страна хрле ћутљиви, тужни људи. Очекивали су да ће у цркви дочекати истину и правду. После исповести свакоме је говорио: “Њему се моли! Њему се моли!” Кад је последњи излазио из цркве, над њим су тихо трепериле звезде, “али он није веровао у кроткост звезда, чинило му се да и отуд, из тих далеких светова допиру уздаси, и крици, и пригушене молбе за опроштај”. У цркву је све чешће одлазио као на страшно извршење казне, где су целати и равнодушно небо, и избезумљени народ и његова сопствена немилосрдна мисао. Тада је осетио да никоме не припада, да је ледено усамљен, “отворио је заслепљене очи, подигао главу и видео како се све руши. Зидови су се лагано и тешко нагињали, приближавали се један другоме, бешумно се рушила купола, под се њише и повија - из основа се руши и пада свет”.

Књижевна критика је у оцу Василију видела старозаветног Јова, који је имао велику породицу и огромно богатство. Бог му је поступно одузимао и богатство и породицу, да би му одузео све с намером да испита постојаност његове вере. Јов је издржао сва искушења и кад је остао без ичега, рекао је: “То сам изашао из утробе матере своје, го ћу се и вратити онамо. Господ даде. Господ узе. Да је благословено име Господње!” И за своју издржљивост и за чврстину вере био награђен двоструко већом породицом и богатством. Василије Фивејски имао је веру у бога, сиромашно имање и малу породицу. Све му је то одузето, кроз свој бол видео је и осетио бол оних које исповеда, видео је унесрећену животињу и упитао се зашто је то тако. Зар тако мора да буде у царству Свевидећег и Свемогућег? Ако људи, самим тим што су свесна бића, морају да испаштају, зашто су изложене патњи и кротке животиње? И изгубио је бога, он није ни свемилостив ни свепраштајући - њега једноставно нема. Да га има, зар би оволико патње и зла на свету било? У време кад је писао ову приповетку, у септембру 1903. године, у писму Горком Андрејев каже како “много мисли о животу и смрти“, како у њима осећа “дубоку тајну“, како се у њему појавио однос према тој тајни “као према спуштеној завеси“, “хтео бих да је подигнем, али никако да пређем на другу страну, у мрак“. Толстој је неколико пута у свом животу настојао да “завири“ иза те завесе. У приповеци “Смрт Ивана Иљича“ на дну мрачне провалије јунак, који умире, у патњи умирања угледа светлу тачку која му се приближавала, одгонила мрак, и на крају је осетио блаженство у вечној светлости. Тако религиозни Толстој види светлост иза завесе. Богоборац Андрејев иза те завесе осећа само мрак. Тако је мислио и у приповеци “Зид“. Изгледа, ипак, да није био сигуран шта се налази иза тога зида и те завесе чим је толико настојао да завири иза њих.

Са таквом преосетљивошћу Андрејев је упао у епохалне догађаје. Плануо је Руско-јапански рат 1904. године. Није издржао, а да не искаже речима како је доживео то збивање. У форми одломака “из нађеног рукописа“ написао је ујесен 1904. године приповетку “Кржави смех“. Приповетка садржи деветнаест “одломака“ и почиње болним криком: “...безумље и ужас!“ Замишљени творац “рукописа“ нашао се у току битке на фронту пред младим војником, коме су у чудном осмеху подрхтавале усне, “а у очима су се видели само младост и страх“. Пред њим је уместо бледог лица било нешто изобличено црвено, “и отуда је лила крв“, одакле се назирао некакав безуби осмех. “Био је то кржави смех. Он је на небу, на сунцу, и убрзо ће се разлити по свој земљи, овај кржави смех!“ У опису борбе Андрејев види код учесника оно најбитније, свима се врти у глави као да су пијани, на тренутак неко невероватно усхићење смењивало је страх. Било је то “усхићење страха“. Кад би неко од војника запевао, други би прихватили песму, певали су, “а све око њих било је црвено од крви“. Док у усхићеном страху пева, војник осећа како му коса седи. После борбе они који су преживели веселе се што су остали живи у присуству сенки оних који су изгинули. А кад прођу први тренуци весеља,

ћутке, избезумљени од страха, осећали су како их с неба упорно посматра огромна сенка која покрива свет. Ратни трубач “већ је носио у себи, у свом мозгу, у својим ушима ту огромну, ћутљиву сенку“. Та огромна сенка необухватних облика злокобна је смрт. У њеном предворју више је полуделих од страха него рањених. Ратници чују јауке и јечање својих другова, али се престрављеним људима чини да то јаучу и јече или земља, или небо, или обоје. Јауци су се као оштра, бескрајно ледена игла забадали у мозак и лагано увлачили и извлачили. Замишљеном аутору “рукописа“ у борби су одбијене обе ноге. Њега је због тога обузела радост “што ће ме послати кући, што сам ипак остао жив - жив задуго, заувек“. За време кратког прекида борбе пришао им је полудели војник. “Непријатељски војник. Био је скоро наг, премлаћен, изгребан и гладан као животиња...” У “рукопису“ аутор бележи како и сам почиње да луди, а када га разум потпуно напусти, “скупићу око себе све јунаке, витезове без страха и објавићу рат целом свету“. Андрејеву се чини да је сунце крваво, крвав му је месец, и звери ће имати крваву длаку, одраће кожу са оних који су бели. У црвеном, у крви, он види пакао живота. Бивши ратник и тешки рањеник још некако подноси дан, а у тишини ноћи, док сви спавају, у његовој глави се одвија бескрајна нит безумља, самоме себи се учинио страшан. Видео је заробљенике, гомилу престрављених људи који излазе из воза, а “гомила је заарлаукала, заарлаукала као неки огромни злобни пас“. Један од заробљеника ишао је са стране, миран, озбиљан, а када се ратников поглед сусрео са заробљениковим црним очима, видео је у њима “отворену и голу мржњу“, видео је у тим очима “без зеница“ “такву муку, такву провалију ужаса и безумља, као да је погледао у најнесрећнију душу на свету“. Био је то полудели официр. “Таквих је много.” Видео је на станици “пун вагон полуделих наших“. Потпуно умом поремећени ратник схвата да лежи скврчен на малом простору и чини му се да његова мисао обујима свет. Он гледа очима свих и слуша њиховим ушима, “ја умирем с убијенима“, плаче с рањеницима, пати и осећа бол кад из њихових рана тече крв. Кад би могао, Андрејев би својим криком ужаса разбудио цео свет у намери да га дозове памети. Над њим се налази нешто “огромно, црвено, крваво“ и “безубо се смејало“. “То је крвави смех. Када земља помери памећу, она се овако смеје.” Она је већ сасвим полудела. Полудели ратник више од свега плаши се тишине. Кад око њега вичу, галаме, он мирно посматра и усредсређено слуша. А кад наступи ноћна тишина, “он се хвата за главу, јури на зид, на намештај, и добија напад сличан падавици“. У нападу безумља Андрејевљев јунак обраћа се господарима рата криком: “Ви се претварате да сте људи, а ја у вашим рукавицама видим канџе, под шеширом спљоштене лобање звери; иза вашег умног говора ја чујем пригушено безумље које звечи као зарђали ланци.” Полудели ратник, коме су погинули отац и брат, обраћа се свету: “Распалите ломаче, ископајте јаме и спалите и закопајте оружје. Порушите касарне и свуците с људи ову блиставу одежду безумља...”

Леонид Андрејев није никад био војник, није ни за тренутак учествовао ни у једној борби. С болом је одлазио на железничку станицу, дочекивао многобројне транспорте рањеника, с многима разговарао, сву њихову муку, њихов бол и њихово безумље упијао у себе. Као што је читао Ничеа, Хартмана и Шопенхауера, јер је у њима налазио сагласност са оним што се у њему збива, тако је хитао да се сусретне с рањеницима, јер је у себи носио паклени страх и од живота и од смрти. Све се то заједно, и оно у њему са оним ван њега, претварало у бујицу бола и несреће укроћене изразом највише уметничке вредности. Није се још био смирио од доживљаја ужаса рата, а планула је Прва руска револуција 1905. Тада је написао драму “Ка звездама”. Као да се уморио од свега, и од себе сама, у овом делу је он мирнији, рационалнији, нема више оног афективног и емоционалног набоја. Извесна промена у тону условљена је и врстом књижевног израза - у приповеткама је казивао и *нейосредно* исказивао себе; у драми је *показивао* и *посредно* исказивао себе. У овој драми јунаци су астроном, његова деца и сарадници. Астроном је сав окренут звездама и у себи носи сливеност с космичким кретањима и вечношћу; деца су окренута земљи, историји и привремености које у себи носе непребројан низ противречности. Астроном мери време хиљадама година, простор милионима километара; они око њега мере време са *јуче, данас, суѿра, кроз недељу дана, кроз годину дана*. Астронома, у његовој космичкој усамљености, интересују само себи слични који ће се родити кроз хиљаду година. Његов син учествује у револуцији и гине на страни обесправљених. Астроному о крају његовог сина саопштава радник, прича му како су га у борби ухватили, како је “храбро примио смрт”, како су га убили увече и како је пре него што ће умрети, “видео само лица својих джелата и звезде”. Девојка његовог сина му каже како он пред сам крај живота никог није прекоревао, бранио је пред њом тамничаре, “али му је у очима расла она црна туга”. На растанку јој је само рекао: “У својој души носим сву тугу света”. Она прекорева оца што се равнодушно односи према синовљевој смрти и што над његовим гробом размишља о неким свом новом животу. “Чак је и псету потребно време да се привикне на губитак штенета.” На земљи ће се непрекидно убијати, гладовати и плакати, она би да оснује град “убогих, богаља, померених памећу и слепих” и за њиховог старешину поставила би Јуду, град би се звао “Ка звездама”. На ово астроном одговара како он у магли прошлости види “миријаде изгинулих”, и у магли будућности види “миријаде оних који ће изгинути”, он види космос, свугде види “безгранични живот” и “не може да тугује за једним”. Астроном додаје како човек само мисли о свом животу и о својој смрти, и “због тога му је тако страшно живети”. Да би схватио “страшну празнину” човек много измишља, “али и у ономе што измишља он казује само о својој смрти, само о свом животу, и његов страх расте”. За њега, све живи све ће увек живети, “и кад ће то човек да схвати!” Кад то схвати, више никад неће бити сам, јер “све живи - и метал, и камен, и дрво”. Њему звезде певају, “и њихова је песма тајанствена као вечност. Ко

макар једанпут чује њихов глас који допире из дубина космичког простора он постаје син вечности“. Неки критичари су у овој драми видели предзнак Андрејевљеве вере у живот. Кад се ова драма пажљиво прочита намеће се утисак да то очајни усамљеник са самог дна очајања препатетичним исказима свог астронома и рационализацијом покушава да побегне од самог себе и свог очајања. Други истраживачи су видели у овој драму супротстављање научног подвига и поезије баналној свакодневици. Чини ми се, међутим, да је Андрејев у овој драми поставио филозофско и морално питање о смислу човековог живота и супротставио два потпуно супротна начела, у чему се и састоји драмски, па и сценски, смисао овог дела. Може ли загладаност у звезде да поништи родитељско, људско осећање, морално је питање. Драма даје режији различите могућности за експериментисање. Овом драмом Андрејев уводи у своје стваралаштво тему звезда, омиљену у симболистичкој поезији тога времена, тему *Јуде* као симбола издајства и тему *бескраја*.

Само годину дана после ове драме појављује се Андрејевљева приповетка “Јељезар“. Револуција је поражена, наде су изгубљене. Увођењем теме Јуде у драми, он је посредно наговестио и тему *Исуса Христѡа*. У овој приповеци Исус Христос је један од двојице главних јунака. Андрејев је за основу приповетке узео библијску параболу о Лазаревом васкрсењу, интерпретирао је ту параболу на себи својствен начин са очигледном намером да је примени на своје схватање живота. Он ће рећи како су, Лазара кад је изишао из гроба, “где је три дана и три ноћи био под влашћу смрти, оденули раскошно у јарке боје наде и смеха“. Разорно дејство смрти загонетна и чудотворна сила је оставила у гробу, али “није било потпуно уништено“. Кад се Лазар поново појавио пред људима, лице му је личило на “недовршени цртеж“, на оно “што смрт није успела да уради“. И тако се он “с лицем леша“ нашао међу људима. Радознали људи су га бојажљиво питали зашто им не исприча “како је било *тамо*“. То *тамо*, с оне стране живота, прогањало је Андрејева читавог његовог живота. Они који би с Лазаром долазили у додир, увек би с чуђењем запажали “страшну модрина лица“ и “одвратну надувеност“, на столу би “лежала сивотамноцрвена рука“. Погледи људи би се невољно задржавали на њој, “као да су од ње очекивали жељени одговор“. Они који су с њим долазили у додир, а нису га познавали, сазнавали би касније ко је био онај “мирни надувени“ који их је додирнуо “својом раскошном одеждом“. За оне који би се нашли у његовој околини “није престајало да сија сунце, није престајао да шуми водоскок“, небо је остајало ведро. Али онај, кога би погледао својим страшним укоченим очима, “више није чуо водоскок и није видео небо“, сунце је престајало да сија. У даљем скидању украса с јеванђелске приче писац каже како је Лазар седео на сунцу, грејао се и гледао у њега, али “није на земљи било таквог огња“ који би загрејао “моћну хладноћу гроба“, ни такве светлости “која би могла осветлити мрак његових очију“. Сви предмети, којих би се дотицао његов поглед, постајали би “празни, чудан привид“, као светле сенке у помрчини.

Густи мрак који обујима свет није било могуће одагнати сунцем, ни месецом, ни звездама, тај мрак је као безгранични покров прекривао земљу. А човек, “окружен празнином и мраком”, “безнадежно дрхти пред ужасом бескраја”. Уништавано је све што потврђује живот и његов смисао “под равнодушним погледом чудесно васкрелог”. Људи се не би тако плашили кад би чак поред њих пролазила и сама смрт, пошто су пре Лазаревог васкрсења “само мртви знали за смрт, а живи знали само за живот - између њих није било моста”. Андрејев мисли да “познавање ужаса још није ужас” и “виђење смрти још није смрт”, схватио је да су “мудрост и глупост исто пред лицем Бесконачног, Бесконачно њих не познаје”. Андрејев се у својој усамљености грчевито тетурала између астроновог космичког вечног живота и земаљског бескраја.

Време, људе и догађаје Андрејев је осећао као густу, непрозирну таму и мислио да, ако нашим светиљкама нисмо у стању да одагнамо таму, погасимо их и утонемо у таму. Догађаји око њега су се згушњавали, огањ у њему се распаљивао. Упорно је размишљао о себи, о смислу свог постојања и о томе што у животу има исто онолико истина колико и људских јединки. За његово унутрашње психичко стање карактеристична је и драма “Живот Човеков” у пет сценских слика, “с прологом”. У овој драми појављује се *Неко у сивом* као лик који је овде именован и као *Он*. У прологу овај лик лаганим, муклим, судбински одмереним гласом саопштава како ће пред гледаоцима проћи читав Човеков живот, “с његовим мрачним почетком и мрачним крајем”. Прва слика “Рођење Човеково и материн бол” интонира основни тон драме - живот долази из мрака и почиње болом, траје као бол, на крају с болом урања у мрак. Јунаци драме су. сем Човека, Човекова Жена, његов Отац и групни учесници радње. Кроз бол је после болног настанка Човек растао и стасавао, ступио је у период развоја који писац назива “Љубав и сиромаштво”. То је период патње и успона. А онда постаје имућан и угледан, овај, трећи, период Човековог живота, писац назива “Бал код Човека”. У овој сцени у углу позорнице стоји непомићно *Неко у сивом*. Четврти период, “Човекова несрећа”, показује Човеково осиромашење и губитак сина јединца. У овој сцени у углу позорнице непокретно стоји *Непознати*. Од рођења Андрејев се пита зашто су наставак живота и његово трајање тако болни, “животиње се лакше рађају, лакше умиру и лакше живе”. На крају четврте слике Жена се искрено моли богу и моли Човека да и он то учини, да би заједничком молитвом умилостивили бога да им јединац не умре. А кад је он, ипак, умро, Човек моли Жену да не плаче, јер ће се *Он* подругљиво смејати њеним сузама, “као што се подсмехнуо нашим молитвама”. Онда се обраћа непосредно *Њему*: “А ти, ја не знам ко си - бог, ђаво, судбина или живот - проклињем те.” Проклиње “све што је *Он* дао”, и дан кад се родио, и дан кад ће умрети. Проклиње “сав свој живот, све његове радости и несреће”. На завршетку четврте сцене разгоропађени Човек одриче постојање било какве “више силе”. Прве четири сцене Андрејев је написао 1906, последњу, пету,

“Човекову смрт“, написао је 1908. године. Тиме се завршава драма исто онако као што се неповратним одласком у мрак завршава Човеков живот. *Онај Неко у сивом, Нейознајти, Он*, који непокретно стоји у углу позорнице јесте коб, апстрахована и у мистичном лику отеловљена Човекова несрећа. Андрејев прибегава још једном симболичном средству - на позорници у свих пет сцена драме гори свећа, упаљена је у тренутку Човековог рођења, у току његовог живота полако сагорева, да би уз последњи Човеков издисај, “у истом тренутку уз нагли блесак“ догорела, а “тежак сумрак гута предмете“. Овај паралелизам између свеће и Човековог живота, уз одсуство имена јунака и присуство мистичног *Неког у сивом* приближава ову драму симболизму, а по тону, емоционално повишеном изразу приближава је експресионизму. И по форми наглашеној уопштености изражени су конкретан људски бол и безгранична патња. У овој драми Андрејев је излио жар који се у њему скупио и који више није био у стању да носи. Драма је управо овим привукла одмах пажњу више позоришта.

Једна од најдраматичнијих приповедака Андрејевљевих је “Јуда Искариотски“ са темом *издајства* и питањем да ли је Јуда из Кариота заиста починио издајство онакво какво нам је оставио Нови завет. Андрејев прича у почетку како су Исуса Христа упозоравали да је Јуда “човек веома лошег гласа и да га се треба чувати!”. Говорило се да он није имао деце, што казује да је он лош човек и да бог “не жели потомке од Јуде“. Таквог Јуду Христос прима за ученика и чак му поверава материјалне послове око њега и других апостола. Андрејев као да се пита да ли је Христос поверовао таквим гласовима, па је хтео у Јуди да спасе човека приближавањем себи, или је посумњао у оно што се о њему говори. Јудин физички изглед одговарао је његовим моралним наказностима. Неким апостолима се чинило да се из такве главе може чути само шум крвавих и непоштедних битака. На лицу му се огледала подмуклост. Најснажнији и најбучнији међу апостолима био је Петар. Христу најомиљенији био је Јован. Међу њима је тињало тихо ривалство око тога ко је ближи Учитељу. У такмичењу с Петром Јуда је био јачи. После овога Петар је изменио одбојни однос према Јуди. Поступно су и остали апостоли престали да примећују његов изглед. Јудине приче, често на граници могућег, најпажљивије је слушао Тома. А Јуда је говорио о људима које је знао да је сваки од њих учинио нешто ружно, или чак да је починио злочин. Казивао је он како га сви обмањују, чак и животиње: “када помази псето, оно га уједе, а када га штапом удара, - оно му лиже ноге и гледа га умиљато у очи“. Из ових и сличних прича апостол Тома је закључио да је Јуда човек с два лица. Христос је као проповедник имао много непријатеља, најпоузданији у одбрани Учитеља био је Јуда. Кад би на Христовој белој кошуљи видео кап крви, “он би бесно јурнуо на гомилу, претио, викао, молио, лагао и тиме изборио време да Учитель с ученицима оде“. Јуда пита Тому шта је то лаж и одговара, да није лагао масу, Учитель би погинуо. Андрејев скоро на суров начин оваквим Јудиним одговором

поставља питање о моралности и неморалности лажи и истине. Постоје ли “хумана” лаж и “нехумана” истина?! Куд год би Јуда погледао, “око њега се смрачивало, заодевало се у таму и мук, само је Исус с подигнутом руком био светлост“. Волео је Христа, и патио што Учитељ не воли њега као што воли друге. Томи ће се пожалити како га Исус не воли, кад би га заволео, “дао бих му Јуду, дивног Јуду! А овако он ће погинути, заједно с њим погинуће и Јуда“. Он као да је сумњао у Христово божанско порекло, не сумњајући у његову човечност и доброту. И као да је хтео да отклони ту своју сумњу. Пре него што ће отићи првосвештенику Кајафи, на питање апостола Јована ко ће бити први уз Христа у царству божјем, он или Петар. Не скидајући погледа с Исуса, Јуда полако устаде и одговори тихо и озбиљно: “Ја!” На Тајној вечери Христос је рекао да ће га један од ученика издати, а Петру да ће га се три пута одрећи “до првих петлова“. Првосвештенику Кајафи Јуда је рекао да је приступио Назарећенину “с јединственим циљем да открије преваранта и преда га у руке закона“. Не каже ког закона - земаљског или небеског? Он ће Кајафи о Христовим ученицима рећи: “Они свог учитеља воле, али више мртвог него живог.” А Марији Магдалени ће рећи: “Страшно је ономе ко није починио грех. Чег да се плаши онај који га је починио? Зар се мртви боје смрти, а не живи? Мртви се смеје живоме и његовом страху.” После издајничког пољупца и Христовог хапшења, кад су се његови ученици разбежали, Исус пита Јуду: “Издајеш ли пољупцем сина човечијег?” Јуда је схватио да није издао сина божијег, већ човечијег и у том тренутку у њему је загрмело безбројно огњених гласова: “Да! Пољупцем љубави мн те издајемо. Пољупцем љубави издајемо те понижењу, мучењу, смрти! Узвиком љубави ми дозивамо целате из мрачних јазбина и на крст стављамо - високо над земљом подижемо на крсту распету љубав.” На кога је овим речима Јуда мислио - на себе или на остале апостоле који су се пред опасношћу разбежали, посебно на Петра који се те ноћи, “до првих петлова“, заиста три пута одрекао? Тада је помислио како ће проћи хиљаде година, “народи ће смењивати народе, а у ваздуху ће непрекидно одјекивати речи изрицане с презрењем и страхом - „Јуда Издајник!“ Пратио је Христово мучење, пришао му је на крсту и узбуђено шапнуо: „Ја сам с тобом!“ Андрејевљев Јуда одлази Кајафи, враћа му тридесет сребрњака уз речи: “Он није био преварант. Он је био невин и чист. Чујете ли? Јуда вас је обмануо. Издао је невиног.” У разорном покајању он ће још рећи: “Где је жртва, тамо је и целат, и издајник је тамо! Жртва је патња за једног и срамни преступ за другог.” Отишао је Христу и обратио му се: “Прими ме с љубављу, веома сам уморан, Исусе!” Одлази и умире с омчом око врата.

У овој приповеци Андрејев се у развијању фабуле доследно држао јеванђељске приче о Јудиној издаји, одступајући тамо где се Јуда по његовој стваралачкој замисли разликује од јеванђељског. У новозаветној параболи Јуда је оличење ругобе и зла; код Андрејева он има веома развијен унутрашњи жицот с природним људским

противречностима. Христос је овде човек са снажно назначеном људском природом усмереном ка највишем људском идеалу, способан само да чини добро. И он осећа страх од смрти и моли Оца небеског да га “мимоиђе чаша ова“. Андрејевљеви апостоли су људи са свим људским особинама, очекују пажњу и љубав, сумњичави су, умеју бити бахати као Петар, љупки као Јован, разборити као Тома, сви би да буду најближи Учитељу, а дванаесторица их је. У приповеци Јуда је најразвијенији лик. Својом издајом он искушава у Христу божанско начело у нади да ће га божанска природа спасти од мучења и патњи. Кад је видео да је Учитељ човек као и он, схватио је да је починио злочин. Јуда је видео да су ученици непостојани у својој оданости Христу. У њиховом страху за живот, кад су се разбежали, престају вера и оданост. Јуда се истински бори за Христову љубав и онда када кидише на разбеснелу масу, када физичком снагом и лажју отклања опасност од њега, и онда када је вешањем једини од Христових ученика кренуо за њим у смрт. Тиме он остварује своју изјаву Јовану да ће он бити уз Христа, а не Јован и Петар. После Христове и Јудине смрти настаје празнина, спустила се завеса, подигао се зид, иза којих се скрива тајна. Својом интерпретацијом јеванђељске параболе Андрејев је испричао на метафоричан начин своју причу о човеку, његовој природи, о човеку свога времена и о свевременом. И поред тога што не види бога, Андрејев у лику свог Исуса види симбол вечне, недостижне тежње ка остварењу потпуне чистоте, добра, лепоте и правде. Јеванђељски лик Исуса Христа био је веома присутан у делима руских писаца прве три деценије XX века свих праваца и струја као симбол почетка новог доба. Они који верују у царство божје знају да *сјасењу* претходи *покајање*, а њему *сагрешење*. Ако би се овај морални принцип применио и на Јуду, онда би и њему било место у царству божјем. Ако га има!

Андрејев је 1908. године написао изузетно занимљиву “Приповетку о седморо обешених“ и посветио је Лаву Толстоју поводом његове осамдесетогодишњице. Јунаци ове приповетке су три младића и две девојке осуђени на смрт за тероризам и двојица младића криминалаца и убица. У својој анализи психичког стања својих јунака пред смрт Андрејев полази од идеје да смрт и није тако страшна, већ је страшно знати када ће она наступити. Никоме живом, ни човеку, ни звери није дато да зна дан и час своје смрти. За Андрејева ово незнање је “блажено“ А осуђени на смрт испуњен је ужасом, јер зна кад ће да умре. И сам наговештај осуђеноме кад ће смрт доћи довољна је да помути свест и да човека прекрије непрозирна тама ужаса. После изрицања смртне казне један младић терориста погледао је у небо; у небо је погледала и “млада, бледа девојка“. Кад би се лице могло закључати као метална врата, онда се не би могло видети шта се збива у човеку кад чује смртну пресуду. У том тренутку то је успео један терориста. А младић је био нежан и леп “као ноћ осветљена месечином негде на југу, на обали мора“. Други терориста био је под несносним теретом неподношљивог ужаса и очајничког настојања да савлада тај ужас да га судије не

виде. Сељак Иван Јансон био је ђутљив не само с људима, већ и са животињама, ђутке је појио и упрезао коње. У очекивању смрти био је некако весео, а осуђен је због тога што је починио убуство, убио је свога газду и опљачкао га. Пред само извршење смртне казне “слушао је суморно снежно поље,... и модре нежне даљине, и бруј телеграфских стубова“. Али је предвече истог дана нагло омршавио, читаве ноћи није ока склопио, до јутра су очи остале отворене и прекривене копреном сна. Да би се бар за тренутак отклонила мисао о смрти, треба око себе гледати и слушати оно сасвим обично - кораке пролазника, њихове гласове, гледати светлост дана, мислити о свему што није смрт и што не подсећа на њу. Убица Михаил Голубец увече уочи извршења смртне казне, кад су упаљена светла, почео је четвороношке да јури по ћелији и да дрхтаво завија као вук. Подрхтавање завијања изгледало је као намерно, није то био урлик без смисла, већ је у том његовом зверском завијању свака нота изведена тако као да изражава бескрајан бол и неизрецив ужас. Људски мозак се распадао постављен на саму оштру ивицу између живота и смрти. Осећање времена у ноћи пред извршење смртне казне осуђенику изгледа као да “велике, прозирне, стаклене капи падају с непознате висине у металну посуду уз тихи одјек“. Друга девојка терориста није никад мислила о себи, увек само о другима. Андрејевљеве девојке лакше подносе очекивани тренутак вешања. Једна од њих ће рећи свом другу показујући на судије после изрицања казне: “Шта мисле та господа? Да нема ништа страшније од смрти? Они су измислили смрт, сами је се боје и нас плаше.” Она би хтела да каже људима како није јунакиња, како уопште није страшно умирати и како “не треба о њој да се брину и да је жале“. У својој души она носи безграничну спремност за подвиг “и безгранично занемаривање себе“. У последњим тренуцима живота она осећа потпуни мир и “бескрајну тиху и светлу срећу“. Ако се човек цени не само по ономе што је учинио, већ и по ономе што је намеравао да учини, и био у томе спречен, онда она заслужује мученички венац. Онај младић што је погледао у небо кад је изречена пресуда размишља о томе да се живот увек налази крај саме смрти и да треба све “учинити да се лепо умре“. Он мисли о томе да је живот “велика ствар“, “ма шта о њему говорили песимисти. А како би било обесити песимиста?” Смрти још нема, нема више ни живота, постоји нешто ново, непознато, невероватно неразумљиво, нешто што уопште није лишено смисла, али и нешто што нема смисла, већ неки “смисао дубок, тајанствен, нељудски, да га је немогуће открити“. Јунаци ове приповетке нашли су се тамо где је “свака мисао - безумље, сваки покрет - безумље“. Време је ишчезло, више га нема. “Све се види са ивице загонетне провалије смрти“. Са те ивице види се живот у свој својој разноликости и шароликости; на оној страни, у провалији, види се само згуснута тама - *ношћиа*. Један од младића терориста изгледао је себи као придошлица из неког другог, непознатог света, “где се не зна ни за смрт, ни за страх“. Другом младићу се чинило да извршење казне “није просто смрт, већ нешто друго, али је у сваком случају треба

дочекати спокојно, ... живети до краја као да се ништа не догађа и да се неће догодити“. Један од младића терориста у једном тренутку угледао је живот и смрт заједно и остао запањен пред величанственим призором. Никада дотад није био тако слободан као у том тренутку у тамници неколико сати пред смрт. На губилиште су их извели заједно, и “сада кад су били заједно као да су се постидели онога што је сваки од њих осећао у самоћи“. Пред извршење казне сусрели су се револуционари и убице, поздравили се, заједно су се нашли “пред лицем загонетне велике тајне“, из два правца истовремено ишли су живот и смрт. Одбили су сви да приме свештеника и истовремено се загрцнули са омчама око врата. Андрејев је своје јунаке поставио на брид између живота и смрти да би проверавао себе, јер се непрекидно налазио испред зида који преграђује простор између живота јединке и вечности, и испред завесе иза које би да види шта тамо има.

Између 1905. и 1910. године Андрејев је написао десетак драма, већина њих је била играна на московским и петроградским сценама. Једна од њих која је у највећој могућој мери привукла пажњу била је драма “Анатема“, написана 1910. године. У поднаслову је забележено “Трагична представа у седам слика“. У овој драми појављује се *Неко ко брани улаз*. Ако се у драми “Живот Човеков“ *Неко у сивом, Нейознајћи* и *Он* појављују као судбина, коб, у овој драми је то онај који забрањује улаз. У шта улаз, не каже. Главни јунаци су Ђаво, Анатема, нови Мефистофел, затим ликови с модификованим библијским именима - Давид Лејзер, Сура његова жена, њихова деца Наум и Роза и група сиромаша. Анатема долази Давиду и каже како све зна, како је mudar и како је проникао у смисао свега, како зна све законе, “и мени је књига судбина отворена“. Он тражи од *Некога* који брани улаз у неизвесно и непознато да осветли пут “ђаволу и човеку“. На свету сви траже добро, “а не знају где га могу наћи“; сви би да живе, “а сусрећу само смрт“. Он очекује од *Некога* да изговори име добра и вечног живота. Неко му одговара да нема имена ономе што Анатема тражи, у томе што он жели да зна “нема броја којим би се могло избројати, нема мере којом се може измерити, нема тегова којима се може извагати“. Тај *Неко* каже да не говори истину онај који је изговорио речи *љубав* и *разум*. “Чак и онај који је изговорио реч бог изрекао је последњу и страшну лаж.“ Сиромашном Давиду Лејзеру Анатема доноси огроман новац, а он се опире да га прими. Попут Исуса Христа Давид каже Сури како је био на обали мора, “посматрао сам таласе и питао их одакле долазе и куда одлазе. Размишљао сам о животу одакле он долази и куда одлази“. Ово и јесу суштинска питања која су прогањала Андрејева и која он у току свог живота поставља непрекидно. Кад Анатема доноси новац и каже Давиду да је “богатство страшна снага, нико вас неће питати одакле вам новац, они само виде вашу моћ и клањају јој се“. Давид му поставља питања: “Моћ? А Наум? Могу ли ја за сав тај новац купити макар један дан живота и здравља?“ Демонско порекло новца и богатства као тема привукло је руске класике XIX века и у различитим

облицима прогони и руске класике XX века. Свој однос према животу Андрејев је исказао у лику Давида Лејзера, који каже како воли бисер на дну мора, а кад га отуд изваде, он постаје крвав, и тада га не воли. Овај лик изражава сву лепоту тежње ка идеалу, али не и сам идеал. По свој прилици због тога што се у току остварења једног идеала у свести ствара представа о новом, вишем идеалу. И тако у бескрај. Своју усамљеност Андрејев изражава Давидовим речима упућеним Анатеми: “Не дирајте моју душу, - у њој је ужас. Ах, шта да чиним, шта да чиним?! Сам сам на овом свету!” Тада ће он упитати Анатему: “Зашто је човеку потребна љубав кад је она немоћна? Зашто ће човеку живот кад нема бесмртности?” Анатема му каже да његово безумље долази отуд што је читавог свог живота “тражио бога, а кад ти је бог пришао рекао си - Ја те не познајем!” Овде он мисли да је новац бог. “Победићеш смрт ако раздаш имање сиромашнима и даш хлеб гладнима.” На Давидово питање “Зар постоји на земљи и једно место где нема бога?” Анатема одговара како бога не треба тражити на земљи, “само ћеш у усамљености видети бога”. Давид је богатство које му је Анатема донео раздао сиротињи и богаљима. Кад више није имао шта да да тој маси, а она од њега очекује, Анатема ће рећи: “Они очекују чудо.” У овим речима чује се ехо Великог Инквизитора из поеме Ивана Карамазова, који каже да се масом може господарити само тријадом - *чудо, шајна и ауторитет*. Давид није учинио *чудо*, маса га је каменовала и притом газила децу. Анатема на ово каже каменованом Давиду: “Ово си ти учинио, велики и моћни Давиде Лејзер. Вољени син бога - ти си ово учинио!” У овој драми Андрејев је спровео пригушену, али уочљиву, паралелу између Давида Лејзера и Исуса Христа. У драми су равноправни јунаци Давид и Анатема - боготражитељ и богоборац. Боготражитељ је у својој мисији претрпео пораз. У јудаистичкој и хришћанској митологији за име Давид везивана су месијанска очекивања. Он је божји “помазаник”, кога је бог својом љубављу благословио да спасава свет, да води бригу о “народу божјем”, да буде посредник између неба и земље. Новозаветни Исус Христос је преображени старозаветни цар Давид. У драми и старозаветни Давид и новозаветни Исус Христос преображени су у Андрејевљевог Давида Лејзера,

Кад је отпочео Први светски рат, и Андрејева је био захватио “патриотски занос”. У руским књижевним круговима не мали број писаца се питао шта се то догађа с творцем “Крвавог смеха”, најупечатљивије антиратне приповетке у руској књижевности. Брзо га је напустио овај занос, поново се окренуо самом себи. У току 1915. године написао је драму “Онај који добија шамаре”. У драми су два плана - условно свакодневни живот, нешто наглашеније мелодрамски обојен и уочљиво ироничан; други је филозофски. Почетком 1915. Андрејев у писму једном свом пријатељу каже како пише драму у којој је јунакиња “укротитељица звери”. Радња се догађа у циркусу, јунаци су клонови, међусобно суревњиви. У првом плану драме ипак није “укротитељица звери”,

већ “јахачица“ Консуела, која је, објашњава Андрејев, физички - “богиња - у смислу закона класичне лепоте“, психолошки - она је “узвишена“, “чиста“ и “несвесно трагична“, њоме господари тривијална свакодневица. Добила је име по истоименом роману Жорж Санд и значи *Утеша*. У првом плану је с њом пајац *Онај*, који забавља публику тиме што добија шамаре. Консуела постаје свесна себе доласком у циркус овог пајаца. Он ју је разбудио својом добротој и својом љубављу. Она је усамљена вредност у баналној средини, све до доласка овог пајаца. У разговору с Консуелом, физички неугледан и смешан, овај пајац ће рећи како и богови пате и умиру када их вољене не прихватају, тада и бог може померити памету. На њено: “Зар и богови могу померити памету?” он одговара: “Да када су пола људи. Они тада често полуде. Кад одједном угледа своју величину, бог уздрхти од ужаса, од безграничне усамљености, од надчовечанске патње.” До доласка пајаца *Онај* је она само забавна јахачица у циркусу и објекат куповине и продаје. Њен отац пропали гроф Манчини, који продаје своју кћер, у разговору с клоуном *Оним који добија шамаре* жали за временом када су пред дворцем Манчини на десетине лакрдијаша изводили свој програм, а он сада “мора да иде у прљави циркус да види доброг пајаца“. И са уздахом додаје: “Ускоро се од демократије неће моћи живети. И њој су потребни пајаци.” У овој драми нема сувишних кретњи, суза, крика и других сценских судара. Трагични положај Консуеле и *Оног који добија шамаре* заснована је на полутоновима, на пригушеним уздасима, на дискретним осмесима - све је спољашње пренето у унутрашњи свет. Ово је драмска метафора, у којој су циркус овај живот, пајац несрећни и усамљени Човек, а Консуела-“Утеша“ продата, више је нема.

Последње Андрејевљево дело је “Сатанин дневник“. У свом *Дневнику* Андрејев је 14. априла 1919. године записао: “Сатану сам засад оставио. Ову ствар сам отпочео још 1914, и почетак је био добар...” Овом роману се он у току петогодишње светске и руске драме враћао неколико пута. Сатанин дневник Андрејев, у ствари, пише у току читаваог свог живота. Само је у овом уметнички изразитом, иако недовршеном, делу изразио себе до краја, као закључак једне изузетно драматичне стваралачке драме. Два пута је у животу водио дневник - пред почетак рада и од 1915. године до краја живота. Записао је 23. јула 1919: “Било како било, раније или касније, неко ће читати ове редове, а ја не бих да му дајем своју душу, ма ко то био - пријатељ, син, жена.” Као да није био свестан да је он најдубље и снајснажније доживљаје и мисли исказивао у својим приповеткама и драмама и да су најскривенији углови и дубинске провалије његовог духовног живота доступни најширем кругу читалаца. Своје *Сатани* подарио је све што је доживљавао, о чему је размишљао, како је видео људе и себе међу њима. Андрејевљев *Сатана*, коме он даје име Вандергуд, је “скромни, неопрезни, оваплоћени *Баво*“. Он почиње да пише свој *Дневник* 14. јануара 1914. године на палуби брода “Атлантис“ на путу из Америке у Европу свега десет дана како је “примио људски облик“

и како је почео да живи људским животом. Обраћајући се овоземаљском саговорнику с прекором како има само два појма о постојању - *живој* и *смртј*. Он би да човеку укаже и на *ѿрећи*. Хенри Вандергуд, Сатана, долази у Европу непосредно уочи почетка Прве европске и светске катаклизме у XX веку. И он је у току свог преображавања у човека доживљавао љубав и “обливао се сузама”. Покушај Љермонтовљевог Демона да се преобрази у човека завршио се смрћу предмета његове љубави. Сатана двадесетог века има за почетак “скромну” улогу човека, “који је толико заволео људе да жели све да има да - и душу и новац”. Он неће да се поистовећује са судбином. Кад стиже у Рим упознаје се са овоземаљским човеком Фомом Магнусом и његовом “прелепом кћери Маријом”. У сложеним односима између Хенрија Вандергуда и Фоме Магнуса појављује се и Кардинал Икс. У овом троуглу, пакленом по себи, уобличено је Андрејевљево животно искуство као закључак патње и бола.

Већ у првим додирима с Фомом Магнусом Сатани се наметнула мисао да његов отац има пуно “незаконите деце”, лишене “наследства” која лутају по свету, “није ли једна од тих луталица и Фома Магнус?” У једном разговору између њих двојице Вандергуд каже како “човека треба стварати”, како су Европљани “лоши мајстори”, па направе “лошег човека”. Пита Сатана Магнуса да ли зна “тачно шта је потребно вашем човеку - стварање нове или рушење старе државе? Рат или мир? Револуција или мир?” Магнус одговара кратко: човеку су “потребни затвор и губилишта”. О књигама Магнус ће рећи да садрже само приче “о злу, грешкама и патњи човечанства”, “то су сузе и крв, Вандергуде”. После овог разговора Сатана бележи у свој Дневник како није лепо “потурати под нос полупознатом центлмену *своје беле руке...* сви целати имају врло беле руке!” Он бележи и како се заљубио у Марију и како почиње да размишља о њиховом потомству. Његова осећања према Марији су толико снажна да их ни једна мудрост није у стању да искаже. “Мудрост речи потребна је само сиромашнима духом, богати су ћутљиви...” Вандергуд пореди свет у који је у људском облику дошао са оним из кога је стигао и закључио да у овом свету више од две хиљаде година Јудини пољупци и његови сребрњаци “доносе проценте”. Он пореди “стари раскошни ад” са “овом његовом ништавном репродукцијом” и мисли како није имало смисла због овога “предузимати тако далеки пут”. Огорчен животом и самим собом у њему, Андрејев свог Сатану преображава у тумача Христовог савета младићу да разда све своје имање сиромашнима и крене за њим. У исто време он је преобразио Човека у Магнуса који каже да су сва човекова богослужења и његова вера - “богохуљење” и да човеку не треба веровати. У Магнусу Вандергуд види Човека који би да постане бог, а у лепоти његове кћери Мадону и бележи у свој Дневник да он није “потпуни Вандергуд”, да је “сувише постао човек” тиме што “другоме опрашта покушај да постане бог”. У Риму се одвија сусрет Вандергуда с Кардиналом Икс. То је “шпански гранд”, “обичан

избријани матори *мајмун*“ који Вандергуду каже да је права “несрећа сувише волети људе“, да треба “оставити онима доле да воле једни друге“, то не треба да чине они “који се уздижу високо“. Сувишна љубав не запажа недостатке предмета љубави, “и још горе - они се виде као врлине.” На Вандергудово како опажа убрзани развој рационализма Кардинал одговара: “Говорити о рацију на овој земљи, једнако је неумесно као помињати канап у кући обешеног.” Кардинал не воли људе, он ће о Човеку мислити попут свог претходника Кардинала из Севиље Великог Инквизитора као објекту владања. Кардинал Икс каже како се покорно и до земље клања Високом Ирационалном кад погледа у “то изобличено, тмурно и изгубљено Човеково лице“. Тај посредник између бога и човека, божји слуга на земљи каже како се “са својим малим и пријатним“ грешницима одмара “од Великог и непријатног праведника... чије су руке у крви.” За сва зла света Кардинал осуђује Онога чији је слуга на земљи.

Напето сучељавање Вандергуда и Магнуса драматично изражава Андрејевљево завршно размишљање о свету. У тежњи да постане бог, човек постаје Сатана, већи и разорнији од онога који је “кренуо на далеки пут“ оваплоћењем у Човека. Магнус каже Вандергуду како је опасно дотицати се љубави, њоме је само допуштено да се “баци кратак поглед у Вечност“. А тамо се може видети само чађаво и прљаво сеоско купатило пуно паука, какво је видео Свидригајлов у “Злочину и казни“. У свету у који је Вандергуд стигао “свако је оно што јесте и свако жели да не буде оно што јесте“. Вандергуд тражи од Магнуса да му покаже најкраћи пут до Вечности пошто се изгубио у шуми овог света. Преображени Ђаво у Човека тражи помоћ од Човека преображеног у Ђавола! Магнус и Вандергуд у жестоком вербалном двобоју изражавају трагедију једног од најизразитијих руских талената XX века. Кудгод погледа, Вандергуд види дим и земљу како се “грчи у ватри“, гдегод да послушне, свуда чује “јауке, или их је пуна сама утроба земље“. У ватри сопственог бола сагорева творац Вандергуда, Магнуса и Кардинала Икс. Сатана бележи у свом Дневнику како је вуку лако да буде вук, зецу зец, црвићу црв, “њихов је дух таман и оскудан“, “али ти, Човече, садржиш у себи и Бога и Сатану“. Сатана се потпуно очовечио, осећа како се Човек хиљадама година “бори сам са собом, не зна ко је - Каин или Авел“. Можда је и један и други у исто време, кад од троје његове деце “једно постаје убица, друго жртва, треће судија и целат“. Усред револуције и грађанског рата у својој земљи Андрејев устима Вандергуда узвикује: “Тако је болно и страшно бити сам у овом животу кад су сви излази из њега затворени!” Осамљени Човек, Магнус, незадовољан је светом чији је производ и припрема динамит да га дигне у ваздух, његов динамит је Човек, у коме се спајају истина и лаж, љубав и мржња, обећање и превара, поверење и издаја. За Човека рат је “улазак у царство *чуда*“. Људи дуго живе “по обичној табlici множења“, па су се од ње уморили. Он се смеје Вандергудовој љубави према Човеку као путу спасења и позива се на почетак хришћанства, на

Христову “проповед на Гори“ са љиљанима и пшеницом - “како је то чудесно!” “И како је ружна његова слика с црквењацима, кандилима и Кардиналом Икс! *Почиње женије, настѡавља и довршава идиоѡи*“. Вандергуд ће од Магнуса дознати да Марија, његова велика љубав, није Магнусова кћер, већ његова наложница од првих дана девојаштва. Он није био у стању да поверује “да овај јасни поглед, овај божански корак, овај пречисти лик Мадоне припада проститутки“. Гогољев је уметник Пискарјов из “Невског проспекта“ извршио самоубиство кад се уверио да идеална женска лепота, у коју се он заљубио, припада проститутки. Али, то су била друга времена. У Ђаволу преображеном у Човека смештена је људска природа модерног времена. Вандергуд је ипак Сатана да би учинио исто што и Пискарјов. Он слуша размишљање пакленијег Сатане од себе, Магнуса, који каже да беспристрасна Историја “са истом љубазношћу бележи у своје таблице, како имена праведника, тако и имена злотвора“. И разрогачених очију слуша: “Ако двоножац жели да доспе у историју, ... он уопште не треба да се колеба при избору улаза, ... јер ни једна протува не прима тако новог госта као историја новог јунака“. Огорчени, болесни, необично талентовани Андрејев није успео да фабуларно заврши и композиционо засводи свој роман, али је у њега излио сву горчину која се у њему нагомилала. Питање је шта би оваквом паклу имао још да дода!

У драматичним историјским потресима увек је огроман број жртава. Али међу људима појављују се не само целати и судије уз жртве, већ и ствараоци новог света. У невероватној руској драми у прве две деценије двадесетог века изузетно је широка лепеза стваралачких могућности и богатство стваралачких индивидуалности. На једној страни нашли су се они који су веровали у моралне вредности живота и Човека у њему. Они су у рушевинама старог проналазили клице и наговештаје новог. Усред рушења они су своје визионарске погледе упирали у оно што ће доћи кад се рушење заврши. Својим визијама они су спасавали свет. На супротној страни у свим историјским потресима нашли су се уметници који су се поистовећевали са жртвама, патницима, са животом обогаљених. Жртве, патници, животом обогаљени имају право на бол и страх. Ствараоци су уметнички уобличавали људску трагичну кратковекост и мучеништво. Андрејев је један од најизразитијих међу овима. Као што је визионарство и трагање за новим константа људског рода тако су и пораз, бол и паклено осећање његова паралелна константа. Природа Андрејевљевог талента је и уобличила ту константу. Његова уметност је изразила *својевремену* трагедију и у исто време исказала и *свевремену* трагедију.

Радмила ГИКИЋ

АНКА ОБРЕНОВИЋ – ЈЕДАН ЖИВОТ

Када сам први пут отворила *Дневник* Анке Обреновић, и показала знатижељу и радозналост, нисам ни слутила да ће протећи многе године док се не одважим да га, оваквим као што јесте, разјасним себи и дам објашњења, пре свега, ликова и личности у њему. У првом читању рукописа (који се налази у Српској академији у Београду), нисам могла да растумачим и препознам све особе о којима је реч: ко су конзули, лекари, чиновници, културни посленици, Турци, рођаци и пријатељи, љубави и могући изабраници. Анка и сама, на почетку, када пише о њој занимљивим људима, само наводи једно слово, иницијал, или њој самој знану назнаку. Такође, када је реч о њеном и њеној породици путовању у Мехадију, бројне мапе и карте, оне старије, разјасниле су путештвије у “добровољно” изгнанство.

Анка Обреновић, пре написаног *Дневника*, имала је објављену збирку преведених прича са немачког. Никада није написала ништа оригинално, ништа своје, ни причу, ни песму, а често су о њој говорили као о нашој “врсној” и “првоначелној” списатељици. Посвећивали су јој оде и славили је, додворавајући се тиме династији Обреновић. Међутим, јесте међу првим женама која је водила из дана у дан *Дневник*, али не са намером да га и објави, писала је само да се присети догађаја и као школски задатак одређен од Тине Тирол, њене наставнице, „да изображени обојега пола и код нас тако почну да пишу“ те је дневничка веродостојност и занимљивост тиме већа. Када је Анка почела да пише *Дневник* није ни слутила да ће се наћи у жижи највећих прекретница: друштвених (као што је сукоб Јеврема и Милоша) и личних.

Дневник се пише далеко од погледа јавности и зато је аутор слободан у изношењу свог виђења дате ситуације. Он записује истину онако како је видео, и тиме су лаж и заблуде искључени. Аутори дневника немају унапред одређену тему о којој ће писати: она се углавном не може предвидети. Такође се и дужина не може означити као дефинитивна и коначна. Дневник се може водити свакодневно, повремено, у зависности шта аутор жели да саопшти.

Дневник је Анка писала од краја 1836. до почетка 1838. године. То је време почетка агоније власти кнеза Милоша и врхунац сукоба са братом Јевремом, Анкиним оцем. Она је учесник и сведок многих тадашњих догађања и зато њен *Дневник* има *документарну вредност*, лишен сваког временског одстојања од дана збивања. Анка пише о стварним људима и догађајима и тиме *сведочи* о свом времену.

Анка је своја размишљања, осећања и запажања бележила из дана у дан, или у краћим или дужим временским размацама, и то искрено, без украшавања и жеље да начини на друге ефекат, него само из жеље да олакша своме срцу.

Она ће свакодневно говорити и о свом расположењу, здрављу својих најближих, посебно о болешљивом оцу, а нарочито о сестри Симки, која копни из дана у дан, а са чијом смрћу се и завршавају последње странице. Скоро да нема дана а да она на крају није записала неколико речи о свом расположењу, добром или лошем: „Расположена сам добро била“, „расположена сам прилично“, „расположена нисам најбоље била“, „расположена сам тужно и жалосно била“.

Код нас у литератури на неки начин сличан је дневник Милице Стојадиновић Српкиње *У Фрушкој Гори 1854*, с тим што га је Милица писала са намером да га објави и тиме довела себе у позицију да се прилагођава тексту. Занимљив је и дневник хрватске књижевнице Драгојле Јарневић, која се на књижевном пољу јавила први пут 1839. године, када се завршава Анкин *Дневник*; Драгојла је дневник писала 42 године, Анка једну годину и 21 дан, Милица пола године. Када је Анка почела да води *Дневник* имала је 16 година, Драгојла 20 а Милица 26 година. Све три списатељице знале су немачки, Драгојла је свој дневник писала на немачком, а Милица и Анка, покаткад су у дневнику бележиле реченице или стихове на немачком језику.

Анка је почела да пише свој *Дневник* неколико година после пресељења своје породице из Шапца у Београд, а по узору на своје вршњакиње из европских земаља. Од најраније младости имала је кнежевски статус, богатство и углед своје породице.

Ликови у Анкином Дневнику нису обележени типским одликама. На првим страницама упознајемо их без најаве, увода и описа, што се и подразумева када се има на уму дневничка форма, где нема *постејене* карактеризације. Тек са прочитаном последњом реченицом може се дати преглед главних ликова. Анка своје ликове није обликовала уметнички. У *Дневнику* се не може говори о *главном јунаку*, ако под тим појмом не подразумевамо саму ауторку, али можемо говорити о њеном *карактеру*, јер док пише о себи, она открива свој властити карактер, или тумачи и карактере стварних, историјских личности.

Ко је, заправо, Анка Обреновић, у време писања дневника девојчурак, а у каснијим годинама жена која је имала пресудну улогу у историјским догађајима? Рођена је у Шапцу, 20. марта/1. априла по старом календару 1821. године. Њен отац Јеврем,

почетком деветнаестог века, био је један од најпросвећенијих људи у Србији. Оженио се Томанијом, кћерком Анте Богићевића и имали су деветоро деце: близнакиње Јелену и Симку, сина Алексију, Љубицу, Николу, Јекатерину, Стану и сина Милоша. За време док је боравио у Шапцу, Јеврем је од те вароши направио најнапредније место. У породици где су се читале стране новине и књиге, неговала музика, живела је једна од првих образованијих жена у тадашњој, још увек заосталој Србији. Јоаким Вујић, када их је посетио 1826. године писао је о лепо уређеним собама по европском укусу, а нарочито се одушевио столицама и лежајевима. Кнегиња Љубица у своме конаку тада још није имала столице ни стола, све до 1839. године.

Године 1823. почела је да учи да свира на клавир млађа кћи кнеза Милоша, Савка Обреновић, којој је тада било девет година. Неколико година касније, (1829) у Шапцу су почеле да уче „ударати у гитар и клавир“ и деца Јеврема Обреновића. Вероватно да се кнез Милош томе противио и да је прекорео брата, те му се Јеврем правда. Учитељ им је био Јосиф Шлезингер, оснивач прве „банде“ у Србији. Исте године дошли су из Земуна код Јеврема Димитрије и Тина (Христина) Тирол да буду учитељи Јевремовој деци, и код њих се задржали пуних 12 година. Тирол је учио децу страним језицима, а Тина је подучавала Анку европском понашању. Анка оставља народну одећу и прва се у тадашњој заосталој Србији облачи по последњој бечкој и париској моди.

Године 1831. Јеврем је дошао са породицом у Београд, где је био постављен за „губернатора вароши и Нахије београдске“. Купио је кућу с пролећа, али су му је Турци запалили. У тадашњем Београду било је мало добрих кућа, само ред ниских дрвених дућана са крововима од шиндре. Једино се кнежева кућа издвајала од осталих. Није било кућа за преноћиште, ни намештаја у собама, а од стеница се није могло живети. Култура и образовање нису продирали чак ни у кнежев двор: кнегиња Љубица тежила је скромности, раскош јој је била страна и код српских жена заговарала је „простоту и старе навике“. Године 1834. једино је кнез имао каруце, кнегиња Љубица и Томанија возиле су се колима које су вукли волови. Интове су имали једино митрополит и Јеврем Обреновић, остали су се превозили колима у које су били упрегнути волови. Јело се дрвеним кашикама, спавало на поду, јастуци су били напуњени сламом. Стаклени прозори били су реткост, имао их је кнез Милош и његова браћа, а ако би се стакло разбило, носили су их у Земун код мајстора да се поправе; иначе су људи уместо стакла користили папир *панцерлију*. Понека кућа имала је патос, али се обућа обавезно изувала и окретала одмах на супротну страну како би се, потом, лакше обула. Огледала су била реткост, за осветљење су коришћене лојане свеће и луч. Први кревет унесен је у кућу Јеврема Обреновића, и то не због њега, већ за његову кћер Анку. Милош Обреновић је тада још увек спавао на поду, као владар.

У пролеће 1836. године у Београду је основан аустријски конзулат, а први конзул био је Антун Михановић. Убрзо затим,

отворени су енглески, руски и француски конзулати. О Антуну Михановићу, Анка ће писати свакодневно, о „недореченој љубави“. За долазак конзула кнез Милош је морао обезбедити пристојне куће којих је у Београду било мало. Тако је за Антуна купио кућу у Савамали, енглеског конзула Хоцеса сместио је у делу београдске царинарнице, а касније – руског конзула Вашченка у једну од својих кућа. О свима њима Анка ће брижно писати дневничке записе, са више и мање наклоности, гнева, до сплеткарења и интрига. Са доласком страних дипломата, започињу и књижевно-уметничка посела у Јевремовом дому, где главну реч има, наравно, Анка. Већ пре тога, са 13 година, она је почела да објављује преводе са немачког у часописима. Уредник Димитрије Давидовић наговештавао је њене „дарове ума“ до светле будућности и да ће престићи „оне две три Српкиње списатељице, које су досад“ писале. Са завршетком писања *Дневника* престаје и њен преводилачки (књижевни) рад. Објавила је књигу *Наравоучиџелне џовести* 1836. године, на свега 136 страна.

О самом *Дневнику* може се рећи да је сачуван у доста добром стању, осим што је на једном листу разливено мастило и на њему је текст скоро нечитљив. Анка је *Дневник* писала по старом календару. Обрада рукописа је примењена у складу са данашњим правописом, али су сачувани изузеци као, на пример, у писању малих и великих слова, где је задржано Анкино писање великим словима, на пример: Бабо, Мајка, Светла Књагиња, Светла Госпоја, Књаз, јер то пише доследно на свим страницама.

Анка Обреновић почела је да пише *Дневник* када је имала непуних шеснаест година. Први записан датум је 16. децембар 1836. године, а последњи 5. јануар 1838. године. О чему је све писала? Нема значајније личности у тадашњој Србији, а да није поменута на њеним страницама, нема важнијег догађаја који није забележила, као и најинтимније белешке о удварачима, удаји; о путовању, о литератури коју чита, о дворским сплеткама у којима и сама учествује, о својој и породици Милоша Обреновића понајвише, о миру и свађи, о конзулима, лекарима, о слутњама и надањима.

Тек што је завршила са писањем дневничких бележака, Димитрије Тирол је објавио *Уранију* за 1838. годину, где су биле слике Јевремових кћери. Нарочито је слика Анке Обреновић узнемирила кнеза Милоше, и наредио је полицији да све примерке покупи „те је све оне ликове из њих исећи дао“.

Анка је увек тежила да буде у отменом друштву, ту своју особину није прикривала; њој је било отужно гледати примитивизам, све старе обичаје одбацивала је лако, а још лакше прихватала страно и ново. Из *Дневника* сазнајемо да је путовала у Мехадииу, Херкулес бању, Рудну и Чепс, али годинама касније путоваће, најчешће до Темишвара, Букурешта, али и до Париза и других европских метропола. У Бечу се среће са Вуком, а он их, увек када је у Београду, редовно посећује. Крстила је у Бечу Вукову новорођену кћер и дала јој своје име Анка.

Када је напунила двадесет и једну годину Анка се 1842.

удала за Александра Константиновића и са њим имала четворо деце, Александра и Катарину, (и Стану и Томанију, које су умрле као девојке). За мужа је говорила да је „неподношљиво досадан“ и након шеснаест година брака, а убрзо после његове смрти, родила је ванбрачну кћер са зетом, Јованом Германом, мужем своје рођене сестре, тада већ покојне. Затим улази у полемику између Вука и Јована Хацића, неодређено пише Вуку, изгледа да је то уопште није ни занимало. Године 1859. враћа се у Београд и почиње њена велика улога у друштвеном животу: све више времена проводи на двору кнеза Михаила, узима учешће и води главну реч на свим поселима, меша се у државна питања. Након одласка кнегиње Јулије из земље, она је главна дворска домаћица. У сулудој тежњи за влашћу, намерила је своју кћерку Катарину да уда за брата од стрица, кнеза Михаила. Сазива посела којима присуствује најотменији свет и води политичке игре. Своју ванбрачну кћер Симку доводи у Београд, на опште незадовољство многих грађана који су јој замерали „неморалан и лак живот“. Кнез Михаило се заљубио у Катарину и тиме дошао под велики утицај своје сестре Анке. Међутим, тај брак није дозвољавала црква, из разлога родоскрнављења: побунили су се митрополит, Гарашанин и кнежеви саветници. Том браку противила се и Томанија. А Милица Стојадиновић Српкиња о свему је редовно обавештавала своју драгу пријатељицу, Мину Карацић у Бечу, као на пример што каже: „Анка тера своје старе наваде, и – кити кћер, брине се како ће је Књагињом начинити, ал то неће доживети.“ И доиста, 29. маја 1868. године, у Кошутњаку, убијена је заједно са кнезом Михаилом. Атентат је преживела кћерка Катарина и мајка Томанија. Анка је сахрањена већ сутрадан по убиству, у манастиру Раковица, у породичној гробници Обреновића. На њеном погребу било је доста света, али је примећено да је виђенији свет био одсутан. То је био знак протеста, јер је својим утицајем на кнеза највише допринела његовој трагедији.

Дневник Анке Обреновић, после 170 година од дана првог записаног ретка, изронио је из таме архивских полица и ушао у светлост првих и скромних истраживања. Поновним објављивањем отварају се могућности за многа нова изучавања, померају се границе у редоследу досадашњих објављених дневничких форми. Дневник је занимљив за историчаре, јер је писан у жижи великих ломова владавине Милоша Обреновића; у њему су присутне, описане или узгред поменуте све значајније личности тога доба; за историчаре књижевности, туркофиле, и за све оне који ће на страницама ових дневничких записа открити нови свет виђен очима петнаестогодишње девојке. Уједно, ово је и *интимни Дневник*, који садржи податке из личног живота претежно сентименталне природе и представља ауторову исповест. Стил *Дневника* је хроничарски, сведен на прецизно набрајање података, углавном оних који су њу саму занимали.

Ако се има у виду да је до сада објављен дневник Милице Стојадиновић Српкиње *У Фрушкој гори 1854*, онда се *Дневник* Анке

Обреновић, писан 1836-1838, скоро 20 година раније, а до сада необјављен, може сматрати као првенац у женској дневничкој литератури. А прегледом досадашње литературе, може се закључити да је овај *Дневник*, ипак, писала најмлађа особа.

На крају треба нешто рећи и о Анкиној личности на страницама *Дневника*, но, пре тога, треба имати на уму да она својом појавом никога није остављала равнодушним, од оних који су је хвалили и дивили јој се, до оних који су је кудили. Имала је великих амбиција и често би знала да каже: „да сам ја кнез...урадила бих“ то-и-то, имала је претензије на престо, а није доживела да види свога унука Милана, као владара Србије. Њен *Дневник* јесте интимна историја ње саме, али у склопу њеног друштвеног положаја, образовања, природне проицљивости и доследности. Она без длаке на језику критикује све мане које уочава у свом окружењу: од владара до министара, од лекара до учитеља, писаца и дипломата. Кроз њен живот, а на исписаним страницама, продефиловала је читава свита најзначајнијих људи.

Утврђивање идентитета појединих личности представљало је највећи истраживачки изазов. Неке личности нису разрешене, није утврђен њихов идентитет, на пример: стара поша, апотекар итд., али је њихов укупан број мали, и то свакако неће утицати на разумевање и читљивост *Дневника* у целини.

Да ли је Анка могла знати колика је вредност њеног *Дневника*? Ако и није била свесна те важности, ипак је знала, тачно и јасно, да је она једина у својој околини која пише *Дневник*. Желела је да забележи *све бићно* што се у њеној средини догађа. Она је добро знала да само образовани људи воде дневник, а себе је сматрала образованом. Била је привилеговани члан породице, која је уживала многе слободе и могућности да ради оно што жели. Она је била татина љубимица, и на неки начин имала је улогу сина.

Можда је преувеличано мишљење појединих историчара да је Анка Обреновић, својим болесним амбицијама терала кнежевину Србију у несрећу. Али је неоспорно да се у *Дневнику* могу наслутити јасне црте њене личности које ће, годинама касније, пресудно утицати на кобне одлуке кнеза Србије.

Константи ИЛДЕФОНС ГАЛЧИЊСКИ

СЕРВУС, МАДОНА

Нека неки други књиге пишу. И нека
им слава одјекне као кула стозвона,
ја књиге да пишем не уем, на славу не чекам –
сервус, мадона.

Јер није за мене узвишени мир књига,
ни пролеће није за мене, ни сунце, ни мирис озона,
већ само ноћ, ноћ кишна, ветар, и алкохол, и љига –
сервус, мадона.

Били су други пре мене. Доћи ће други за мном,
јер знам: живот је вечита планина а смрт је попут одрона.
Као поглед лудака, све је обавијено несвесним сном –
сервус, мадона.

И ти си ту, златом обасипаш младенце,
цвећем мог детињства, ти мирисна, ти ћутању склона –
зато што роса спира прљавштину са руку плетем ти венце –
сервус, мадона.

Не одбацуј почаст песника, разбојника и вртигуза;
мене познају уредници и пендреци полицијског кордона,
а ти си моја мајка, љубавница и муза –
сервус, мадона.

1929.

КЛАВИРСКИ КОНЦЕРТ

Прелудијум

Лептири већ цветају –
то се вајају секунде;
од земље бије музика,
многолика и преобимна –
и музика као ваздух
над домом дражесних девојака
сланим таласом, срдитим шумом
пада, тече и крути се.
Само што поново,
само, њима –
сенкама дрвећа, које леже као флауте,
мало је.

Зора

Зашуми земља. То дрвеће расте из ње.
Небо дише. Облаци излазе на терасу.
Простор бежи. Само сафир леже на усне.
И златни песак на косу. И сета слична храсту.

Хор лудака

Ми не знамо да смо тако лепи,
али волимо руже,
голубове, старе кровове, успављујуће облике,
косе линије...

Царев тријумф

Одбацио је тогу извезену крвавим меандрима,
сво злато и понос, умирио масу покретом руке;
не жели чак ни сандале са сунца пале на земљу.
Цар – наступа – наг.

Бал комараца

Ми зујимо над водом,
над водом, која спава;
вода је сребрн глупак,
комарац – загонетка.
И зујаћемо тако
до краја, до последњег,
до смрти изнад воде,
до смрти, до лудила...
Тад узнеће се вода

/о, водо подигнута!/,
у јучерашњи месец,
велик, хумористичан.

Олуја у Амстердаму

Ах, толико златних прозора! све последице громава;
дрвеће се договара:

Шта да се ради?

Шта да се ради?

Шта да се ради?

Хистерични ветар лети и из дрхтавих руку професора
отима латинске књиге, из књига речи, а из речи сласт.

Марш анђела

Љуљамо, нагињемо,
љубимо, удаљујемо –
анђели.

Навијамо механизам сата,
отварамо тешка врата –
анђели.

Опраштамо, постојимо,
успављујемо, волимо –
анђели.

Кишу пијемо, глад нас не мори,
цвеће у огледалима, неми сафири –
анђели.

Кога

Умирен океан.
Не шуми талас.
Овај ветар је леп, најлепши,
када се удаљава.

1929.

*БОГОРОДИЦА СТАЛАШКА**

Ближила се зима, али јужног ветра дрхтај
мирисао је девојачком косом. А поред
жица беше букова шума, и букве су личиле на ноте.
Отуд је пришла заробљенику и рекла: - Слушај!

Спуштам ти руке на косу, да ти се у срцу зачне тачка
где сплешће се милосрђе и снага, да истрајеш – нежан и
храбар.

Ја сам мир твоје ноћи и напор дана, молитвени дар
и дуги златни облак – Богородица сталашка.

Знам све ваше бриге, и знам кад вам крене суза,
знам писма и самотне ноћи, и дане бескрајно дуге,
ја муке ваше као цвеће сплићем у шуштав букет
и спуштам пред престо мог Господа – Исуса.

Тад Господ Исус устаје, одлаже на трен свој скиптар,
и свакој најмањој муци даје тако музикални назив,
да једна постаје рубин, друга смарагд или јантар,
а из оне најтеже, најкрвавије, израста дрво-див.

Ја знам како све то боли, зато сам до краја са вама,
бљесак над вашим очајем, траг онима што се у снегу губе,
и палма и венац за оне који су стиснули зубе;
као слатка киша кад падне на цвеће милујем вам косу
рукама.

До виђења. Идем. У женски логор.
Послаћу им шуштаве снове о деци у ружичастим хаљинама,
о добрим мужевима, о животу што одјекује веселим
песмама.
А онима што су од рана умрли, на гробовима никнуће
ловор.

Сћалаг Алџенгравов, 1944.

**Сћалаг- Логор за рајне заробљенике у Немачкој.*

Конџанџи Илдефонс Галчињски рођен је у јануару 1905. године у Варшави. Један је од најпознатијих пољских песника из периода између два светска рата, када настају неке од његових најбољих песама. 1939. године бива мобилисан, а затим и заробљен, иако да рат проводи у логору Алџенгравов. По завршетку Другог светског рата враћа се у Пољску, и посвећује се писању сатиричних текстових. Умро је у децембру 1953. године од последица шрећег срчаног удара.

У Србији, Галчињски је познат пре свега по песми „Инге Барч“, коју је маестрално превео Пећар Вујичић.

Превео са пољског: Александар ШАРАНАЦ

Геролд ШПЕТ

КУСТЕР И ЊЕГОВ КЛИЈЕНТ

Кад се газда Кустер из села Ешенбаха – залеглог подно саме Рикен-цесте између Тогенбурга и Линт-заравни – напрасно, лета хиљаду деветсто шездесет и осмог, дне 13. августа навече с душом раставио, он већ бјаше код много света током безмало две и по деценије као травар и рукописателни гатар или исцелитељ молитвама немали углед стекао; опрезнији узмигољише да га баш и нису богзна како добро познавали и невољко се упуштаху ма иукакво потанче процењивање реченог видара, или то не могаху, сматрајући одувек Јозефа Кустера безопасном додуше, али, тако им здравља, и тајанственом клатницом и предсказивачем што кишних што сушних прилика; тек неколицина рекоше без дуга нећања како он и није био ништа друго до превејан подвалација, доктор буцаклија, пуки лакрдијаш и вештац, а узимао је живима, јес боме и капом и шакама обема, вазда.

Кустера су као осмо од једанаесторо сипљиве ситносељачке дечурлије изродили у најубогијој немаштини и назвали га из миља Јоца, а доба детињства и младости беше му свачим сем радошћу испуњено, но шездесет и кусур година касније страдао је као веома имућан и нападно трбушат господин Јозеф Кустер. Дубоко у четверодневном пијанчевању затекло га оно средно вече, а ни петого дана не сможе клетник снаге да се омами пијанства отме.

Теретњак аутопревозника, браће Хладних, предузимача за превоз марве и шљунка, закачи га у пролазу и рољну о цесту, а задњи точкови дуплаши, блокиравши, расукали га, ко питу по асфалту, таман кад је намерио да пређе цесту и управи према Орлу, најближој крчми, како би дао да му по обичају још за преподнева до последње капце исцвечену литрењачу напуне комовачом. Од своје четрдесете године, откако се *моћи* допануо, исцељивао је или врачао, а отад се и пропио беше – не би ли, можда, *моћи џајтарске* задржао, или да их издржати узмогне а да му не дођу главе. Као домаћин сељак могао је спрва сам да пече своју свакодневну мученицу, међутим, наскоро потом он ти дибидус наопако и дубоко у локање застрани, што је његова госпоја нацак-торокача за тили

час иза леђа му кроз по села уздуж и попреко расквочала, те му не само дозволу за печење ракије ускратило, већ и производњу воћног мошта и уопште било каквих алкохолних сокова службено забранило.

Због пристигле, печатом и двама потписима окићене шкработине из општинске Куће није дакако, прича се, нити једнога цигливетног дана морао сувогрили гркљан напразно гргољити. У међувремену зарађивао је нимало лоше на својим мајсторијама, а сем тога Кустерова пасмина, напосе Кустеровица, беше скоро цимријски штедљива. Убрзо бјаху наполичарски уговор поништили и дотадањи најамлук у власништво преузели, затим, годину за годином, надокупљивали све више нових пасишта и ливада, уз њих понеку њивицу приде, па још марве, више шуме, више машина и алатљика са опремом и још којекаквих сваштарија преко потребитих једном све напреднијем пољопривредном имању. Кустер даде да му се кућа, стаје, амбари, спремишта за кола што преправе што наново саграде, најпосле запосли три момка, двојицу Италијана и једног Шпанца, а дневно двапут, за преподневља и навече, улазио би с искапљеном боцом у *Орао*, плаћао уготову и отуд с пуном боцом излазио.

Његова жена и ћерка му наследише големо и незадужено газдинство, највеће у том крају. А свима онима, који су, већ годинама, услугама његовим имали за здравље или штавише за живот да захвале, Кустер остави жарко питање, како ли ће сад, богтипомого, овако ненадно без њега остав, надале да се сналазе и хоће ли се, примерице, чиреви на желуцу или рак гуштераче, ко досле, омађијани примиривати, или ће, раскомоћено као некоћ, зло и наопако испонова ударити у оргијање благоутробијем – а, о многим безазленијим невољама његове клијентеле да и не говоримо; Кустер беше за свих тих година привукао невиђене гомиле светине, понајвећма сељане спрва, свет из околине Линта, потом нагрну изоколни живаљ са обала Циришког језера и обронака истоименог Горја, наскоро, домилели и сами варошани. Рашчуло се о њему надалеко, потоњих година долажаху све чешће и богаташи, слабуњава госпоштина у позним годинама углавном, а коначно домантија чак и неколицина тешко оболелих бенедиктинаца из испосничког запта; њих би, сваком приликом, тек по сумрачају узвозили стрменом Рикен-цестом навише до прослављеног Оченажције-исцелитеља. – Све се то зна. Толико знају сви. Ово даје, узмимо здраво за готово, сасвим уопштен пролог једној догодовштини која се, наводно, безмало у дан, тачно три месеца пре Кустерове смрти збила, и коју, разуме се, једни најсуштијом истином сматрају, док је други као пуку бесмислицу одбацују.

Календар и временске прилике бележе средину маја, кад Кустер прима писмо од неког младог човека, који је еремитску манастирску школу походио, потом официрску повељу стекао, а пре извесног времена се чак и докторског звања помогао: ”Отворено признајем“, стоји у писму, ”да сам сав савцит успеху и каријери устремљен. Ко то, молићу, у данашње време није!“

И млађо му овде учтиво предлаже, он – Кустер – који кано што је знано много више може негли да се само сува накрува крува, нека га саслуша и по могућству насаветује; њему ће, казује писмо даље, част да буде да дотичног, о коме се још за својих средњошколских дана сит наслушао, идуће суботе, осамнаестог маја, у пола два по подне, зарад првог разговора посети. С најуваженијим поштовањем и срдчним поздравима, Ваш др. Алфонс М. Штрајф, адвокат.

Кустер тура писмо у џеп, и ево освану мај осамнаести, а богме и млади правник стиже, и да то каквим случајем није већ из самог писма прочитао, клатночатац Јозеф Кустер видео би истог трена шта је са овим човеком, сада, док га пред кућом очекује и мирно, са клупе осунчане, све време откако се ауто у мрљама светлости попрсканој сенци орахова стабла зауставио, одмерава, а Штрајф, окретно изашав, ветрењасто осмехнута лица тамнонаочарског цвикераша ка њему запутио: ево га, кукавче сињи, један од оне лактарошке сорте која се пробија и кроз иглене протискује уши, преко лешева гази, како се каже, зуб гујински и љута удворица љигава, а жилав да га ничим разбуцати не можеш, размишља Кустер, има он то у ћутилу своме, све види, ко препеченица јасно, док непомично гломазан туна шчучуњено чучи, са оним лицем својим срчичутуре, чекињавим и поднадулим, у кошуљи искрпљеној, у раздрљеном прслуку искрпљеном, у гаћама искрпљеним.

Кустер полагао устaje.

Елем, шта има овај прелиминарни разговор да кошта, хоће Штрајф отпрве да зна, и не заборавља да напомене да он то питање поставља иако је њему, као јуристи, разуме се савршено познато, је л' те, да га то заправо не би ни смео питати – ”Јер, Вама је законом забрањено да за своје услуге постављате било какве захтеве. А, Ви то зацело знате. Нема потребе да Вам то казујем, зар не?”

”Не“, вели Кустер.

”Дакле, колико?” пита Штрајф.

”Стотину“, вели Кустер.

”Охохо! Ви знате шта вредите!”

”Ја“, вели Кустер и пружа до пола руку, ћутке чека, онда узима стотку, брижно је пресавија и меће у џепић од прслука, каже: ”Добро, хајте са мном“, и улази испред адвоката у кућу, води га кроз један подугачак и хладовит, пешчаником поплочан коридор, па уз двоје шкрипугавих басамака и поново кроз узан, треницом попатосан и замрачен ходник, а онда, скоро сасвим у мраку, преко некаквог степенастог прага, затим иза једног па другог ћошка и најпосле, удри уз некакво чудо без ограда, нити је степеништу налик нит мердевинама приличи; пространа је и скучена истовремено ова кућа. Штрајф се још при уласку сав скупно и главу у рамена увукао, утањено да дисуца, ко пиле, јер код Кустера, брате, по сељачки пахне, а успут га, помало раздраженог, иза разваљене и унеколико одмакле прилике батргавог трапађоза изнебушке спопаде онај магновени осећај нелагоде што га је јоште из доба официрима

његовог рода службено прописаних дежурних одлазака у обилажење подземних утврђења познавао и потајно *лавиринт осећајем* називао; елем, збиља му нема друге већ да се, усред ониске мансарде с мајушним прозорима, у биљурној локви искоса процеђене светлости, и даље поприличном зебњом обузет, усукан и удрвечен на понуђени му треножац украј искрзаног бродарског стола посади и да, крадомице погледом упроштаченим зверлајући, пробиште малко наоколо, међутим, никако оком да ишчачка ама било какву кесицу лековита биља или које стакленце с мазовима барем, нити, како је заправо очекивао, иначе ишта од смешних и стравних чаролија волшебничких од којих човека ледене прожимљу срси, док газда Кустер своју силно забректалу телесину нашироко строваљује на једну изанђалу софу, и нетом, како му се учини, нехоте и ниоткуд домађијаној боци с ракијом чупа чеп, жустро подугачак гутљај отпија и, низ грло га просукав, отфркује а полупуну боцу поново некуд шмугне, пре него прозбори: "Дедер, соколе, ошиини!" а затим, све време, као да га се прича нимало не тиче, несмањено брекће, док се Штрајф – а ово, молићу лепо, нека му не буде схваћено као захтев, већ као необавезан упит – из петних упиње жила да изложи све што је спремио и смислио. Наиме, ово: Он је, као што је у писму његовом напоменуто, још за време школања у испосничком манастиру ту и тамо о Кустеру слушао те није вољан да сад надугачко околиши, већ жели да се отворено изјасни. Као официр, с том тачком да почне, честољубиво тежи барем до пуковника да домакне. А у цивилној каријери, чим пре тим боље, до општинског одборника, и то у Цириху, али, о истом трошку би момчина, ако упали, и у народне посланике да се продене, комбинација ових двеју служба веома је повољна, ко се, примерице, у Цириху места општинског одборника дочепа, а истовремено у Берну у парламентску фотељу љипне, може, ако је иоле рачуницама вичан, много штошта да постигне и, временом, за прве повољне прилике, зачас савезним послаником у Скупштини да постане. А тако рећи у међувремену, дакле већ ускоро, млади адвокатчина је рад да се ту и тамо у што више надзорних и управних одбора уфотељи, предузећа има сила божија, банака и осигуравајућих друштава колико ти душа иште, мноштво завода и установа и тако даље, а свима је стало да непрестано привлаче нове и способне кадрове. А Штрајф јесте баш такав, млад и кадар кадар. Има он свој програм, време тече по плану, живот испланиран у танчине. Тачно зна зашто је постао правник, мада би драге воље, Бог му је сведок, многоврсно другојачим склоностима попустио био и предао им се и, тек примерице ради, с тисућ радости пре у баштоване отишао, постао цвећар, временом можда прослављен одгајивач ружа. Не би баш нерадо био изучио за лекара, макар и марвеног, да лечи домаћу стоку, уопште за доктора, можда чак прашумског. Али све то, ваистину, јесте ипак само лук и вода у времену данашњем. Човек хоће да му буде боље него родитељима, боље него рмбањем згудањеном оцу. Штрајф би да доспе што је могуће даље, једном се живи, а он жели да га доцније памте и

спомињу. Зна он, дабоме, савршено добро да су, за такве планове, мање-више неповратно минула она велика времена; имамо ли на уму имена као што су Рокфелер, Сатон, Хиршхорн и тако даље. Свеједно. Он зна шта хоће. А господин Кустер зацело разуме шта тиме има у виду.

Могуће. Кустер, међутим, није баш сасвим начисто шта је њему у свему томе чинити; успева да се издува и да овда-онда покоји гутљај тргне, сад жуту марамицу вади и њоме брише лице.

”Ваш задатак би био... како да кажем...” – Штрајф покушава прстима да допуцкета праве речи – ”Рецимо, овако, Ви треба да створите повољну атмосферу. Њихова се пажња мора на мене усмерити! Морају ме завоleti! Баш тако, понајбоље, нек ме завоleti! Јер, нисам ја једини, зар не, разумете већ...”

Ја, таман је понешта прокљубио, вели Кустер и пита:

”Јесте ли Ви празноверни?”

”Празноверан! Откуд сад, празноверан?”

Посматрају се неко време. Штрајф малчице поцрвени.

”Тек тако“, дочека Кустер и упиљи у њега, меркајући га помно и дуго све док Штрајф не склони свој поглед и њиме, у страну сврнув, кроз прозор некуд напоље одврља, потом, накратко, по патосу прошара и тек одатле га поново на лице Кустерово врати. ”Заузмите се за један, рецимо, свеопшти уплив.“ – Сад, изненада нашавши ону праву и погодну реч, сад може ову необичну тишину, може сметеност своју гласно да избрише – ”Ви то и те како можете, је л’ да? Требало би да можете, јер поседујете ону специјалну способност, ону обдареност...”

”Моћ“, вели Кустер. Јашта, њу вала има. И поново сасипа гутљај жеженице, а Штрајф напoкон скида наочари за сунце, опет је у стању да се смејуцка, видно му лакнуло, у себи закључује, брзо ће се сложити – ”Ви једноставно инвестирајте своју моћ у моју каријеру, госпoн Кустеру. Мој успех је и Ваш успех, зар не, и ако ствар крене, реците, колико сам Вам дужан, важи?” – Уз ове речи млађо сложи на лице најумиљатију гримасу. Кустер беше опет накреноу боцу с ракијом. – ”Није ли то поштен предлог, госпoн Кустеру!?”

Ракијаш ставља чеп на грлић боце, благо га уврће палцем и кажипрстом; узима, вели, десетину свакогодишњег прихода.

”Шта!“ врисну Штрајф. ”Десет процената!“ Смејуљак поново ишчезну као водом сплaкан, прсти престадоше да се поигравају сунчаним наочарима.

Ја, и да му се дотична десетина вазда о Мратиндану изброји на сунце, уготову.

”Мратиндан! Зашто не на Свету Валпургу?” цичи Штрајф и примећује истог часа да је то била грешка, јер Кустер умах узе да га оним суженим очима леденооштро стриже; утолико ти и он брже боље ушећери: ”*Okaу*, госпoн-Кустеру, не браним, како Вам воља, десет одсто, исплата вазда у новембру.“

”На длан избројано. Једанаестог“, вели Кустер и одупревши се рукама устаје са канабета, надовезујући, да он, бог и душа, ма ни

оволипацно сигуран није да ли се у ову нагодбу истински поуздати може.

Дашта! Разуме се, брате мили! – Штрајф скаче са скамије – чврст је ово и поуздан договор међу мушкарцима. Центлеменски споразум!

Кустер га пушта да се истртља, клима главом, одлази до врата, отвара их: ”Фридо!“ виче наниже низ басамаке и ходнике у кућу, чека, али узалуд, на одзив и поново затвара врата; жена му, биће, још с осталом чељади напољу око кромпира петља, гунђа бректаво и промаља шију кроз прозор, загледа некуд у двориште, поново дозива: ”О, Фридо! Ехеј!“, а споља очас потом нечији глас, он се још више протеже: ”Доро! Ама, зар још нисте смирили?“, међутим, не чека одговор него кћери својој довикује да доведе имају госта за трпезом, нека Марио заврне шију додатној порцији из кокошарника. А Штрајф сад може домила да врлуда од једног до другог изговора, а поткрај чак и да се усред изузетно важног, апсолутно неодгодиво утаначеног састанка затекне – а, јок море, сељак и клатноњихац Јозеф Кустер тврдокорно одмахује и упорно наваљује – господин Доктор има обавезно да остане на породичној вечери; у ових неколико сати дотле има ионако још ваздан којекаквих појединости да се претресе, сем тога, ласно му је замислити да госн-Доктора можебити занима како то у његовој пракси хода, да речем, шта се тамо збива, узмимо примерице при ручном лечењу опипавањем. Или, још боље, приликом бајања клатном. Ја, то је поспешније за почетак, ту, бива, има шта и да се види – и, већ је потегао некакав мајушан висак, нешто попут зрцално-севкастог никлењака на металном влакну и, примакав столицу, седа право пред Штрајфа, онај свој висуљак држи тик испод висине колена међ раскреченим ногама и поново у сипљиво бректање запав, каже: ”Ево, госн-Докторе“, а очима креше по оној светлуцавој, о струну обешеној стварчици: ”Гледајте право овамо!“, и затвара очи, зној му овлаш нос и чело орошава, примећује Штрајф пре но се и сам запиљио у клатно, у оно непомично, лебдеће, међ Кустеровим коленима оклембешено чудесо; нема благог појма шта би то требало да се исклати оданде – и, гле, оно почиње полагано да се креће, стварно се мрда оно чудо, буди се, очију му, сасвим јасно види...

Господин др. јур. Алфонс М. Штрајф буде, супрот иначе уобичајеној навади, још исте године и без даљњег наименован за капетана исте оне јединице у којој је дотада био само један од многих поручничкића и ретко кад упадан. Истовремено отпочиње, посвема уопштено, и онај збиља чудесно незауоставни успон младог јуристе Штрајфа. Такозване срећне околности стадоше да се стичу у таквим количинама да веселник све чешће немађаше куд сем да се, ко каном, снелагођава што познаници и пријатељи непрестано, увек са каквог новог разлога, повода налажаху да му за скорашње успехе честитају.

Најпре је, не упитавши Кустера за савет, већ благодарећи свом врсном мирисалу, приступио у прави час правој партији. Затим

узе, како се каже, ту и тамо, да води разговоре и, да видиш, не потраја дуго, кадли он поче да поставља услове. Свима се учинило далеко од памети да то сматрају Штрајфовом безобраштином, напротив, свакоме прорадише кликери да чова његовог надасве надареног кова повлашћено опхођење завређује, а дакако и унапређења каква му доликују.

Први велики скок, на име баш из оне исте незадовољавајуће скучености асистентске чамотиње, правце у канцеларију с предсобљем, изведе млади и динамични кадровец-новајлија у једном залету, чак се, у истом насртају, продено до другог места одозго на листи своје партије, све ко од шале и само по себи разумљиво, као што му се домало потом и на изборима у Парламент посрећило; тиме је, за почетак, био пробијен лед. Након тога Штрајфово је име све чешће доспевало у годишње извештаје познатих предузећа, а из новина су, још чешће ишчачкаване новости о бриљантном младом адвокату. О њему се причало да је прави *еџзорбиџанџини свеможа брзоџ сџарџа*, тепали му да је *врсно обдарено мезимче њихове леџислаџиве*, нека врста чуда од момчине дакле; и преко тога се ни пуних пет година не беше слегло кадли, огромном већином гласова, поново изабран буде и, још ни у тридесету не зашав, или истом је напунивши, већ га први пут поменуше као потенцијалног кандидата за посланика Скупштине у будућности, што више нико није узимао за половично изненађење, већ за уистину очекивани и следствени развитак једне неуобичајено разантне каријере.

Баш негде тих дана, бап, навалио код прекомерно успешног младог господина, народног посланика др. Алфонса М. Штрајфа, некакав господин Кустер да га најаве, елем, реченог господина Кустера не могла ни прва ни друга секретарица да се отресе; дошао човек и засео да чека, нема силе небеске да га макне, укопистио се и чека ли чека, док га не упустило.

Тај се не да лако одбити, одмах се на њему видело, загракташе оне доцније кад им Штрајф прекорне придики читавати узе и једном занавек забрани да оном дрзману игда више ама ни до предсобља чекаонице присмрдети не дадну.

Током следећих месеци, с почетка године, изби на видело да су господина Штрајфа услед срећних околности изабрали у неколико изнад свих очекивања уносних надзорних одбора; тако да је без даљњег – а, досад су по том питању, руку на куцавицу, и најзатуцанијој геачини већ морале прожмирати ганглије – одавна био у стању да измири свој тада већ шест дебелих година заостали дуг и да у новембру ешенбашком клатничару изброји углављену десетину. Али Штрајф никако да плати. Нити му се икад плаћало. И његови изговори су се годинама отезали у истом кукулелекавом тону; те разноразне службе, те обавезе, те његов положај и туште уза њ везаних ујдурми штоно му безобзирице и непрестанце ждеру с муком скуцкавану цркавицу, жао му је, преболети не може, али он ће то већ засигурно једном, само за сада зарад којекаквих неприличних околности још не, јер мора, слуша Кустер, кућу

репрезентативну да сагради, и да, безусловно, те ово те оно испонабавља, а поврх свега предстоји му, вели, и скоро женидба; загледао се у прилично имућну кћер једног утицајног човека.

Није познато да ли је ово надасве присно отварање голе душе смргођеном Оченажцији-исцелитељу било толико ново, како је овај задивљено наводио, нити да ли је његова такозвана, и дандањи оспоравана, *моћ* играла икакву улогу у збивањима везаним за Штрајфову каријеру.

Било како било Парламент-срећковић се оженио, а сељак Кустер је, вавек без иједне кршене кинте из посета одлазио, остајући, међутим, тврдокорно упоран због чега је Штрајф, годинама, почетком новембра имао јак и на комовицу миришљав разлог за нове невоље: секретарицама никако није полазило за руком да га сачувају од бректавог и одебљалог, на говећу балегу узбазделог ракијаша необријаних образа. Ипак некако, што значи уз немало умешности, како је сам себи сваки пут признавао, он би се редовно о Мратиндан искрслог и вазда о десетини и камати, те каматама на камате ражцевељаног Кустера исто тако редовито ратосиљавао. А баш му беше било кренуло, из године у годину све боље. Жена његова, не само гомиле пара него и сува злата вредна, рађала му срећну дечицу и, да видиш, са четрдесет година Штрајфа унапредише у дотад најмлађег пуковника Армије, даље, изабраше га за потпредседника његове странке, тако чак и најнадувенијим политичким супарницима постаде ко бео дан јасно да ће овај човек у понављано новим и неопходним наименовањима највиших државних звања одсад несумњиво у предњој линији такмичарску водити трку. Уз помоћ штампе, радија и телевизије постао је одавна познат широм и диљем земље, често интервјуисан и неретко цитиран, био, како се говоркало, прописно изграђен, а, најпресудније беше: Штрајф је у међувремену и код бирача важио за кандидата зрелог да се вине у алпске висине.

Никакво чудо што постојани Јозеф Кустер, наочи овако свеопште повољног стања ствари, није више јаловим надама завараван, већ је редовно бивао хладно туширан и најпоследне ногетнут – ванка! Штрајф је желео да једном за свагда пресече ове неугодне бесмислице:

”Капак!“ одбруси он. ”Ја сам ово што сам данас, јер сам овакав какав јесам, ако сте способни да то утувите! Нико мене није ни мађијом а ни басмама доведе уздигао, Ви поготову не! Какво баљезгање! Чиста идиотија!“ И он ти Кустеру, који га је мирно слушао, даде на знање да ће се, не буду ли престала ова свакогодишња узнемиравања, гадно провести, гадно, богами, и охохо! Је ли он уопште чуо за нарушавање неприкосновености дома! Има ли он појма каква га казна чека због покушаја уцењивања! Зна ли где спадају и он и те његове надрилекарске прчварије од враџбина и бајалица! ”Међ урођенике, госпон-Кустеру! Дашта, као врачу, Вама је место међ урођеницима.“

Кустер ни беле да пропепели. Њему, очигледно, још никада, или барем већ деценијама, није тако прописно прочитана букваца,

нити га је ико, сабивши му рогове до пркна, тако својски изрибао; примећује Штрајф са задовољством. Тааако! – а он сад има посла! а врата су, ено, онамо! и *adieu*, госн-Кустер! нека се чим пре купи тамо одакле је и дошао! – Тиме, чинило се, ствар беше отаљана.

Домало потом Штрајф на невољу навуче лаку прехладу од које се не могаде опоравити, напротив, кроз неколико дана поткачи га опака грозница и он се, сињи кукавац, озбиљно разболе – лекари се само ишчуђавају. Копнео је, знојио се непрестано, изгледао све жалосније, слабио и, већ након две недеље, ињекцијама и таблетама упркос, није више успевао да се барем сат-два или само по пишљиве уре придигне, тек колико да прегледа најважније хартије. Морао је да смишља извињења и изговоре, правдао се потешкоћама везаним за одржавање већ заказаних термина, хитним путовањима, породичним пословима, најпосле, обавезним и, ни поред најбоље воље неодгодивим, беспоговорним одласком на бањско лечење и опоравак. Сметени и беспомоћни лекари, међутим, никако да се снађу, те, најпосле, рекоше ”Отворити!“, само тако, веле, могли су се надати да ће чудној болештини и њеном узроку ући у траг. Али Штрајф не хаје да се препушта непоузданој, недоумицама до на крај памети и заумља доведеној медицини да му отвара стомак, а можда још и грудни кош, да би тек тада можебитно сазнао како је на жалост неизлечиво болестан и да му нажалост лека више нема, али да је увек, па тако и у његовом случају, медицинско или уопште какво друго чудо могуће. Лежао је једва мрдучкајући, мало јео, кадшто покоју роморио, лежао тако два дуга месеца и за то време оронuo у дрхтурава старца; оно мало посвећених, листом пренеражено.

Онда, једног поподнева, очито стравичном паником протрешен и као да ненадно надахнуће следи, нареди да га стрменом Рикен-цестом у Ешенбах узвезу, где му жена поможе да се из кола искобеља и да у Кустерову кућу уђе, а у кући Кустерова жена Фрида или кћер им Дора запути пред њима у полутаму кроз ходнике и уз степеништа до поткровнице и, чим га сама оставише – само Штрајф и Кустер и мирис сељачког дома и неколико разиграних собних мува – тад ти се Поднадули кроз смрадне баздове комоваче што из њега бијаху нимало гануто распитивати стаде о већ петнаест дебелих годинчина гомиланом десетку, а овај други, Изможденик и Злопатник упита, ма где му је во имја Високог Господина образ, где душа, те има живца да мирно посматра како његов клијент липсаје.

”Клијент, нуто, нуто“, мрмља Кустер и почиње мирно, веома тихо да набраја колико је пута у најуждржљивијој смерности, и дакако најављиван, долазио по део који му припада и како је сваки пут бивао одбијен а потоњи, штавише, као најјрњи лупеж грдњама на пасја прескакала излепљен био; сећао се појединости и, малтене од речи до речи, свих његових врдаљки, сваког изговора окићеног вазда једном те истом офуцаном појанком, чак је и ликове, боју косе и очију свих оних током година три-четири пута мењаних

секретарица памтио. А онда потанко распреде о вртоглаво врлетним лествама господ Штрајфова успеха. Узнесе и ревност његову да чини право свим по њ пробитачним персонама. Похвали Штрајфову смотреност, истрајност његову и промућурност, префињени Докторов нос за пробитак и губитак, за корист и профит. Величао је његов беспримерни таленат да каријеру у војсци, политици и привреди тако природно, тако ненадмашно танкопреди и ситнопетљасто једно с другим испреплиће и преспаја – без муке је, чинило се, сељак Кустер речи налазио па му теку из уста саме од себе, или као дуго увежбаван монолог. Штрајф се начисто зблануо. Он је, чује, савршено разумео, како ће на најбољи могући начин и своје венчање, односно, тачније, онај силни новац своје жене, на право метнути место да му звекеће; а каква ли тек лудо весела и умилна музика настаје кад такве слободњачине и за опште *благодосрање* (сиц!) толико забринути поштењаковићи његове фајте што иза што испред којекаквих врата и вратанаца сложе кајде у гајде и поведу песму.

Кустер се сав задувао. Зној му се слива низ лице и цури преко збораног врата под откопчани оковратник од кошуље. Облизнув усне, и у истом даху – глас му одједном дремован и тром – до неба зажали због необично потуљене болести, која, онако напречац, е, боме, ни он ту више не уме помоћи, дибидус пакосно смрси дослен толико поспешно и без починка квасале Штрајфове, а жали боже и Кустерове, узгред буди речено, јоште отворене и неизмирене рачуне, тја, то, вероватно, или прилично извесно, долази отуд што тај туна тако језиво до коже и коске збонџани нечемурник, господ Доктор Штрајф, свих ових дугих година ни један једити пут своју реч одржао није, нити је ишта, изузев своје проклете незахвалности показао.

Тако збораше Кустер. Затим привуче једну клупицу ближе Штрајфу, и незграпно се стровалив на њу, колена рашчепљених, жестоко зафркта пут њега; овај беше одавна схватио. Пред њим испичутурашко лице басмочаца и авемаријаша, спужвасто и уморно; угледа збрчкане подочњаке, старачки уцрвенеле капке и боре, рошави нос и ноздрве крцате сињастих чекиња и митесерима начичкане и неколико набрекних беличастих лојних гнојаница раштрканих по оседелом стрништу накомстрешене браде, виде и старост на овом ознојеном лицу, и похабаност, и осаму. Дисао је стиснуто. Воњ у соби и Кустерова љуткаста испарења и ракијски смрад у његовом даху, и уопште, све ово му се смучило. Али он остаде да седи. Не пожуре да се придигне, нити да зове своју жену, већ присили себе да остане, јер, знао је рашта остаје, те се прибра, усредреди, јаукну: ”Побогу! Кустеру!“, и простења, тихо: ”Помагај, ако Бога знаш!“

Кустер га само погледа, отфркну и оћута.

”Ама, платићу, човече! Плаћам, колико год зинете! Колико, господине Кустер, реците ми само, колико!“

”Николико. Ништа више“, рекне Кустер.

Уто Штрајф, који мњаше да већ одавна схватио беше, тек

изистински схваћати стаде и смањи се овлипацни и погури се и скочањи на дрвеној столици. – ”Разболео ме и сад ме пушта да крепам! Куку мени кукавцу, умори ме овај проклети надриврач и буцаклија! Још ће ме и под црну земљу сагнати! Чекни мало, вешче, натемњаче! Проклет био!” и ”И ја ћу тебе!“, осу из њег клетва и псовка. ”Крмчино погана! Ја ћу теби шкембару један урокљиви показати како се дере свилена буба! Тако ми живе на рамену главе!”

Кустер тргну боцу с ракијом.

Штрајф је и даље сиктао и штектао запенушано јед на њег бљујући, док му не понестале даха. Њега ће он суду предати! Охохо! Не због исцеливања и разболевања Здравомаријама – церио се јетко – а, јок море, не због таквих бапских трица и кучина, није ово средњи век, већ због оне стоткице, аха, ту је зврчка, драги мој, и нека зна да ће му се она о главу обити, дабоме! Она стотка, коју му је на самом почетку тутнуо, оног давног суботњег поподнева, осамнаестог маја, зна он и датум сасвим тачно! Због оне стотке и свих осталих, што их је искао и узимао од своје клијентеле. Има да га шчепа да ће му се засопљено бректање у гркљану препречити! Зна он пута и начина! Потражиће и наћи сведоке! За сваку стоткицу, охохо! ”Море, ако мора, за сваку банку сведока!” драо се Штрајф на сав глас. ”Овако ћу те, Кустеру, докусурити! Овако, прчвару јebene, видиш! Једном ћу те руком, пијандуро смрдљива! Шарлатане! Крвопилче мучки, добићеш ти своје, ја ти кажем, убицо-подмуклицо! Тровачу кукавни кржљомуди!” – његова је дерњава јењавала – ”Још ти не знаш са ким си се докачио...”

Сељак Кустер каже само толико: Дабоме, зна он то и те како добро, зна. И зауставља виску-налик-никл-сјактаво-клатно при самом дну металног влакна и, подигнув га, некуд га тутне, па с два прста вади испресавијану стотињарку из цепа на прслуку и задева је господину Штрајфу под закачку на кравати, поново се узваљује на своју столицу и оном огромном жутом марамицом лице ознојено брише, затим, гутљај грлумиљенице гуцнув, наставља, тек пошто је, вешто, таман на по пута полугласан подриг пригушио, да помно гура чеп и уврће га у грлић боце, и додаје да позив на вечеру, наравски, и даље важи, Марио је малочас очерупао екстра кокицу и стварно би била штета да тазе ошурено и очишћено птиче пропадне.

Подрхтавајући од штрцавих сегова Штрајф се нађе исто онако млад, здрав и чио какав беше био кад је пре неких сат и по, или два сата, дошао.

А онда је удова сасвим стакластих устао и сав смушен и посрамљен, без иједне, свог се латио пута дрхтураво набадајући кроз тмину сељачке куће ка оним својим пустим, још напола у сенци испод стабла орахова паркираним колима; док су горе, у поткровљу, истиха, капаво, натенане врани натапајући шкриљац, сахнули трагови зноја са његових руку, а тик уз изнојену млаку на мутном црнилу стола блистале његове наочари за сунце.

Као што је напоменуто, Кустер је непуна три месеца после оног осамнаестог маја хиљаду деветсто шездесет и осме погинуо под точковима теретњака: Јозеф Кустер, најславнији врач-лекар и

најозлоглашенији вештац-мађијант у целом крају, клати-клатно, Оченажџија-исцелитељ и надрилекар, рукопипателни гатар, кишотворац и напигузица, сељак.

Белешка о аутору

Геролд Шпџет је рођен 1939. у Рајерсвилу (Швајцарска). Завршио је вишу трговачку школу. Узгред је, као поштомат познате династије орђуљара, научио да жради орђуље. После дужег боравка у Енглеској вратио се у родно место и наставио да ради у очевој радионици. Добио више значајних награда за књижевност. Најпознатија дела су му романи: "Нехудо"; "Гласни ходници"; "Балцајф, или Кад се ја појавих"; "Врела недеља"; "Здрави ђако"; "Барбарсвила"; "Синдбадова земља"; "Комедија" и неколико зајажених збирки приповедака.

Превео с немачког: Драго ТЕШЕВИЋ

Драган ЛАКИЋЕВИЋ

УСКРСНУЋЕ СЛИКЕ – МАНОЈЛЕ ГАВРИЛОВИЋ

За тридесет и пет година објавио је Манојле Гавриловић осам песничких књига: *Сунце и кочије* (1973), *Зачарано огњило* (1975), *Бубњеви на Карпатама* (1979), *Светлост ђирилице* (1988), *Чувар злајне јабуке* (1991), *Недеља у завичају* (1994), *Злајна чесма* (1998), *Чувар белог месеца* (2001).

Избор из ових књига, с низом нових песама, под заједничким насловом *Злајна чесма* представља потпун профил овог нашег необичног и јединственог песника.

Наслов избора, *Злајна чесма*, није случајан. Њиме, као и обично, песник сугерише дух своје лирике, наговештава имплицитну реч и мисао о поезији коју ствара. *Злајна чесма* је наслов једне песме из раних Гавриловићевих стихова. У дистисима, сва од слика и метафора, ова песма представља Гавриловићев лирски свет али и нешто више:

*злајна чесма чије руке ноћу
просијају светлост и самоћу*

*јајна звезда на небеском своду
зором сићу да наћоче воду*

*жедан засић у жубору осћа
глас зачаран непознатог госта (...)*

Изворан песник, рођен на традицији нашег усменог и лирског уметничког песништва, Манојле Гавриловић инсистира на својој изворности, на изворности језика и ритма који творе његову необичну лурику. Стога „глас зачаран“ можемо схватити и као метафору песниковог језика, као Гавриловићеву усамљену и на први поглед само анахрону појаву у нашој савременој књижевности, у којој је, откако овај песник објављује књиге, неколико пута победила ова или она модерност, а поезија Манојла Гавриловића све то надживе.

„Зачарани глас“ одређује језик – речник и звук, музику и боју

песничког говора Манојла Гавриловића. Да није зачаран, не би га ни било. Зачараност чини језик песничким и посебним, а песник то слути толико колико је те чињенице свестан и колико на њу утиче.

Зато је себе, то јест песника, назвао „непознатим гостом“. Тај „гост“ у савременом српском песништву има засебно место, између осталог и по начину исказивања песничке аутопоетике.

Кад је о поетици реч, ваља обратити пажњу на „Песму о песнику“. На почетку ове песме налази се стих „песник дугом песму пише“, а на крају песме, донекле поновљени, однекле измењени стих-одјек „песник муњом песму пише“. И у овим стиховима, насталим ритмичким ударима с онима који их окружују, налази се део песникове свести о сопственом стварању. Блескове слика, боје и контрасте као да обликују призори настали посредством виших сила, резovima муње, или нежношћу и свестраношћу дугиног колорита. Препознајући у овом инстинкту оптику такве врсте, песник је поетички регистровао опредељење за слику снажног и пролазног сјаја, фасцинантну, налик сликама дуге или муње у природи.

Још једна песма, нешто субјективнија, казује о песнику и његовом схватању песничког посла. Њен наслов је „Далека песма“. Њено прво лице сведочи о потреби и чежњи, судбини и сврси песме у песниковој авантури:

*Ја никад не моџох
видети ускрснуће
над цветалом шрешињом
изнад моје куће*

*само сјазих
шраву како буја
исход жруди
згаженог славуја.*

Значе ли ови стихови да изнад величанствене и празничне слике расцветале трешње у завичају има други, још свечанији, узвишенији, важнији, песнику потребнији приказ за којим чезне и који му је недоступан. Он га именује „ускрснућем“. Чега? Језика, слика, осећања? Као да је Гавриловић наумио да илуструје метафорску синтагму Виктора Шкловског о „ускрснућу речи“.

Како песник никад није сигуран да је „видео“, доживео или обликовао „ускрснуће“ због којег пева, он се задовољава другом визијом „ускрснућа“ – „згаженог славуја“, при чему, ако се ослободимо на песничку традицију, тај славуј исто може бити метафора језика, слике, духа, песника. Није ли у стиховима о васкрснућу згаженог славуја – песникова вера у лепоту и у реч, чему, иначе, служи? Којима располаже и обликује. Ускрснуће песничке слике ствара и самог песника, Гавриловића поготово.

У песми „Недеља у завичају“ Манојле Гавриловић именује завичај као родно место поезије. Завичај је и овде, и у његовој лирици уопште, схваћен шире и метафизички пуније него што се

обично узима као место рођења. Завичај је, пре свега, место чаролије рођења и опажања света, зачарани круг природе и језика који ту природу зове њеним именима. Само у таквој завичајној знаковности могуће је имати намеру ове врсте:

*у недељу ћу отићи у завичај
да поред пута стихова наберем*

*ено их леже на жрани леске
ено их седе на цветиу ђећровца*

То где се налазе стихови – говори о самим стиховима Манојла Гавриловића: слични су плодовима и цветовима, лишћу, води, роси, смоли. Само их треба открити, препознати, изразити. Гавриловићева поезија стога је необична: њу твори сам ритам, звук, језик. Суптилним чулом за реч и мелодију песник схвата и прихвата музику говора иманентну свом пореклу – у видљивим и звучним сликама природе. Стога је његова песничка слика блиска сну, комплементарна бојама и значењима бајке, подсећа на тајновитост басме. Звукови из природе нису се загубили, слике из природне светлости (дуге или муње) сачуване су. Песник компонује и варира, ослушкује звуке, бележи одјеке.

Још једна Гавриловићева рана песма доноси нам вести о песниковој поетичкој свести. Мада са значењима која могу бити морална, егзистенцијална, емоционална, „Вечерња песма“, говори, макар посредно, о песнику.

Састављена од неколико императива – лепоте и нежности, ова песма тежи савршенству и непоновљивости сјаја у природи. Најважнији стих у њој, који би се могао односити и на саморазумевање песника, јесте: „треба бити налик сунцокрету“, где изворно схваћена особина „сунцокрета“, садржана у његовом имену, дакле, језичком садржају, односно песничкој слици, својеврсног песника (који је цвету налик) обавезује да се усмерава извору – живота, светлости, лепоте. То усмеравање пожељно је и у животу и на плану песничке уметности.

Гавриловић је у томе истрајао.

Три тематске области чине најважнији део поезије овог песника: љубав, Словени, Србија, завичај.

Љубавне песме преовлађују у раној лирици Манојла Гавриловића. Жена у тој лирици схваћена је флуидно, нежно, неухватљиво. Она је део природе: чиста и млада, као и љубав која је обележава. Између жене и поезије готово да нема разлике:

*у ђусићу кад би сјала
ђусићња би олисјала.*

Чаролија за коју смо домалочас мислили да се односи на поезију – сад се односи на жену.

Та жена није жена у уобичајеном смислу речи. Она је вечита девојка, девојчица, биће налик цвету чији склад не треба пореметити, као ни савршенство недирнуте, исконске природе.

Поред песама о љубави као прожимању песника или лирског субјекта с природом, при чему се и у љубави као и у природи откривају мѐне и метаморфозе феномена, облика и значења, Гавриловић у двама песмама пева о љубавном растанку. Прва песма је из редова раних стихова и има наслов „Делидба у воћу“, друга настаје готово три деценије доцније и има наслов „Деоба“.

Већ у разлици значења између „делидбе“ и „деобе“ слуги се карактер љубавног растанка. Дељење у првој песми је сложеније, метафизичко, натприродно. У њему она и он собом односе дух и терет ствари које се не могу раздвојити и поделити: реку, ветрове, птице, лето, снегове, кише, звезде. Једном речју, симболе. Отуд *делидба*. У другој песми, у деоби која је болнија, деле се предмети, имовина, с тим што песничком субјекту опет припада понешто од света немерљивог и изван материјалне вредности: песма ждралова, зраци месеца. Очева слика и синовљев осмех одмах имају у овом регистру посебна значења – иконографску димензију.

Бескрај љубави, као и бескрај цветања и већења, бескрај претварања слика из једне у другу, осећања од једног ка другом – у Гавриловићевој поезији има слугу коначности и неумитне трагичности. Стихом „кад у теби љубави не буде“, који се може односити на свакога, па и на сами живот, људско постојање – песник наговештава бол и грч, драму и трагику пролазности:

*од зрака ње месечевог зидам
дању жорим а ноћу ње видам.*

Свет Старих Словена и предања о њиховој прапостојбини иза Карпата, о њиховој великој сеоби и потрази за смирењем и за сном у другим пределима – покренуо је и лирику Манојла Гавриловића. У начину њиховог живота, веровања, предања, у походу и у словенском духу – пронашао је и овај наш песник своје слике и симболе, метафоре и опсесије. У великој сеоби препознао знак усуда „вечног номада“, како је Јован Дучић песнички именовао и српског човека и српски народ.

Етнографски реквизити словенског доба и предања лако су нашли место у језику Гавриловићеве лирике, пуне чаролија, окренуте прошлости, лепоти, необичном свету слободе, лова, љубави. Словенска песма пева о словенској сестри, о словенској девојци, о словенском мачу, сојеници. О свадби на Карпатима.

Елементи наше усмене лирике, словенске бајке, магијског чарања – све се слило у свечани стих, све се ујединило у раскошне низове песничких слика великог славља у природи која обједињује и митску прошлост и земаљске просторе и свемирске дубине.

Деца, ратници, липе, бубњевци – цела знана и надграђена митологија Старих Словена песнички се реконструише и покреће у служби песничке музике, као да није реч о епохи предака, него промени ветрова и игри муња и громава. Столећа постају поља и шуме, све се претвара у слику и музику:

*ево нас на бреџу, звук роџа цвећи мери
кад јурнусмо пољем на пољице и звери*

*исход наших руку Панонско се море
прећвара у јужне ветрове и џоре*

*наша драџа деца у чељустии вука
полећу беле чамце од вечерњеџ звука*

*ко ухватии змију са језика покриса
и понађе покривен од листвоџ листиа*

*појат превешће поеме преко дивљих река
гласом чудотворца пошто за брегом чека.*

Свет митских предака и дух митског сећања на паганске пределе и ритуале налазе се у функцији лепоте. Песников циљ је да словенски свет евоцира, затим преобрати у свој унутарњи песнички немир: потребу за песмом, пуном смисла чаролије и ритма трајања. Обредни карактер има већина Гавриловићевих песама.

Национална историја, с друге стране, омогућила је Манојлу Гавриловићу још једно захвално поље песничког огледања. Српска јуначка повесница и трагична прошлост са светлим симболима слободе и жртве, витешког узношења и часног страдања – пружа и овом нашем песнику низ мотива и песничких симбола. При том, песме Манојла Гавриловића нису искључиво патриотске у ужем смислу речи. Историјске и митске појединости, које песници не раздвајају, узете из наше прошлости, више су у служби песничке слике, него што је песничка слика у служби родољубивог осећања и патриотског значења песме. У еповима и митовима српске старине посеже песник за лепотом вечности, слутећи и откривајући искон – постојања и песничког значења.

Понајвише песама о Србији Гавриловић је испевао инспирисан косовским знамењима и сјајем светосавског духа. Свети Сава, Немања, Душан, Југовићи, Косовка девојка, Мајка Југовића, Болани Дојчин, па све до Карађорђевог доба и солунских јунака, населили су поезију Манојла Гавриловића својим именима, легендарним фигурама и вишезначним подвизима. При том њихова улога у сложености и звучности песничке слике била је од пресудног значаја. Као илустрација може послужити рана Гавриловићева песма „Костреш харамбаша“. Митски јунак звучног имена постао је, у лирској обради, песниково уточиште. И сам планина у којој се заувек настанио, Костреш постаје део „горске чаролије“, а та чаролија је код Гавриловића – поезија.

Најпопуларнија Гавриловићева песма „Пријездина љубав“ представља врсту лирског продужетка славне баладе „Смрт војводе Пријезде“. У дубини старе песме, аналогне дубини Мораве – реке смисла живота, али и смисла смрти, реке која је и у Гавриловићевој лирици симетрала Србије – наш песник посеже за тајном трајања.

Песник претпоставља да „разумна госпођа“ Јелица, главни јунак старе српске епске песме (коју је Вуку Караџићу казивала слепа Јеца) није свом господару Пријезди рекла само:

*Морава нас вода одранила,
нек Морава вода и сарани,*

него још нешто. То „нешто“ слуги песник, задивљен необичним чином блиставих јунака наше усмене традиције и највише српске поезије:

*скочили су, Морава је њекла
и још нису у дубине њали
нешто му је у свитање рекла
мириси их вода задржали*

И кад опева опевано, и кад реконструише догођено, Гавриловића плени мит, а не историја. Он се не бави чињеницама, већ сликама, а у избору и у саставу тих слика руководи се принципима селекције призора из природе: свитања, предвечерја, ноћи.

Традиција у овим песмама није улепшана. Лепа је њена ритмична и лексичка копрена у коју је заодева песник. Трагика и страдање слуге се у сваком дистиху, сваком катрену ове заносне лирике.

Као део отаџбине, мотивски је и завичај ушао у Гавриловићево песништво, најпре – како рекох на почетку – као станиште стихова и песме, а затим и као место за повратак у реч и у име, чему песник од почетка тежи.

Завичај у Гавриловићевој поезији има и шире и уже значење. Из ширег црпе легенде, из ужег речи. Морава припада ширем, Моравице ужем завичају. Али су ужи и шири завичај не могу раздвојити. То је једновременно земаљски и песнички предео у којем се песник препознаје. И кад помиње топониме (Моравица, Рзав, Колибиште, Будеч, Кукутница, Селиште, Клик) песник све то сматра језиком и звуком моравске и србијанске оркестрације – окриљем песничког завета језика да се храни на изворима матерњег речника, а тај речник траје у народу, памћењу и књижевности.

Породичну историјску фабулу о тринаест Гавриловића песник је, за разлику од хроничара или документаристе, заоденуо у лирске слике зоре, дуге, звезде, росе. Напоредо с овим именицама, Гавриловић набраја имена Цера, Колубаре, Србије, Драча, Солуна. Као некад Стари Словени под луком дуге, сад се Срби нашег столећа, под стрелом муње – селе у ишчезнуће. Гавриловићева нарација и историја стапају се у дугу с бојама епохе, а главну боју епохе ратова и страдања одређује на крају песме „Гавриловићи“ призор:

*око кућа ђракћу њишце
ветар цейа умрлице.*

Изнад песникове куће смењују се дуга и муња. Творе слике, а од тих слика Манојле Гавриловић „прави“ песме. Завичај и космос сједињују се у трепету расцветале трешње. Тако у овој кристалној лирици долази до ускрснућа слике.

У свету најлепшег језика – језера, шума, снегова, лептирова, звезда, манастира, цветова, небеских тела, извора, свитаца, сунцокрета, девојчица, венчања, мириса, чудотвораца – трепере позлаћене и зачаране слике Гавриловићеве поезије. У тим сликама све плови, лебди, лети, тече, зрачи, - претвара се из једнога у друго. Блиста, титра, кружи, језди, плете, цвета, букти... Грли... Сједињују се столећа, биље и звери, јунаци прошлости с лицима у којима се огледамо. Ту чаролију песник ствара и обликује, не смећући с ума прастари принцип обрада: чаролијом призвати чаролију – сликом и музиком доћи до песме.

При том се понавља и обнавља.

У избору, Гавриловић је изузетна фигура нашег песништва на крају дватесетог века.

Анђелка ПЕТРОВИЋ

САН О ПОВЛЕНУ КАО САН О СВЕТУ

Пажљивом читаоцу и проучаваоцу поезије Милосава Тешића не може промаћи чињеница да у Тешићевој поезији топонимска грађа има важну улогу. Објашњавајући своју “опседнутост” топонимима, Тешић вели да помоћу њих гради “топонимску слагалицу” која једино још истрајава у песнику и поезији и тако се чува од сурвавања “из звука у незвук”¹. У Тешићевом “крсту земље” укрштају се север и југ, исток и запад, слажу се и сусрећу Крушедол и Медведник, Повлен и Борање, Љубовића и Панонија. Док у “топонимској слагалици” шуште, мрморе, сударају се и звучно одјекују сугласници и самогласници неодређеног значења а магичког звучања, поставља се питање како песник бира који ће топоним “опесмотворити”? У аутопоетичном запису *Камен угаони у сазвежђу кукурека* Тешић вели да је произвољност у одабиру топонима готово искључена јер би таква произвољност узроковала “умножавање свакојаквих врста других произвољности”² па би необавезност постала певајућа доминанта. Топоним који ће постати предмет певања може бити само онај “у којем се, а зато је у одабиру и повлашћен, у самомучењу и узајамном сударању, боре две неразднојно испреплетане силе - сила звучања и сила разноликих видова памћења (митског, језичког, историјског или каквог другог)”³. Попут елемената фолклорног порекла, брзалица, разбрајалица, ташунаљки које такође проналазимо у Тешићевим стиховима, топоним се појављује као идеалан артикулационо-акустички образац у коме еуфонија доминира над потенцијалним значењским склоповима.

По свом настанку и запретеној “матерњој мелодији” коју носе у себи топоними су уско везани за простор/предео који именују. Изникли су из њега и са њим се стапају творећи аутентичан визуелно-акустички утисак у души са много струна. Песме Милосава Тешића граде у читаочевој свести једну раскошну, бојама и звуцима бремениту слику: раскалано, гордо лето пржи сунцем-жишком црне и сјајне купињаке. “Насртљивим зујем”⁴ бумбара и оса одјекују овас-поља и шљивици, “размичу међе звуци”⁵ па све

зукће и звијуче, жагори и чангрља, шишти и шкљоца, гргољи и гуче. Ноћу се растапају зрна златне тмине, “лети Месец у каруце”⁶, “с Малих кола лају хрти”⁷ а “глог раздражен месечином у цветању губи памет”⁸. Цела природа стављена је у покрет, стање наглашене динамичности; она нас посматра, упија и увлачи у себе, узнемирује, дражи и загонета. Ништа није семантички једнозначно у овој узаврелој песничкој визији. Природа “једно јесте - друго значи”⁹, она је “спољна слика наших унутрашњих стања”¹⁰. Док природа прочишћава “упрљани сјај”¹¹ песникове душе, песник настоји да и себе и пејзаж “измести у преобликовану стварност, у брујање света од финије основе”¹². Тако се, с једне стране, испуњава захтев поетике (нео)симболизма у чијим оквирима настају Тешићеве песничке слике а, с друге стране, активира се потиснут фолклорно-митолошки смисао.

У есеју *Младићство народног женија* Растко Петровић ће забележити да су “праве песничке творевине, врло тесно везане за митологију, анимизам, тотем и фетиш, свакако због своје природно велике сугестивности”¹³. Уношење фолклорних, обредно-обичајних жанрова попут бајалица, басми, гатки, клетви; загонетки и пословичних израза преиначених у оној мери која не сакрива у потпуности њихово фолклорно порекло, постаје значајан стилски поступак Тешићеве поезије. Песник је у својим стиховима расуо симболе фолкломог и митолошког порекла чије се значење накнадно открива читавајући још један смисаони слој у иначе сложену песничку структуру. Звезде, Месец и Сунце; кућа, праг и огњиште; перуника, зова и дрен; јелен, сова и змија; све су то вишезначни фолклорни симболи који сигнализирају надилажење сфере строге просторно-временске утемељености и траже понирање у таму архетипског.

Крећући се кроз сложен песнички модел, попут Тешићевог, неопходно је пронаћи тачку или тачке око којих, као око каквог стожера, можемо градити лични доживљај прочитаног. Крајње уопштено, без намере да се обухвати комплетан и комплексан песников опус већ, напротив, само један сегмент стварања оваплоћен у циклусу *Куд погледам - све сановник* и, још уже, у триптиху *Сан о Повлену*¹⁴, те тачке-стожери би могле бити: трагички доживљај човекове пролазности и пропадљивости; природа, као огледало у коме лирски субјекат не препознаје само тамне одблеске савремености и људске ништавности већ у којој опажа остатке “растуреног кола лепоте”¹⁵ које се окупља и поново проиграва у трећој, фолклорно-митолошкој тачки доносећи тако смисао у бесмисао, творећи некакав осећај спокојства, спознају трајности и непроменљивости у свету чије је јединство нестало.

Категорија сна, апострофирана у наслову Тешићевог триптиха, наговештава евокацију - нејасне, алогичне, фрагментарне слике које се рађају у подсвести песник призива у свест покушавајући да одгонетне њихов ирационални смисао. Из депоетизоване стварности снови се селе у топониме и природу и, ако умемо да их “читамо”, можемо у њима “претакати прошлост у

садашњост”¹⁶ и “наслућивати и дослућивати будућност”¹⁷.

Почетак Тешићевог сна-триптиха јасно сугерише семантички вишезначну а доминантну темпоралну одредницу наше поезије од романтизма надаље - јесен. Стихом: “Осипа се цвет са дрена”¹⁸ Тешић активира два супротна дијахрона канала: књижевно-уметнички односно Радичевићево “лисје жуто доле већ пада” и фолклорни, поредбено-пословични “здрав као дрен”. У Тешићевој слици-стиху цвет дрена се “осипа” уводећи опозицију здравље - болест а реминисценција на Радичевићеву чувену елегију појачава наговештени контраст, уводи потенцијални лирски субјекат и недвосмислено асоцира на ишчезавање, пролазност и смрт. Помињањем смета, снега целца и мраза Тешићев хронотоп помера и шири своје временске оквири да би у трећем сонету триптиха бојом која капље са кичице, висибабом коју киша шкروпи и зеленом ноћи песник наговестио долазеће пролеће. Владавину лета симболизује олујни ветар, руј-цветови и српови а јесен, која затвара круг годишњих промена у природи, симболизује зора од олова.

Први, сасвим условно одређен као миметичан слој песме, Тешић поентира завршним стиховима триптиха: “У згуснутом лудом трену / пева жица у вретену”¹⁹ призивајући митску прељу чије је ткање супституент непрекинутог трајања. Тешићеви стихови - поента могу бити протумачени и у контексту наше традиције - вретено може бити и воденично (песник вели да га воденично брујање прати од детињства и отуда настојање да воденицу сачува од заборава кроз брујање “литерарнолексичког млива”²⁰).

“Вршалица бола”²¹, како Тешић онеобичава воденицу, меље живот “стварајући илузију о успоренијем и достојанственијем ишчезавању живота и призивајући сан о нашем унутрашњем миру”.

Кроз Тешићев сан-триптих нигде јасно и конкретно не видимо присуство лирског субјекта, онога који сања. Лирско “ја” се, баш као и у сну, више осећа и наслућује кроз онеобичену визуру из чије перспективе посматрамо и доживљавамо циклично кретање природе и чије наговештено присуство доприноси продубљивању семантичког слоја песме.

Мотив сна у оквирима романтичарске поетике, на коју се (нео)симболизам у извесној мери ослања, често је еуфемистички супституент мотива смрти. Симболи људског нестајања размештени су у довољној мери кроз триптих да нагласе постојање контраста природа-човек, вечно-пропадљиво. Поред дрена чији је цвет у опадању ту је и сова у оцаку као знак да у кући, метонимијској замени за човека, живота више нема, “предворје ништавила”²³ и гробље су јасне алузије на смрт док стих “други преде, трећи мота / танку жицу од живота”²⁴ уводи опозицију младост-старост односно живот-смрт. У природи непрекидно “пева жица у вретену”²⁵, а у животу ће “у сну да процвета / и врзина испод смета”²⁶. Не асоцира ли врзина на Дукићеву *Међу* која “дели покрет од мира” као “границу двају лепота”, живота и смрти? Оксиморонским спојем - цветање испод снега, смета, песник сугерише немогућност поновног повратка из вечитог сна као немогућност обнављања људског живота.

Контраст остварен на семантичком плану кореспондира са контрастом на плану форме и одабраног метричког обрасца: сонет испеван у симетричном осмерцу, спој западноевропског књижевно-уметничког модела са нашом народном традицијом. Форма и метар су, међутим, у Тешићевом триптиху само привидно супростављени. Дубљи значењски план открива њихово смисаоно прожимање - евоцирајући нешто што је у традицији сачувано Тешић укида категорију линеарно схваћеног времена и, посредно, заборав, смрт и пропадање јер каже да “вршалица бола” меље живот али остаје “сан о нашем унутрашњем миру” који води до света “од финије основе”.

Декодирате Тешићевих песничких слика у контексту српског фолклора и јужнословенске фолклорно-митолошке традиције откриће нове семантичке преливе. Учитавање тих нових наслага значења и асоцијативно-симболичких спрега, с једне стране, рађа нов смисао песме који ће у себи сјединити претходна два, миметички и егзистенцијални, и појачати утисак прочитаног и доживљеног; с друге стране, овакав вид интерпретативне слободе креће се у опасној близини огрешења о првобитну песничку замисао. Категорија сна, која доминира како насловом циклуса тако и триптиха, допушта могућност да се говори о архетипском сну који по својој дефиницији призива “праотиске”, праузоре, садржаје колективно несвесног васкрсавајући тако трагове паганског и митског који су у нама били, јесу и биће.

У свести “примитивног” човека циклично кретање у природи симболично кореспондира са променама у људском животу а доживљено је као борба светлости и таме, соларних и хтонских сила, смрти и живота. Христијанизација обредно-обичајних радњи привидно прикрива њихово митско-магијско порекло дајући им, из свог аспекта, прихватљивији смисао и значење.

Отуда се у Тешићевом триптиху најпре назире христијанизовани значењски слој песме који, тумачен у контексту српске и словенске фолклорно-митолошке традиције, открива своју паганску основу.

Тешићев “луди светац” бели коњ и змија испод снопа асоцијативним путем могу се довести у везу са Светим Тодором, свецем који се празнује у фебруару и за кога се верује да доноси лето: “Свети Тодор коња кове, тера зиму, лето зове” . Пролеће је на помолу кад “отпадне плоча с клина”²⁸ односно, по народном веровању, када коњ нагази на детелину (“Мрзне у сну детелина”²⁹). Змија се сматра весником пролећа и лета па се на Тодорову суботу пале буњишта не били се змије истерале.

Хришћански светац који одлази да донесе Сунце, светлост и живот, очигледно је супституција за некакво паганско соларно божанство. “Које је многобожачко божанство заменило Светог Тодора и шта је супстрат народног веровања и обичаја о Тодоровој суботи данас, после много прохујалих векова, тешко је сасвим поуздано одговорити. Постоји мишљење да су обичаји о Тодоровој суботи настали под утицајем тзв. трачког коњаника”³⁰.

У Српском митолошком речнику “трачки коњаник” је описан

као троглаво, истовремено хтонско и соларно божанство. Наш народ познаје причу о цару Тројану који је имао три главе, бојао се сунца и кретао се само ноћу. Веселин Чајкановић а потом и остали проучаваоци српских и словенских митова на његовом трагу Тројана доводи у везу са Триглавом/Троглавом, ноћним коњаником и “круном јужнословенског митолошког пантеона”.

У књизи *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу* професор Сретен Петровић Триглава/Троглава/Тројана описује као “биће соларно-хтонске супстанције”³¹⁾ које је поштовано “на високим планинама”³²⁾ и које “одликују његове велике главе и брада”³³⁾.

Паганско полицефално божанство окарактерисано је и флорним симболима: зовом (“црвен-зова”), планинским цвећем и грођем (“спуштају се у сан лозе”); рогом и мачем испод ког је јелен - симбол Троглавовог станишта - планине и шуме (“пева ли то ноћ зелена/у рогове од јелена”³⁴⁾).

Како вели професор Петровић трагови сећања на митског Троглава могу се препознати у топонимији на простору Босне и Херцеговине, Црне Горе и западне Србије. Топоним Повлен тешко се може довести у етимолошку везу са именом троглавог паганског божанства али топоними места разбацаних по обронцима Повлена или у његовом подножју као што су Торничка Бобија, Таорска Врела, Горњи и Доњи Таор рађају занимљиве артикулационо-акустичке асоцијације. Подстиче на размишљање и податак да су по обронцима Повлена размештене ограде од камена у облику потковице (претпоставља се да су коришћене као торови за овце). Могу ли оне бити остаци народног веровања у троглавог бога коњаника који доноси лето и разгонећи зиму оставља на земљи трагове свог гигантског постојања?

Потенцијалну основаност тезе да Тешићев триптих (број три доминира не само на плану форме већ су ту и “три оца”, “три свирача”, “три жличице”) у свом трећем семантичко-симболичком слоју из мрака колективно несвесног изводи врховно божанство јужних Словена донекле потврђује и сам песник. У аутопоетичном запису *Камен угаони у сазвежђу кукурека* Тешић вели: „... не би се Морава тако широко и жално разливала по нашем бићу да није народне песме Ој Мораво... нити би Повлен био толика и таква планина да се није обрео у наслову Симовићеве песме *Храст на Повлену*”³⁵⁾. Поменута песма Љубомира Симовића у својој основи садржи сасвим јасно читљиву фолкломо-митолошку односно паганску подлогу. Планина је, у народном веровању, обитавалиште богова, а Симовићев бог је беле косе, дуге браде која “дубоко у земљу / пушта храстово корење”³⁶⁾. Храст је флорни симбол јужнословенског бога Сунца и Светлости односно српског бога громовника, Перуна (у Тешићевом триптиху перуника и јаблан су супституенти бога грома) а између њега и полицефалног Троглава постоји “структурно близак однос”³⁷⁾ односно “Перун (је) један од три Троглава лика”³⁸⁾.

Будући истовремено соларно и хтонско божанство,

Игор ЛЕКИЋ

ЗНАЧАЈ ВОЗОВА У „МАНСАРДИ“ ДАНИЛА КИША

Мада ће се обичном читаоцу после првог читања учинити да је улога возова у Кишовој “Мансарди” тек споредне или чисто естетичке природе, што она једним својим делом и јесте, ипак је са друге стране много значајнија. Возови или појмови који су везани за њих јављају се у делу свега неколико пута, што се поклапа са утиском хаотичности који дело оставља за обичног читаоца. Јер иако Киш у једном моменту каже да је његовим амбицијама сада најдаље писање љубавног романа, “Мансарда” на једном свом плану читања то може бити и то и јесте и тај део заправо изгледа недоречен и хаотичан. Ипак са друге стране, ова “сатирична поема” јесте и оквир Кишовог писања и рада, па на том пољу читања и мотиви који на оном претходном имају чисто естетички карактер сада добијају сасвим нова значења и тумачења. Возови су пре свега везани за Лаутана. Постављају се питања, зашто их се он тако боји, зашто их окривљује да су и они помало криви што није написао “баладу точкова”, што звучи помало парадоксално, на шта га подсећају, какав је то страх који они у њему изазивају, какав је то “мужјачки” нагон.

Прво место где се мотив воза појављује, јесте сам почетак дела, поглавље “Еуридика”: “Слушао сам како плачу у ноћи невидљиви возови и како се рожнато лишће хвата ноктима за замрзло тле.” Ова слика возова на први поглед јавља се у једном естетичком моменту односно, можемо је протумачити као емотивно набијену слику јесени, што се и даље у том поглављу види у трећем пасусу. Ипак и без возова ова слика “рожатог лишћа” које се “хвата ноктима за замрзло тле” била би довољна да прикаже атмосферу позне хладне јесење ноћи. Поставља се питање која је онда заиста улога “возова који плачу” у тој реченици? Један од могућих одговора на то питање можемо наћи ако погледамо сам крај књиге, део “ИЗВОД ИЗ МАТИЧНЕ КЊИГЕ РОЂЕНИХ” са напоменом да се ради о “краткој аутобиографији” којем писац намерно даје улогу поглавља, где се налазе два за ово тумачење

битна податка, први: “ ... многе појединости из породичне хронике остаће, међутим, заувек неразјашњене: годинне 1944, мој отац као и сви наши рођаци биће одведени у Аушвиц, одакле се скоро нико од њих неће вратити.” и други “ Од своје сам мајке наследио склоност ка приповедачкој мешавини факата и легенде, а од свога оца патетику и иронију. За мој однос према књижевности није без значаја чињеница да је мој отац био писац међународног реда вожње: то је читаво космополитско и књижевно наслеђе.” Сада ова слика добија сасвим друго значење. Као што се данас у филму наговештај смрти даје обично метонимијом, сликом парка или прилаза некој оронулој суморној грађевини, где наравно и дан мора бити суморан, у којем су стазе једва проходне од отпалог јесењег лишћа, тако и овде ову слику можемо тумачити као сећање на оца који је погинуо у Аушвицу, али и још дубље, знајући да је ово аутопоетички текст, и да је Киш овде навео принципе по којима ће писати, којих се до краја доследно држао, можемо ово тумачити и као наговештај његове теме о судбини Јевреја у и после Другог светског рата коју је обрадио. У том контексту може да се јави и “интернационални ред вожње” који се налази поред других књига под “стакленим звоном” као вечна заоставштина коју је његов отац оставио, читаво космополитанско издање. Ово тумачење задовољава тему рада само са једног мање више позитивистичког становишта, које да би протумачили мотив воза у целости, а не само једну слику, никако није ни довољно ни повољно.

Следеће место на ком се јавља мотив возова, своје тумачење тражи у самом тексту. Слика која изгледа отприлике овако:

Јауци возова, несвесности, предосећање, стйрах од завијања

Гласно, ненадано признање о стйраху од возова

Мушјачки нагон, стйрах, несйокој

Ова “секвенца” на самом месту у књизи на ком се налази не може добити пуно разјашњење, добија га тек у поглављу “Мансарда III”. Заправо њено разјашњење јесу: реченица која претходи списку станара, сам списак тј. личности са списка, део тескта после списка и последње поглавље “Недеља. Сунчан дан”. Наиме, реченица која претходи списку гласи: “Упалих онда и другу шибицу и поставих је између себе и *стиснуће* *гомиле* *ликова* који чекају милост уобличења.” Стиснута гомила ликова са списка, односно станари су у директној вези са возовима, заправо послови којима се они баве јесу послови на железници, изузев настојнице, домаћица и деце – ученика, студената, који су у индиректној вези* („Овде се алудира на родбинску везу), а како сазнајемо, и сама мансарда је близу станице, а чак и сама слика стиснуте гомиле ликова асоцира нас на гомилу која се гужва у возу. Након списка следи још неколико битних реченица за одгонетање мотива возова: “*Хишедох већ да кренем, да се*

враћим, но ветар донесе однекуд *жалобно завијање* неког воза изгубљеног у ноћи. Ускоро допре до мене, сад већ изблиза, клопарање точкова. Господе, тргнух се, *нисам због себичности написао најлепшу песму! Песму возова изгубљених у ноћи. Баладу њочкова!* [...] *Нису ли криви њоме њомало и возови?* Нису ли ме они затровали даљинама, звездама, себичношћу?” Наиме, вратимо ли се на прво поглавље видећемо да је Киш убацио једну јако битну ономатопеју, звук који Еуридика испушта, оно дуго мукло “О”, подсећа у својој дужини на мучно одјекивање сирене на возу у даљини који се креће чиме је вешто, у овом случају, наговештен долазак воза. Битно је указати и то да су возови увек у покрету, нигде се у делу они не помињу у стању мировања, чак се нигде не појављују ни у стању долажења* („Долажења у смислу доласка на станицу са заустављањем“), већ само пролажења, одлажења – путовања, па се отуда и јављају даљине и звезде (они путују далеко, нема ни наговештаја ни где ни одакле, у непознато као што су непознате и звезде).

Сама појава воза, може се и мора разложити освртом на поглавље “Мансарда III” на два дела, на оно што они јесу – форму и на оно што се у њима налази – садржину, садржину која тек у *себичној* форми добија своје уобличење. У контексту са тиме можемо онда тумачити и звезде односно реченицу која се такође налази у горе цитираном пасусу: “Господе, живео сам на мансарди као на звезди!” Мансарда није представљена својом унутрашњошћу, она је такође као и возови представљена формом, изгледом, није мало места у делу у којима се даје опис њених зидова, пода по ком миле бубашвабе и пацови, није ни случајно што се мишомор поставља тек кад Фабулан остаје сам на мансарди, односно негде између трећег поглавља “ПУТОВАЊЕ или разговор” и четвртог поглавља “ПОВРАТАК” јер је њему битна садржина, битно му је оно што се у мансарди налази, да ли је то вишак или не, а не да ли то доприноси изгледу, облику, форми мансарде.

Стиснута гомила ликова и добија своје уобличење, заправо два лика из те гомиле. Наиме, у последњем поглављу “Недеља. Сунчан дан” последњи лик који је наведен “Ковач Алек, ложац” и један који на списку није наведен уводе се у целу причу. Битно је приметити да сем са Јарцем-Мудријашом Лаутан ни са ким од сустанара из те “многоспратне камене зграде” нема никакав однос. Чак се и настојница јавља тек онако узгред као лик који је у функцији објашњавања Фабулана – Јарца-Мудријаша. У овом поглављу насупрот другим Лаутан ступа у однос са Алеком и младом женом са трећег спрата. Киш то вешто наговештава у последњим редовима поглавља “Мансарда III” у петој “белешци” која и није упућена Лаутану, већ самом аутору “5° *Сићи са звезде*“ Она исписана курзивом не стоји “у” тексту већ изван њега, заправо она је у садејству са њиме, упућује на њега тј. она директно кореспондира са оним што стоји као увод у “Мансарду”, цитат А. А.

Блока, који говори о томе како ћемо овде угледати многоспратну камену зграду у којој су људе разне непогодности терале спрат по спрат увис, а што су на вишем живели, то је њихов сензибилитет за живот постајао све слабији* („Слободна парафраза цитата“). Као што и видимо, сензибилитет Лаутана за живот наспрам Алековог и јесте слаб. Док му Алек нуди сијалицу од четрдесет свећа да уз њу пише, да би могао боље да види и мансарду и “двориште”, Лаутан то одбија јер њему свећа даје штимунг за писање, а као што видимо из текста не занима га двориште, занима га звезда тј. Мансарда, а за њу му је и довољна свећа. У том контексту битна је и следећа реченица коју “чика Алек” изговара: “Не знам да ли се са вашег прозора добро види башта...” којом он као да се односи критички према Лаутану и замера му то што не пише о њима, о башти, о животу, што не пише један реалистичан роман као Фабулан.

Ставимо ли ово поглавље у контекст са горе наведеном секвенцом, добићемо и одговор на питања какав је то страх, неспокој, мужјачки нагон, предосећање који муче Лаутана. То су психолошки моменти које писац уноси у лик да би наговестио нешто што долази тек касније.

Кроз цело дело Лаутан својим поступцима делује као лирски лик, за њега није фабула, он се бави формом и зато га муче јауци “из” воза, јауци садржине.

Неспокој и предосећање муче га због последњег поглавља јер ће ипак на крају морати поклекнути.

Мужјачки нагон је нагон за стварањем, уобличавањем, али исто тако може да се протумачи, мада јако банално, и кроз Блоков цитат као нагон за парењем, размножавањем као фактом живота (животног шаренила).

Наиме, у последњем поглављу пажња је са форме померена на садржину, као што смо већ рекли, уводе се чак три лика поред Лаутана (мада девојчица Сања не учествује у радњи, она се ту помиње у контексту дешавања из поглавља “Мансарда III”, па је можемо рачунати као лик), Алек са којим Лаутан води разговор, о Сањи и свећи и млада жена која пева песму, а коју Лаутан посматра из дворишта и која му се пакосно/пркосно плази. Први пут овде ми имамо, мада само делимочан, опис куће и дворишта, имамо и радњу са станарима. Као што видимо, он силази са звезде и почиње да употребљава садржину коју обликује и даје јој форму. Ипак битно је приметити и песму коју пева млада жена:

*“Никад нећеш моћи са мном
браћини дуње ранке...*

...

*Никад нећеш моћи са мном
Гледајћи уранке...*

Последња строфа јавља се заправо као поента целог романа. Киш своје писање не базира на Фабулану тј фабули, на путницима возова, они су за њега само помоћни материјал, његово се причање “Мансарде” заснива на возовима, на Лаутану и ма колико се трудио да напише један обичан роман, једну обичну причу која ће се заснивати само на садржини, он то неће моћи.

Улога возова сада добија једну сасвим другачију слику, они су заправо веза између, како је већ речено форме и садржине, једино што још остаје неразјашњено, јесте шта се онда подразумева под *йесмом возова, баладом ййочкова*? Одговор се крије у синтагми *балада ййочкова*. Овде по свему судећи имамо једну игру речи која, ако то није, ствара велики парадокс, а ако јесте, прикрива синтагму која би се потенцијално могла уместо ње уметнути: “Баладу путника”, причу о ликовима коју Киш ипак у својој “сатиричној поеми” није испевао, као што није испричао ни један љубавни роман. Томе доприноси и сама чињеница да је балада прелазна лирско епска врста која пева о неком трагичном догађају, препуне мрачног, тајанственог, понекад болног осећања. Лако је у двадесет и првом веку закључити да је одувек било лакше написати један реалистичан роман са гомилом ликова него једну сажету добру кратку причу или једну песму која је потпуно безлична* („Није вредносни суд о жанровима“).

Војислав М. СТАНОЈЧИЋ

ПАРОДИЈА ПЕСМЕ „НА ДАН ЊЕНОГ ВЕНЧАЊА“

Прерано преминули српски песник Велимир Рајић (1879-1915) забележио је 29. септембра 1903. године:

„Јутрос је одигран свршетак трагедије моје љубави: о н а се јутрос на јутрењу венчала, наравно са другим... И ја сам био на венчању... По свршеном обреду, и ја сам са осталима пришао и честитао и њ о ј и њему и њиховима. О н а ми се лепо захвалила... А можда она и не слуги да је њено венчање било опело мојој љубави... Ја сам јутрос дотучен“.

После две године, 1. октобра 1905, у *Српском књижевном гласнику*, са иницијалима М. Н. објављена је чувена Рајићева песма „На дан њеног венчања“. Била је веома позната и омиљена за песникову живота, а што се није изменило ни после његове смрти, па се и данас радо рецитуге и пева. Занимљиво је да је на ову антологијску песму написана и пародија, за коју савремене генерације читалаца можда и не знају.

Часопис *Венац* објавио је 1923. године напис песника Владимира Станимировића (1881-1956; дела: „Из југословенске лирике, препевы песама словеначких и бугарски песника, „Изнаници“, Албанска одисеја у три дела у стиху, са прологом, „Књига стихова“, „Пољска болница“, драмска слика у једном чину, у стиху) у коме је забележено како је настала пародија песме *На дан њеног венчања*:

„Кад је изишла у *Српском књижевном гласнику* Рајићева интимна песма говорили смо о њој једне вечери у једној палилулској кафани. Сви смо волели Вељу, па смо више говорили о његовој несрећној љубави него о песми. Требало је одиста бити прави Христов следбеник, па не само пожелети срећу својој неверној драгани, но се још молити Богу да сви њени греси падну на онога што је воли. Свима нама, младим и здравим, осетљивог поноса и већ „разочараним“ била је толика благодарност песникова чак и нелагодна.

- Е, то је већ сувише, - рећи ће један од нас који беше најмање сентименталан.

Други нестални љубавник, који је жени најмање гледао душу, рече:

- Жао ми је овог нашег Веље. Он не познаје жене. Молим вас, зар она га оставила, а он је благосиља!

- Е, Вељо, - рече трећи, - ја ћу те осветити!

- Како: осветити! - повикаше прва двојица. - Нећеш, ваљда позвати њеног мужа на двобој!

- Не то, којешта! Пародисаћу ову песму и послати Вељи.

Тако је настала пародија песме *На дан њеног венчања*, која је у оно време била популарна, и којој се и сам Веља од срца смејао. Истина, песници, пријатељи ожалашћеног Велимира Рајића, љутећи се на „неверну“ драгану која је „оставила“ њиховог друга, некако су сметнули с ума да она вероватно није ни слутила да је Рајић у њу заљубљен али је пародија коју је написао Владимир Станимировић (јер је он био тај трећи песник у палилујској клафани оне вечери) ипак занимљива и вреди се на њу подсетити:

НА ДАН ЊЕНОГ ВЕНЧАЊА

Данас сам срећан колико сам тежак,
Када те видех поред твога војна.
Онај је само и био за тебе -
Ниси ме, гуско, ни била достојна.

„Честитам“ рекох. Ти промуца: „Хвала!“
И таман да ти пружим цвећа стручак,
А ти ми рече узбуђеном, бледом:
„Зар и ви нисте позвани на ручак?“

„Не, рекох, ви сте данас туђа жена,
Празне сте главе, тела врло гојна.
Није сад мени до јела и ручка,
Ниси ме, гуско, ни била достојна!“

Ја не знам само како да ме снађе
Тај луди малер што сам тебе срео?
Шта сам те пута љубио свим жаром,
Ал' ништа више нисам штети смео.

И не знам само ког сам ђавола у тебе
Пиљио као да си бела вила.
Ал' , хвала Богу, кад те други узе -
Ниси ме, гуско, достојна ни била!

Па, пођи с Богом! Ово ћу ти рећи:
Срећни ти били нови, брачни ланци,
Имала деце и мушке и женске,
И двапут барем стекли се близанци!

Ја ћу и даље ићи код „Орача“,
Стално, чим вече спусти своја крила,
И шапутаћу после пете чаше:
Ниси ме, гуско, достојна ни била!

Чуј, Боже, молбу моје срећне душе:
Љубави моје, моје срце лиши,
А јефтин уздах моје старе драге,
Слододно на мој рачун га запиши.

Јер, лако ћемо за уздахе старе,
Већи бол данас моје срце кињи:
Дугови моји због тебе су расли,
Ал' ја ти праштам кавалерски и њи'!

И ако, не дај, Боже, обудовиш,
И твоје чело краси црна свила,
Чућеш и опет, удовице врашка:
Ниси ме, гуско, достојна ни била!

Овако се Владимир Станимировић „осветио неверници“
због које је патио његов друг Велимир Рајић, у српској књижевности
познати песник „туге и бола“.

Анђелко АНУШИЋ

*ЧАРШИЈСКЕ ДУШЕ И
ЊИХОВ РЕПРОДУКТИВНИ КОД*

Сваки паланачки (провинцијални, малограђански) дух (повремено ћемо његовог поседника звати и жаргоном: *чаришијан*,) у своме врту, на свој начин, узгаја своје отровне цветаче. На свој начин их и „мирише“, у озону своје нарцисиодне помаме. По томе су сви чаршијани „јединосустни“ у својој сподобности, и истовремено различни по начинима свога «вртларења» и уживања у својим „тековинама“. Јер побогу, није ли та и тако жуђена различност и оригиналност (а која је баш код малограђана развијена до патолошких граница) - мимикрија за, исто тако жељковану интелектуалност и јединственост!

Чаришијан је на себе вешто навукао образину радиног и упорног човека. И не само то: већ и забринутог, готово расплаканог над „ранама рода“ (читај: нација, држава, политика, култура), али и забриженог над «општим стварима» (цивилизација, правда, хуманитет, човекољубље). Зато је овог створа понекад тешко разлучити од истинског интелектуалца и друштвобришца. Спрам његове вирусне жилавости, рекомбинаторске „гимнастике“ и распрострањености право је умеће и духовни подвиг направити отклон, подићи баријеру.

Паланачки дух себе види у свакој чорби, у сваком зрну соли, у сваком квасцу. У сваком хлебу, поготово оном народном - црном! На сваком месту, у сваком послу, у свакој столици, на свакој узвисици, у сваком ловоровом листку. У свакој улози. Челној и спаситељској, дабоме,

Паланчанин свакодневно припрема, предано, своју кукуту. Свој оброк. Справља га од цветача из свога врта, али и од мешавине са других парцела. Учествује у ритуалном, заједничком пијењу. Паланчани су по томе својеврсни хибрид религиозне секте и првобитне заједнице, где су дозвољени сви (првобитни) греси. *Едипов комплекс*, али и *Електриним* (чаршијани женског рода!) знају бити њихово мотивационо језгриште. Ни *кастрициони синдром* није редак, напротив, као успутна (попратна) појава, поготово ако се

овај синдром „протегне“ и на чаршијаново уметничко поље (што је паклена, садомазохистичка комбинација), уколико се уметношћу бави, а још неуспешно. Магла се за маглу лепи! „Приношење жртве“ прождрљивом богу Чаршије, подразумева се. „Приносећи жртву“, чаршијан несвесно приноси и себе самог, јер ће већ колико сутра бити принет и онај који је јуче (само)жртвовао на олтар Паланке. Казано језиком хришћанске религије, али и антропологије и психологије, паланчанин је по своме менталном склопу ближи *стишаром* човеку.

Сваки паланчанин доноси собом *свој* мираз у брачну заједницу чаршијана. (Што је духовно сиромашнији, мираз му је већи). А његов мираз су *његове мерице* просечности, површности, полтронства, интриганства, комформизма, кетманства, лажног живота, кича, духовне и физичке лености, зависти, гордости, мржње и сваковрсне друге приземности. То су његове *главе шећера*, метафорички казано, јер он је највећи зеленаш међу лихварима.

Паланачки дух је громобран у свакој средини. Он све и свакога земљи свлачи и привлачи, и у њене блатњаке и јаже затрпава. Најдраже му је оно што вијори на *високим лествицама*. Видети све лежимице, поравнато са његовом петом, а још кад је уземљено и подземљено - за провинцијалца је уживање веће од сексуалног.

Једни другима чаршијани подижу купе, што очимице, све се тапшући по раменима, а што иза леђа. Али из потаје, уз *кољено*, најслађе је и има својеврсну епску драж, и то је она вампирска крв која храни сваки паланачки дух. То је њихов репродуктивни код. Што је Паланка географски мања, кукута је гушћа, житкија, а паланчани омамљенији и безопаснији, јер су самодеструктивни. Уколико је пространија, чаршијански напици су чини се разблаженији, али отровнији, јер се неупоредиво брже шире и делују. Паланачки дух управо је најпогубнији у великим чаршијама, јер се баш ту исказују све његове рекомбинаторске варијације. Отров са одложеним а прерушеним деловањем. Његово дејство је тим разорније што је опитно поље (читај: национално и културолошко поље) шире. У томе смислу, погубнији је, по *културно биће нације*, чаршијанлук, на пример, у Бањалуци неголи у Добоју, Рогатици, Гацку или Челинцу; или паланаштво у Београду неголи у Трстенику, Зрењанину, Беочину, или пак у Нишу и Крагујевцу. Мада ни један и нигде, и ни у једном облику, није за потцењивање.

У паланци се најјаче осећају човекова пролазност и залудност његових многих послова. Чаршијански часовници су добро навијени и науљени, и сви упорно и здушно раде, али не показују кретање. Време и догађаји су у сали за абортус. Рад акушерских справа једина је *музика пролазности*.

Одакле се, из којих социјалних слојева, репродукују паланачки духови? Треба одмах рећи да су чаршијани, то јест малограђани најраспрострањенија, и како смо већ рекли, најжилавија категорија. Новија истраживања говоре да је овај данашњи много отпорнији и прерушенији него онај из прошлог века. Напросто срођен са новом епохом! Њен родитељ и дете! Малограђани у свој и

наш животни врт стижу одасвуд; подједнако из (повлашћеног) реда писмених и формално образованих, колико и из дружине полуписмених и неписмених, недоучених и лажно увеличаних инди-видуа; простих и невоспитаних. Испилују се из касте моћних и понаособ новопечених, сумњивих величина; из реда сиромашних и немоћних, безнандних и фрустрираних, плашљивих и несигурних, несхваћених и неостварених личности (речју: недоношчади разне социокултурне кануре). И понаособ из групе оних који носе *маглу у мошњама и духу, у десници и речи*. Ови потоњи су и најотровнији и најнападнији. На жалост, српском национу, његовој историји, друштву, култури и уметности, науци, политици и економији, дошли су главе они паланачки синци који су гиздаво, господски, на прстима, и све куцајући на врата, нахрупили међу нас из социјалне категорије писмених и формално образованих. Још поготово ако столују на каквом друштвено важном месту, или се тамо врзмају. И још ако себе великим интелектуалцима доживљавају! А на такве управо и мислимо. Погледајте око себе штету коју су направили! Колико је у историји нације, у њеној култури, науци и уметности, политици и друштву (у прошлости и садашњости) прећутаних, скрајнутих и заборављених националних мужева и заслужника! Погледајте колико се, одакле и докле све пружа затрављена историјска, културна и духовна баштина: од Косова и Метохије до српских крајева и доскорашњих станишта на западу и северозападу југоисточног Балкана! Колико маховином времена, и оном стварном, прекривених задужбина и легата, задужбинара и добротвора, пријатеља и хуманиста, код куће и у свету, који су подупирали српску нацију кроз њену ровиту историју! А колико је, пак, на супротној страни некритички и лажно, под увеличавајућим чаршијским стакалцем, незаслужено обасјаних и уздигнутих личности, појава и догађаја!

Јер ѧаланаѧком духу шћио је близу, шћио му је у дворишћу, шћио је његово, шћио јест шћио је од сушћиог ребра његовог национа, шћио је Реч од његове Речи, шћио му је далеко. Сћрано. Безвредно. Нейоћребно. Он неђује и велича друђе, иза ѓранице, ѧреко свога шћора. Малођрађанин никад није код своје куће, у своме ѓенусу, у своме кул-шћуролошком и цивилизацијском коду као ѧприродном ѧолазишћу. Он је увек код некођа друђођ. Код шћуђина. Ойседнућ ѧиме и засењен. Служине службе служан. Он зато стално соли и присаља (полтронисање и кетманисање) о некаквим прикључењима и одласцима у велики свет. У Јевроѧу, како би у једном свом стиху рекао песник Милан Ненандић. Штаћете у том великом свету, у Европи, ако европски миље, европски код, не стварате сами код куће, у своме дворишту (ако га већ нисте раније, то јест поодавно створили, а сва је прилика да јесте, макар у понечему, само се у општем слепилу то превиђа!)? Зар ћете на бал са кукутом у реверу?!

Погледајте, даље, око себе посвемашњу социјалну развалину, учмалу свакодневну текућницу која је исцурела из паланачке боце; лажни живот под политичким и другим маскама, милионе глумаца у отвореном позорју без плате и накнаде. Погледајте ту

непрегледну поворку (писмених и образованих!) кетмана и кетмановића који кипте улицама и трговима, пене се и моралишу са говорница и испред тв-камера, са страница штампе којима би се, страницама, могле препокрити све наше неузоране њиве! Завирите мало у ту виртуелну провалију наших чаршија и паланки у коју се свакодано стрмоглављује стотине и хиљаде оних који се нечему још надају! Погледајте око себе колико је оних који су обесхлебљени, чији су животи уништени и предати у руке политичких целата, гурнути у чаршијанску маглуштину наглавачке, а њихова људска и радна тековина обесмишљена и поништена! Нису ли то све нове паланачке саднице, чаршијски заперци који шумом прете!

Елем, масе живе и преживљавају од чаршијских напитака. Од „индустрије“ *кукуијана*. Лажан, кичаст живот, у замену за стварни и креативни којег су сурово и неправедно лишени, природно је станиште паланачких средина. Чаршијских мочвара. То је њихова потхрана. Не каже се случајно у нашем народу: пусти истину, дај оно од чега се живи - трача! Малограђанину из сиромашног социјалног слоја (који је, ипак, само безазлена и трагикомична, бенигна појава) највећи је ужитак и последњи динар дати за цигарете и кафу, засести са себи сличнима и претресати чаршијанске запећке, али не заобићи нипошто ни моћне и богате, државу, политику и политичаре! То је тек шлаг на торту! И то је та замена за његов (неупражњавани) „друштвени и културни живот“, компензација за (немогућа) путовања по „великом свету“.

С друге, пак, стране, имућном малограђанину ужитак је (и понос!) обићи најпознатија места и градове у свету, Венецију, Фиренцу, Монако, Парис или Јерусалим, на пример; посетити Акропољ, Лувр и Ермитаж, Метрополитен музеј уметности, или Музеј воштаних фигура у Лондону, и вратити се јаднији него што је отишао: празнији и збуњенији! Зашто? Зато што знаменити градови кроз које је само протрчао, и још знаменитија културна места и центре које је посетио нису постали његов духовни посед, како би рекао Хесе. Места кроз која је пропутовао и туристичке атракције које је видео -нису „пропутовале“ и „прогледале“ кроза њ. Али то га нимало неће спречити да се хвалише како је био ту и ту, видео ово или оно.

Паланчани имају своје чаршијске точибаше и делибаше; своје барјактаре и «старе свате»; своје доушнике, скутоноше, трабанте и лакеје, хајкаче и пујдане из буцака; оне који лук затежу, и оне друге који стрелу у отров умачу, као и оне треће који убојницу одапињу. Имају своје добошаре и поштоноше, секунданте и жиристе. Имају и оне „који држе свећу“, коју чувају „стражу и леђа“, а не мањка ни оних који „рупу копају и гурају у њ“, као и оних који се само баве затрпавањем „покопаних“. Имају, наравно, и своје „погребне одборе“ и текстописце опроштајне речи.

Сваки паланчанин има свог двојника, своју копију, свој пожутели, искрзани оригинал. Тако кад један чаршијан паланком *кошрља своје буренце*, у томе чину учествују, ритуално, све малограђанске душе. Свака чаршијанова рола не репрезентује само

конкретни паланачки комад, представу, већ цело позориште и све паланачке усменописце и текстописце.

Свака паланка има своје секције и подсекције. Најбројније су и најјаче, у ово време, политичке (страначке), новинарске, спортске и уметничке. У овим потоњим предњаче књижевне, по снази отрова и густини својих паукових мрежа. Што је (назови)писац неталентованији и неостваренији (*литерарни фејус*), његови пипци су већи и жилавији а мреже чвршће, и он тиме даје већи допринос својој секцији. Тешко правом писцу у близини ових паукова! Тешко добрим књижевним остварењима у паланци! Тешко, најзад, оној сићаној раји збијеној у културни фронт која покушава нешто да уради од шире ползе за националну културу којој припада, да преокрене ствари у другом правцу! Услов да добар уметник «буде на гласу» у чаршији јесте само да оствари добро уметничко дело, или неки други културни или уметнички пројекат. Књижевни чаршијани највише «рангирају» прављене антологија, али и књижевне награде котирају добро! Те послове паланчани не заборављају и не опраштају!

Паланка је својеврсни *perpetuum mobile*. Протозоа у гро плану. Чаршијан је, у ствари, бичар под властитим, умножавајућим стаклом. Сва друштва, све средине које немају профилисане цивилизацијске и интелектуалне облике, чврсте социјалне и културолошке концепте, која су без високо подигнуте вредносне лествице - подложна су паланачкој цвасти. С обзиром на то да живимо ту где живимо, са окружењем у коме *глобана аждаха* убрзано прождире све традиционалне и истинске, савремене духовне вредности - сва је прилика, на жалост, да ће чаршијани још дуго бити наше прве комшије.

Александар ДЕВЕТАК

ПОСЛЕДЊИ РЕЗ РОБЕРТА АЛТМАНА

Роберт Алтман, један од најпознатијих режисера у историји седме уметности, преминуо је 21. новембра 2006. у свом дому у Лос Анђелесу. Овај 81-годишњак је велики део свога живота провео у борби против холивудског естаблишмента. Из тог разлога са правом носи епитет ‘пионира независног америчког филма’. “Они праве рукавице, а ја продајем ципеле,” на сликовит начин је Алтман покушао описати своју константну борбу са главешинама холивудских студија, који су му из неповерења у његов рад и таленат увек ускраћивали велики новчани буџет.

У каријери, која је безмало трајала 50 година, овај филмација родом из Канзас Ситија прешао је свој стваралачки пут почевши од нискобуџетних кратких филмова, преко документарних целовечерњих играних филмова, па све до ТВ серија. Иза себе је оставио и права ремек дела, међу којима су: *Меш*, *Нешвил*, *МекКејб и гђа Милер*, *Играч*, *Крајњи резони*,...

Иако му то није било ни мало лако, Алтман је трасирао свој пут којим је ишао. Радио је једино на оним филмским пројектима који су га искрено интересовали. То се сукобљавало са мишљењем водећих људи филмске индустрије који су његов стил сматрали исувише непредвидивим, индивидуалним и претешким за укус просечне филмске публике. Често је био описиван као тежак и тврдоглав режисер, али то му ни најмање није сметало да у својој каријери буде са пет различитих филмова номинован за најпрестижнију награду америчке филмске академије – статуу Оскара. Златног ћелавца, додуше, никада није освојио за неко посебно дело, али је напоследку прошле године ипак добио ову награду за целокупан рад и допринос америчкој и светској кинематографији.

Његова каријера је била препуна успона и падова. Роберт Алтман је један од оних стваралаца које је критика стављала на пијадестал онда када би урадио неки добар филм, а исто тако га бацала у бласто и сматрала га као да никада није ни постојао истог оног тренутка када би снимео лош филм. Баланс у Алтмановом случају није постојао. Заправо једини велики хит у правом смислу те

речи (и критички и финансијски) јесте сатирична сага из 1970. године о јужнокорејском рату *Меш*, али без обзира што његови наредни филмови нису били блокбастери, Алтман је увек проналазио начин да допре до 'своје' публике и остане, ако не на самом, а оно при врху лествице најбољих светских режисера.

Када су велике продуцентске куће по ко зна који пут дигле руке од њега и затвориле кесу, Алтман се окренуо нискобуџетном филму *И* за кратко време лансирао наслове попут: *Заљубљена будала*, *Тајна часи*, *Враћи се до ње* и *Јо и Џими Дин*, *Џими Дин*. Осим за велико платно снимао је и ТВ серију по кратким причама Харолда Пинтера, као и серију *Танер* '88. Режирао је и неколико драма за позориште а окушао се и у улози режисера опере.

Алтман се женио три пута. Он и његова супруга, Катрин, имали су два сина, а он је имао ћерку и још два сина из претходних бракова. Родио се 1925., отац му је био радник осигуравајућег друштва у Канзас Ситију. Роберт је похађао средњу католичку школу Рокхарст, али његова урођена бунтовничка страст веома га је брзо пребацила у војну школу Кемпер. Био је пилот једног од бомбардера на Пацифику током 2. светског рата. По повратку кући запослио се у телефонској компанији у Канзас Ситију, сво време поред посла пишући и режирајући кратке филмове, попут *Како ћрчају* и *Бољи фудбал*. Није то био гламурозан посао али је био одличан начин да научи што више о кинематографији.

У време када се преселио на западну обалу Америке у Лос Анђелес, средином 50-их година прошлог века, Алтман је већ режирао два играна филма у Канзас Ситију. Када је стигао у филмски град, радио је много и за јако мале паре, његово име као сарадника се између осталог појављује и у ТВ серијама попут: *Алфред Хичкок представља*, *Питер Ган*, *Птице на жици*, *Милионер*, *Бонанца* и *Комбаи*. Коначно, у својој 45-ој години живота Алтман је потписао уговор са продуцентском кућом која ће финансијски помоћи његов режисерски деби у Холивуду. Прва два филма су прошла прилично незапажено, али зато је трећи био прави погодак. *Меш* је зарадио номинацију Оскара у категорији за најбољи филм године, али што је још важније био је то прави филм освежење у тренутку у коме је настао. Својом комичним приступом изузетно озбиљној теми корејског рата, овај филм ће постати лична карта Алтмановог схватања филма и света уопште. За младе људе, који су одрасли уз секс, дроге и протесте у Вијетнаму, филм попут *Меша* је за њих био попут откровења и разлог за славље. Занимљивост везана уз овај филм јесте да је био тек 16. на листи кандидата који су требали да га режирају. Историја је показала да га је вредело чекати.

Шта год да је снимао, Алтманови филмови су увек приказивали живот негативца и њихов пробој за статус у друштву које је било испуњено злом, љубомором, корупцијом, и сличним 'пороцима', што га је чинило већим негативцем и од самог јунака чији би живот портретисао. Сцене у његовим филмовима биле су неконвенционалне, наликовале су визири муве у лету. Са временом, око себе је сакупио респектабилну екипу глумаца, дизајнера и

писаца који су се заљубили у његов метод рада и једноставно нису могли рећи 'не' било којем његовом захтеву. Његови сетови снимања словесца за најбоље, управо због атмосфере присности коју је гајио са својим колегама. Често је уобичавао на почетку сваког радног дана окупити читаву екипу са сета (од клапа-мајстора па до кафе куварице) и приказивати им оне најбоље кадрове из претходног дана снимања, да би их након одгледаног замолио да изнесу своје импресије, коментаре и сугестије. Шушка се да су велике количине алкохола и марихуане били обавезан артикал у ритуалу снимања Алтманових филмова.

У зиму 1995. вратио се у Канзас Сити да би снимао. У посети лекару, установио је да му срце одумире, те је експресно уписан у листу донатора органа као потраживач. Сломљен сазнањем да би ускоро могао умрети, једно време те године је прекинуо снимање и потпуно се изоловао из јавности, не излазећи из своје родне куће месецима. Касније те године пресађено му је срце младе жене. Последње године су му биле једне од успешнијих. Његова британска костимирана мистерија *Госфорд Парк* у миљеу најбољих романа Агате Кристи, доживела је интернационални успех и седам номинација за Оскара.

Упркос свему, Алтман је до краја остао веран својој визији. Чинио је само оно што је желео и кад је желео.

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

НЕПОЗНАТИ ЧОВЕК

(Вујица Решин Туцић: „Гнездо параноје“, Каирос, Сремски
Карловци, 2006)

Једаред, ономад (бејаше ли?), док смо, у кафанској башти, духом пливали (леђно) у милим нам заблудама а телом разливали пиво, Вујица Решин Туцић ме је изненада упитао: „Видиш ли ти како пролази свет?“ Рекох: „Видим.“ Не мислећи, као ни он, на сликовити свет разнобојних пролазника, него на чудо света у космичком и свевременском смислу коме (смислу) полако истиче време.

И ево, тај свет покушава да смирај нађе у *гнезду параноје*, заваравалући се вазда варљивом надежом да се из *гнезда* нешто мора *излећи*. И, збиља,кадикад запијуче пиле, које се, додуше, испилило давно, *из јајетца у челичној љусци*, неодрасло, не пристајући да постане кокош.

Силян је песник Вујица Решин Туцић (Меленци, 1941), а сав је против силе (сад умало да запевам „Падај сило и неправдо“), против зидова „страха од силе“. Дуго је време настајања његове нове песничке књиге „Гнездо параноје“. Понекад толико траје цео песников живот (песмин век је нешто друго). Дуго, дуго, а као да се ништа није померало. На почетку је песма (метафора) „Непомични човек“, на крају стихови о нестајању, у непомичности („уздај се само у стајање, / ако га још има“), о нестајању света који „није већи од усне која љуби и њене сенке на твојем лицу“. Између тих наизглед статичних полова (који не постоје) ваља се бујица разарајућих (и разорених) емоција и суновратне мисаоне енергије (и немоћи).

Сам је песник *гнезду параноје*. Тај *непомични*, „непознати човек који се плаши непознатог човека“. Он се плаши, али не зна чега, не зна зашто, не зна откуда долази страх. Густина страха у овој поезији таква је да је тешко пробити се до неког пропланка чија вегетација и осветљење буде друкчије мисли и осећања. Па, и кад се пробијете, и ту вас опомињу симболи страха, зидови и препреке, успомене на страх несхваћен у детињству..

Иако песник није одлучивао о стварима света, у те

„ствари“ је дубоко умешан. О томе сведочи признање о заблудама: „Нико нема право на заблуду / у коју не верује“. А ко верује, тешко признаје заблуду. Можда се никад те вере (заблуде) ослободити неће. Залуд она црна иронија о *йуџу* у комунизам, руском небу, о химнама, свечаним песмуљцима и „поскочицама“. Заблуда је прва пратиља страха, а друга је духовна пустош. И пустоши је много у Туцићевим песмама: „Дишем, а срце ми је пусто“, „Пустиња ми је била окућница“.

„Идеје су хладне, а месо дрхти“, каже песник. У неким песмама та дрхтавица се може додирнути. Стихови су пуни неког драмског електрицитета (који може да вас опржи):

„Хоћеш ли пронаћи језик који пролази кроз зидове?“

„Пророци дахћу и зуре у помрчину.“

„Ту сам док таласи ничега ударају у ништа.“

„Сваки дан је стар, када те срце боли.“

„Свуд околу је несрећа.“

У невидљивом (а опипљивом) окружењу од страха, заблуда и пустоши, песник опстаје уз помоћ и подршку поезије, „гурајући се кроз језик и време“. Постоји моћ поезије, овде то видимо, у овом *гнезду параноје*. Поезија је покрет отпора. На очерупаним крилима песме „идијашаше једније чловак свијетом“, то је „онај који иде, а не стиже“, јер и не треба да стигне, никуд изван језика, који је најбезбедније (атомско?) склониште. Неке ће нас песме подсетити на старе Туцићеве песничке књиге (јер не старе), на оне необуздане игре у неограниченој (узалуд ограниченој) песничкој слободи: „Шкрипи ћерам, ко је у бунару“, „Зашто прогањати уметнике“, „Ложач Оскар Давичо“, „Да била, будем, бејаш, да бићу, не“ и др. А у песмама „Прошла су добра времена“, „Гнездо параноје“, „Сви нешто примећују“ („Постоје млади песници, / како је то необично“), „Створење“, „Пољубац, усна која пева“ и још неким, у аутопоетичким мислима и примислима, налазимо и сумње, недоумице о постојаности младалачких поетичких уверења, из времена жавангарде седамдесетих’.

Космичку патњу и запитаност приземљује микрокосмички слој чисте лирике, са много немира, киселе ироније и сузног цинизма, али и влажне нежности, најчистије љубави. На необичан начин су узбудљиве песме о судбински неизвесним тренуцима из детињства – „Стојим у блату“, „Нису имали времена“ – у којима се старе фотографије између графичких симбола доимају као изванредно изражајни стихови. Песма „Све ћу ти рећи, љубави“, тужбалица одоцнелог *йросџака* у *ноћи*, својом једноставношћу и срчаном чистотом, засењује многобројне тзв. љубавне песме у чијим лепљивим сластима грцају угледни и славни.

Песничка књига „Гнездо параноје“ Вујице Решина Туцића је, закључујем, сасвим изузетна, да се послужим његовом језичком игрицом – ако, премда, или, можда, ипак, али!

Љубиша ЂИДИЋ

ГРУПНИ АУТОПОРТРЕТ СЛИКАН ПЕРОМ АНЂЕЛА
(Милутин Алемпијевић: „Тражом сунца“, роман, Народна књижа,
Београд, 2006)

Има једна реченица писца овог романа негде на крају књиге, по којој ће њен главни јунак видети у сну дело које ће написати. Не знам да ли је то било баш ово дело које има помало зачуђујућу композицију: роман у роману. Наиме, уз нараторску исповест главног јунака, чији летопис пратимо од рођења до касних дана смираја животног пута, налазимо и (технички одвојену) бајковиту повест у којој су главне личности тај главни јунак као деда, његов унук и чаробан свет који ту бајку прати. Писац је очигледно желео да у антрополошком огледалу виђеном изнутра прати сновидовну радњу збиље романа „за одрасле“. Таква композиција, без обзира да ли је проистекла из сна писца који пише књигу о себи, или је настала мимо тог сна, као и сваки експеримент, завређује пажњу. Чак и онда када није у паралелном ходу, када није одраз несвесног према свесном, надреалног према реалном, кад се „не римује“, како би читалац очекивао, са основним текстом. У сваком случају та романескна бајка има нешто од начина како данас савремене бајкописце савладава један Хари Потер својом модном и медијском агресивношћу. Као да неки српски маштар не може бајковито да употреби свог Душана Силног који усред Франкфурта збуњује Немце, свог краља Милутина који збуњује Европљане градећи целу једну поствизантијску цивилизацију, као да не може наћи свог Аладина кад пише чаробним анђеоским пером, који има верног пса и верног гаврана...

Милутин Алемпијевић је после неколико веома озбиљних прозних захвата (роман *Војничка*, приповетке *Тече Мајна* и роман *Око у шрави*) направио приповест о јунаку којег је носио у себи, собом самим. Дакле, аутобиографску исповест. Готово да сви писци то чине у својим делима са аутобиографском унутрашњошћу, у односу на објективну спољашност својих књига. Али кад писац прави лични дневник свог живота са свом његовом аутентичношћу, са свим својим рођацима, пријатељима, љубавима, са аутентичним

именима од ђачких дана до оних позних, са супругом, кћерима и унуцима, онда познаници који знају Милутина Алемпијевића прате његов животни пут „трагом сунца“, а непознати осећају пишчеву идентификацију са јунаком који се исто тако зове.

Кад лични дневник прође кроз литерарну трансформацију, ма колико дуговао документу, онда та идентификација има чак и неку посебну драж. Јер открива и ону истину коју једино уметност може да узнесе, ону тајну нит којом се животом платно види сасвим другачије у свом ткању.

Док пишчева прича тече од малих ногу, школовања у родном селу и родном граду, преко рата који тутњи његовом Драчом крај Крагујевца, до првих љубави, учитељевања по Босни и његовој Србији, све до одласка у Немачку трбухом за крухом – тече и слика времена, људи и догађаја којим је обележена предратна Србија, ратна и послератна, комунистичка и реформистичка у наше време. Са карактерима, наравима и менталитетом на балканској ветрометини чији смо део. Вероватно је Алемпијевић могао да употреби и више имагинације и измаштаних детаља, али он се строго држао „самог себе“, дакле једне истине свог живота, сасвим довољне за један роман. Зато ће многе сцене у искрености деловати моћно и сугестивно да истине снагом проживљености (призор заклане девојке, кад отац предаје пушку четницима, а син вранца, жудња за првим сусретом са девојком Божаном од чије голотиње, уплашен бежи, руски тенкови на чијим се гусеницама вуче месо изгажених Немаца и коња, затвор, логор и искуство са ОЗНОМ, судбински сусрет са судбинском Косом итд).

Нема писца који се аутобиографски не садржи у својим делима. Али када се строго, дневнички предате нарави „по себи“, поставља се питање да ли сте успели да спасете роман, или да спасете своју приватну причу. Ако вам се успешно догоде обе ствари, онда сте направили романескну приповест *Трагом сунца*. Метафору овог наслова, наравно, не треба објашњавати.

Она носи генерацијски звук, неутаживу људску жеђ за смислом у општем бесмислу, са лепотом у општој ружноћи, за добротом која постаје све неразумљивија, за злом које постаје све разумљивије, за симболом једног лепог прстена у међусобној верности после педесет година, прстеном који личи баш на тај сунчев траг на овом кратком људском небу.

Зоран ЧУКИЋ

У ПОТРАЗИ ЗА КОРЕНИМА

(Зоран Божавац: „У појизи за коренима“ - хришћанско наслеђе Космета, Принципи бонарџи прес, Београд, 2006)

Према неким међународним регистрима књига, у светским библиотекама постоји 489 наслова о Косову.

Аутор је при писању ове књиге користио седамдесетак, што му по његовом тврђењу, није помогло да одговори на питања: има ли решења за косметски чвор? Каква је права истина о Космету и на чијој страни?

Космет који све брже мења своју демографску структуру, изменио је и национални састав свог становништва, а самим тим постао европска територија „обојена у зелено“, хришћанско наслеђе Космета постаје косметском становништву туђе и страно, чак непријатељско, а присуство међународних трупа једина, а показало се, не увек довољна гаранција да ће оно бити сачувано.

Цркве се руше, минирају и пале, фреске кисну, иконе парају ножевима, историја се фалсификује. Најзначајнијим историјским споменицима не може се прићи од бодљикаве жице, крстови на гробљима се руше... Ни у Дечане, ни у Грачаницу одавно не долазе ходочасници, ни ђачке екскурзије, ни студенти историје уметности. На литургију се иде под оружаном пратњом, као затвореници...

Геноцид започет над хришћанским становништвом започет у време Османлијске владавине, последња три века не престаје, добија драматичне размере и најзад, ових деценија сведоци смо како резултати тог систематског геноцида почињу да се територијално – политички уобличавају. А упоредо са прогоном народа са Косова затиру се и трагови његовог вековног постојања.

Књига се састоји од следећих поглавља: „Вори Шкаут у Српској Гори“, „Бог се јавио са светлошћу“, „Добролепи, многолепи, доброћудни“, „Горе небо, доле небо“, „Свети и грешни“, „Земља без суда“, „Шипци и Шкије“, „Рекли су и записано је“, „Кратак курс историје Албаније и Албанаца“ и „Косовско злато“.

Међутим, ово није чисто публицистичко – историјска књига о хришћанском наслеђу Космета: она је и *поетска* књига! То

најбоље сведоче следећа ауторова запажања:

„...Лепа су, баш су лепа та звона са подгорја метохијског. А какав им је звук био, радосно висок и кликтав, од оних што тишину лако пробија али се у њој брзо гаси, или стамен и дубок, од оних који се још дуго кожом чују, кад звуци замукну – то никад нећемо сазнати.

Никад неће зазвонити Родопова звона.

Можда то није само што нема звона без звоника? Можда земља узима сахрањеном звону звук, на неки тајни начин, можда га упије, можда звуци под земљом труле? А можда су, са оне друге стране свега, тамо где је вечност и трајање, све време, вековима, звонила Родопова звона. Можда и данас звоне?

Слух смо за та метохијска звона изгубили.

Решења нема јер и данас живимо у једном свету где се фактички проводи право силе, али се јавно, на политичкој сцени, то маскира једним општепризнатим позивањем на демократију, људска права, међународни правни поредак и принципе. А већа права на „правду“ и „истину“ имају јачи. Најкраће речено, још живимо у свету где се насиље исплати, а истина има хиљаде господара. Упркос магли медијских фраза које треба да прикрију ту чињеницу.

Није ли на одмет размислити о томе да историја Срба и Албанаца, никада није била ствар њиховог споразума и суживота – била је то увек историја у присуству трећег: Османлија, Аустроугара, Италијана, Американаца... А интереси „трећег“ најчешће су били пресудни у генерисању српско-албанских сукоба.

Није ли гроф Ђано говорио да ће „претворити Албанце у нож управљен у леђа Београду“?

Не може се очекивати да ова, једна од многих књига о Косову, одговори на питање свих питања (независност) или на било које друго.

Ово није књига којој је амбиција да „разрешава“, она има скромнију амбицију, да указује на сложеност косовског чвора који се не може расплести ако се прећутно прелази преко културолошких аспеката сукоба. Јер, управо уважавањем ових аспеката, етничке супротстављености на Косову добијају димензије шире од „људских права“, „демократије“, „права на самоопредељење“. Јер, „људска права“ и „демократија“ на Космету су компромитована, јер та права на Космету, више него игде на свету, подразумевају и право на насиље.

Тако сагледани корени „косовског проблема“ представљају заправо сукоб две на различитим конфесијама грађене културе и две цивилизације, једне европске, друге антиевропске.

А оне не могу да живе заједно, ако се једној, макар и прећутно, призна право да поништава духовне, уметничке и културне тековине оне друге и право да руши њено наслеђе. Нема тог „људског права“ и тог „демократског закона већине“ који може да оправда рушење.

Зар историја нема нових идеја него мора опет да се понавља?

Али, зар и та истина о Космету није већ много пута речена,

у овој садашњој великој брбљаоници званој човечанство?

Препуштајући ову књигу читаоцима, с резигнацијом оних који понешто и знају али ништа не могу, само се још радознало питам има ли утехе у покличу на смрт осуђених. У стиху „немој отићи без гласа у мрклу ноћ?“ Да ли је тачна тврдња да се свака реч изговорена и написана на земљи чује у читавом космосу, у коју се још увек надам, док се у мени све друге наде гасе?

Важно је напоменути да је ова несвакидашња књига штампана у 2000 примерака упоредо на српском и енглеском језику, уз помоћ РТС и РЕИК Колубара и других спонзора, да је у њој објављено неколико десетина фотографија у боји и до сада необјављених докумената о Космету.

Без сумње, иако је књига надживела аутора (Зоран Богавац је преминуо неколико месеци пре њеног објављивања, она ће надживети многе данашње културне посленике.

Не можемо завршити овај критички осврт а да не споменемо изјаву комунистичког идеолога Едварда Кардеља објављену на страни 430: „Друже Стаљин, ми имамо намеру да Албанији препустимо Косово“.

Међутим, иако о покојнику све најлепше, покојни Зоран Богавац није ни у књизи ни у приватном животу никада признао да је и он, поред 2 милиона Југословена, био члан СКЈ, а од 1990. па до 5. октобра 2000. и члан СПС.

Радомир ВИДЕНОВИЋ РАВИД

САМОТНИЦИ СА ПЛАНИНЕ БАЛКАН

(Зоран Вучић, Радослав Вучковић, Обрен Ристић: *ИСТОЧНО ТРОЈСТВО*,
Књижевна друштво Свети Сава, Београд, 2007)

*Ах, красотиу небесној воинства
смрти ни никад постојати не може!*
П.П.Њежић

Изукрштани су путеви господњи и крајње је неизвесно уметничко брођење узбурканим и прелесним просторима временским, космолошким и поетским – а време неумитно и немилосрдно протиче – у бујицама, стихијама и делоносећим изразима и испразним пенушањима – и тешко је и претешко је – наћи за своју узнемирену душу сигурносну висораван и егзистенцијални заклон од метафизичке *ситуације* и огољене *беде* и – приклонити се релативном облику и ритмованој лирској градњи: *Тако се теже обликује ријам – основа сваке јесничке творевине...* (Мајаковски), градњи која и значи и зрачи ону тако неопходну онтолошку и психопатолошку битност!

У колоплету одређених и изразито неодређених поетских и естетских сумаглица друге половине двадесетог и, ево, прве деценије новог века, *заплетени смо сведоци* прагматичних батргања и стихованих пламсаја и творитељних искри из *оштрије* камена и ледених санти – поплавама и стихо и песмо збирки (и књига!) у другој и предугој *ноћи* на Балкану – у комунистичком и беднијем посткомунистичком *тунелу* уз зраковну благодат *звезде њепокраке* (!). У сензорском брисаном простору (шире сагледавајући) духовних и интелектуалних вредности (*и беде*) релативне истрошености и понесености сваке уметничке врсте и изама – под пророчанским и неизбрисивим билбордом – *ПОЕЗИЈУ ЋЕ СВИ ПИСАТИ* - високорефлексивног и философски распеваног космолога *ВАТРЕ* Бранка Миљковића, али и дијалектичке супротности и још теже

ововремене датости, исто тако јединственог и непоновљеног Матије Бећковића – **ПОЕЗИЈУ ВИШЕ НИКО НЕЋЕ ПИСАТИ!**

У овом времену (и невремену) толиких интерполираних мафија (патинираних) и обавезног додатка: универзитетске, наградне, часописне, страначке, књижевне, лотовске... *мафије*, општих озрачења дугог и тешког ланца (окова!) – одважио се тројац са балканских висова (и урвина) да **ИСТОЧНИМ ТРОЈСТВОМ** – понуди зрачак духовне стимулације малобројним али одважним послушницима горког састава: девичанских осећања, обожених наклона и уметничке лепоте.

П Р В И З Р А Ч А К

*Самостик само самошћу светскује
окоужен тамним зорама и маглом.
Све што је било десило се нагло
и сада ветрови у кланцима хује.*

Зоран Вучић

Фиксирана са било ког стајалишта, спознавана из било ког усмерења, мерена било којим мерилом – судбина Зорана Вучића исијава знацима из **ТАМНИНЕ** по стиху Бодлеровом: *Стирашан симбол зле судбине!* Он носи на обрамици и животним корпама уклетничке чини самотника - и не само по сопственој оцени он је **САМАЦ СРЕД БАЛКАНА!** Његова животна и уметничка кретања бескрајно су напрегнута ка **СУШТИНИ**. Између живота и Поезије – изабрао је Поезију – попут једне особене посвећенице Гордане Боранијашевић – чије уклетости толико сличе. Поезија је њему *ошћућина* за живот пустиножитеља, просто песничког монаха, који у сликама из источне Србије гради себи задужбину са световним олтаром који ће исликати: чежња да узлети **ВИСОКО** са песмом о **СУШТИНИ**... али ће се из године у годину из деценије у деценију бесомучно рвати са ентитетима: **ЦРНИ ДАНИ, У МАГЛИ, У МРАКУ, САМО СНОВИ, СВЕ ЋЕ СВОЈИМ ПУТЕМ...** како живи и како насловљава своје неокласичне и неосимболистичке песмотворе.

Цео Вучићев живот и његово песничко послање саздано је од фрагмената и у крајњим супротностима. Суђенице су га вргле у тешке окове и разапеле на к р с т, и, ево, више од четири деценије песнички жрец вапи и у испосничким искушењима пева:

*Сестро моја нежна,
Кад се једном родиш,
Скини ме с распећа!*

А век-вукодав (по Менделштаму) и не само по њему – скаче и дави песнике у испосничким послушањима. Полазио и пролазио је Зоран Вучић многим путевима (врвинама) – не само за **НЕБО** – и за земаљски живот, за којим је жудео ишчекујући појаву шумског

кладенца. Слутио је тренутак, макар један, само, да се освежи и од мука склони. Али заклона није било! Велико и претешко је бремене упртио на нејаку животну грађу, те се дуго и неодложно носи са судбином својом, са немаштином сваке тежине – са пеном – *СВЕ ЈЕ ПЕНА* – и са тајанством Поезије! Из тог тајанства истиховао је бројне високе стихове, строфе (и песме) и разбацао их по бројним књигама и варијантама, које још нису нашле опремљеног изборника да их сједини у јато и да им означи место и висину у космолошкој (песничкој) маглини.

Овај самоизбор оградаће песмом и спознањем:

*Све ће својим ђућем, ђрах ће у ђрашину,
мисао и знање у будно ђрајење!*

ДРУГИ ЗРАЧАК

*Из зигова цветѝа зова
сок кайѝе из муѝноѝ ока,
на ђрозору дрема сова
ѝусѝиош чува од урока.*

Радослав Вучковић

Подучавалац деце са историјског простора горњег тока мале али трајне реке Тимок и стални носилац (браде) првог дана *СИВОГ ПОЈАСА* – Радослав Вучковић – и поред толиких професорских анегдота и прича за ситну *ДЕЦУ* – од стране излобране и са свих страна света корумпиране и криминализоване критике (!) – прљавих руку – остао је *нейрочѝѝан* и нерецептиран и таласчићима од *ПЕНЕ* (а *СВЕ ЈЕ ПЕНА*, по овери његовог поетског пријатеља З.Вучића) скрајнут на маргину чинећи дружбу толиким делоносним и уметнички вредним сочинитељима естетских вредности.

А у контексту савремене (постмодерне – и ова синтагма осликава *само ђену*) Поезије са великим П (које не *зија* већ просветљава - по Миљковићу) стоји означено *слободно* место на балканском вису (Малом врху у тајновитом преплету) за песмозбирке, (за пчеле) и сонете Радослава Вучковића, чије име и презиме треба упамтити и чак, препоручивати!

Вучковић је песник који уме да мисли уз здрава струјања свог (и нашег) времена, који има уметничке снаге и проицљивости да види и препозна, који има духа да своје неримоване и римоване, али јарко ритмоване песме – осмисли антрополошком и философском перцепцијом визионара – која разложена читаоце узбуди до дна бића и отрезни до свесног промишљања и усправног држања и етичког узношења. То су за Поезију - и тешке, и изазовне, и сасвим садржајне теме са којима се могу носити само пробуђени

интелектуалци и осетљиви (попут листа српске трепетљике) лирски подвижници. Вучковићева збирка *ТАВНИ НАУК* испесмована је у толиким историјским, психопатским и мафијашким (и нашим) вртлозима – површинским и дубинским хаваријама и насукавањима толиких барки на спрудове и плићаке *ПУСТЕ ЗЕМЉЕ* (не по Т. С. Елиоту) по нашим – ничим ометаним – расколним узусима и пред кратковидим очима сталним треперењима листића опојних миомириса изђикалих стабљика индијске конопље! У песмама Вучковића не сусрећу и не сударају се само површински додири – већ и дубинска (тектонска) хујања историјског и друштвеног, интелектуалног и песничког – *ошћјума* нација у *самойроџону* и туђим изгонима!

И, ево, истихованих и неприкосновених питања и истина:

*Када оду војске и када све мене,
за надџробне ѿлоче кад ошћане име,
ХОЋЕ ЛИ СЕ НЕКО СРАМИТИ ИСТИНЕ ?!*

ТРЕЋИ ЗРАЧАК

*Зверима бићу грађ а са орловима у лећ
Високо – а ѿшћом низ боџазе и лишћнице...
Прхнуће све шћајне анћеоске као ѿлахе ѿшћнице*

Обрен Ристић

И Обрен Ристић достојник и песник у опојном сплету и преплету егзотичних реквизита (дугих ногу опојних бедара!) у *ОРЛОВОМ ГНЕЗДУ НА ИСТОКУ, У СЕРБИЈИ* – уз опојне миомирисе (пролазне, каже огољена учитељица *Историја Србијана*) – посипа се неосимболистичким конфетама *шћворишћелне* и *шћаинсћивене* *Божје ѿоезије* (владика Раде Томов, цетињски). Огрнут оригиналном пелерином (војном) савремене (и модерне) српске Поезије, без усплахирене журбе и потрзања оружја (партијских и других прелета), без везивних озвучења и кукавних јагми за наградама (и нагрдама) – по природи својој истрајава и вредним стиховима и строфама посипа нас успоном до битних и трајних уметничких крајпуташа.

Ристићева пламеноносећа осећајност покреће и значењски шири и неосимболистички згушњава и релативном хармонијом узноси поклоњење Оцу Поезије-супстрату Ватре-Господу у недохвату *сушћинне*. То особено и прелесно и творитељно сачињава у венцу сонета *ВЕНАЦ ТВОРЦУ* – који у жестокушама политика-нским, тајкунским, зашћићеним сведоцима-новим потурицама – *ушћркос* - магнетним пољима (озраченим) сабира у песничку саборност. Он у свој уметнички пртљаг трпа и мајсторско иверје и вибрантне душевне опчињености ломних медијума и својим *белим* стиховима (не и помодно „слободним“) уздиже и гради песме и

књиге, *својствене законе*, који ће у будућим праведним (и неправедним) свођењима рачуна засјати и изразом и делом уметничког трајања.

Обрен Ристић индикативно у драматичном и трагичном сплету *ојшће* раскола и широко и дубоко осветљава и преплиће и апсурдна и мрачна антрополошка, философска и верска усхићења и сасвим лажне позлате. Настоји, када за то и такво подмицавање уграби трен – да се поклони творитељном олтару: *Вјечним ођњем свеићене љубави (ојети, Ђеџиш)* у надахнућу!

У рвању са историјским таласањима – одбацује подметања шарених ђинђува и прелази на брисани простор метафизичких тема не само у површинским одблесцима, већ и у дубинским захватима и ... *да се појшће роботш / Тујођлави довршени за намеру свесну* (Миљковић – **ЗАЈЕДНИЧКА ПЕСМА!**), Обрен Ристић пева:

*Походише нас ливци – мноџо неимара –
Да своје умеће творацко у звона излију
И звонише са Миџора, Рџња и Хисара...*

И тако **ИСТОЧНО ТРОЈСТВО** удари на сва звона да **МНОГА ЗЛА СЕРБИЈОМ** утули, а нас надом узнесе до **НЕБА ЗА ПОЕЗИЈУ – ИСТОРИЧАРИМА УПРКОС!**

Бранислав ЗУБОВИЋ

АКТИВНИ ГРЕБЕНИ ЛИРСKE ПОЕЗИЈЕ

(Саша Нишавић: ГРЕБЕНИ, Орфеус, Нови Сад, 2007.)

Трећа збирка песама Саше Нишавића „Гребени“ у издању гласовитог „Орфеуса“ из Новог Сада (прве две су *Придржавање душе* „Будућност“, Нови Сад, 2003. и *Кошуљица* „Бранково коло“ Сремски Карловци, 2004.) организована је у четири циклуса *Руке*, *Несћајање*, *Уздизање* и *Самогласници*. Први циклус нам је већ познат из књижевних часописа „Летопис Матице српске“, односно часописа „Траг“. И управо се овај циклус, којим се отвара поезија, треће књиге Саше Нишавића, чини најуспелијим. Песник, Нишавић овом збирком улази у жижу интересовања књижевног живота, и постаје све познатије име пажљивијим посматрачима савремене српске песничке сцене. Кратким стихом у који је сажео елементе поређења, симболичког света, носећи вечиту коб - чини само део *Гребена*. Песме се чине као лирски фрагменти једног опширнијег света, са покушајима језичке узбудљивости, по мери свога дара, на релацији свакодневних *појтонова*, али и уздизања.

Већ првом песмом *Руке* даје савремену слику поређења градског аутобуса и месаре. А руке су, код Нишавића, оно што чини искру поетског уздизања, због које вреди имати песму. Исписујући црте лица, остављајући неизбрисиве трагове нашег прожимања како кроз градски аутобус, тако и кроз ону коб која ће постати доминантна у овој поезији, песник нам нуди симболички свет поезије и споственог доживљаја који је, готово, увек у наговештају; кроз предање, из давнине, кроз *илетива времена* призива дави додир, и не знајући да га сачекује само *сйрах* и *сйрейња*. Руке се уздижу и до самог неба, склопљене у молитви, призивајући, сада, светог Георгија у помоћ, песник тражи спас у биљу, међу пчелама, чекајући на *кораке долазеће*.

У другом циклусу *Несћајање*, песник задире дубље у митологију, служећи се *сйилским обрћима* – како закључује рецензент књиге. Најпре, следи циклус-песма *Несћајање*. Све нестаје у *сйрмом крову белине, у души оковане звери, у мирису кадифа* и *вина...* све нестаје током осам песама *под ваљком смрти*, да би

циклус наставио митолошким играма, понесеним из родног краја, преносећи их из предања у савремени свет. Овај циклус се завршава *Ејиџафом* који посвећује *Бранку Миљковићу*. Иако се чини да *Ејиџаф* не припада овој књизи или да је вишак у овој поезији, песник га уноси, рекао бих, намерно, како би појачао, *ону* коб с почетка. Разумевањем универзалне космогоније и особене митолошке - песничке пројекције, долазимо до кључа за разумевање, поезије Саше Нишавића. Без сувишних лексичких и синтаксичких средстава, заокупљен идејном мелодиком исписује гласове из дубина који су оживели у савременој равни Нишавићевог окружења – садашњег.

У трећем циклусу *Уздизање*, Нишавић појачава искуство свакодневног преплићући га са митским симболима и временом. Митска игра још увек траје, и само понекад додирне површину, да би се поново вратила тамо одакле долази. А то зна само песник. *Уздизање из џејела*, за разлику од претходног циклуса, у потпуности се преноси на раван онога што би се могло назвати – раван песникове реалности. Дакле, од конкретних догађаја све до митских напева, понесених из младости, чини боју овога циклуса. Од Бијелог Поља до Новог Сада, дакле од митологије биља, животиња, оног света који је изворно ближи човеку, до урбане средине која га сада окружује. Док би се код већине песника овде јавио јаз, Нишавић жели да помири та два простора. Песник је само делимично туђинац у градском свету и стога нам и нуди измиреност. А коб је понесена, дакле пренесена, а не стечена за песникова живота и песник је, готово, мазохистички негује, дакле саживео се са њом. Без ње, коби, поезија не би била могућа, као ни сам живот. У овом циклусу ће се Нишавић опростити и са бардом Трифуновићем на себи својствен начин – песмом, сећањем, везујући тако песничко братство.

Збирка ће се завршити циклусом *Самогласници* који се састоји од свега три песме. Из *џлућних ходника*, кроз *оџворена усџа човекова*, самогласници су ти који дају живот, и одакле се оваплоћује и сама песма. Песник сада залази у изражајне могућности језика, *џајну ризницу речи*, из које покушава да пева. А засигурно је да Нишавић то уме, а са новом књигом све квалитетније.

Гребени су уверљива поезија, отварају се нарочито добрим првим циклусом и преко два средишња, држе пажњу читаоца, у оном магновењу између два света, митског и урбаног који окружује самог песника, дакле, даје нам доживљај сопственог искуства, записаног на један веома добар и квалитетан начин. А песник, неће пропустити прилику да покаже своје поимање језика и да нас припреми, тачније да најави, можда, неке нове могућности сопственога.

Никола БУРА

О ЗВОНИМА КРОЗ ИСТОРИЈУ

Опшће о звонима

Звона су шупље металне направе најчешће облика извртуте купе, различитих величина и тежина, са батом (тучком, клатном, бренцом) причвршћеним у његовој унутрашњости, чијим се ударцима у току клађења производи звук. Звук звона се може произвести и ударцима чекића извана. У почетку су звона израђивана од гвожђа и бакра, а касније су ливци тој легури, да би добили јачу звонкост, почели да додају калај, а понегде и злато и сребро.

Поред своје основне функције, позивања на богослужбене радње, звона су позивала народ на одбрану од надирућег непријатеља, на одбрану од пожара, на весеље поводом ратне победе, крунисања владара или рођења краљевог наследника. На позив звона са градског звоника грађани су одлазили на посао, окупљали се и бирали градске великодостојнике, дочекивали царе и краљеве, војсковође и друге знамените људе; звона су најављивала отварање и затварање градске капије, почетак и завршетак градских сајмова и локалних свечаности или једноставно, звона су јављала колико је сати. Звук звона је истовремено и без препреке стизао до свих.

Звона су била и понос сваке заједнице. Тако Американци, као знамење значајне епохе у својој историји чувају у Филаделфији (Пенсилванија), *Звоно слободе* (Liberty bell), које је 1776. г. најавило читање Декларације о независности Сједињених Америчких Држава.

У Мексико Ситију, изнад централне капије Националне палате, налази се звоно *Долорес* (Dolores) којим је отац Мигуел Хидалго 16. септ. 1810. г. позвао народ Мексика на борбу за независност од шпанске колонијалне власти. У знак сећања на овај дан, сваког 16. септембра оглашава се ово звоно, а председник Мексика свечано понавља речи које је 1810. г. изговорио Хидалго.

У Јапану, у Хирошими, у знак сећања на 160.000 жртава експлозије прве атомске бомбе бачене из америчког авиона 6. авг. 1945. г. на тај дан, почев од 1965. г., у Меморијалном парку звони *Звоно наде за мир*.

Звук звона обележава и Светски дан мира 21. септембар.

У старој Русији дуго је био обичај да су се велики кнезови и цареви, приликом тријумфалног повратка из градова које су покорили, враћали са звонима као обавезним симболом ратног плена, односно ратне победе. Овим ратним трофејима народ је придавао веома велико значење, сматрајући их и симболом моћи својих господара.

На стогодишњицу Првог српског устанка крунисан је у Саборној цркви у Београду краљ Петар II Карађорђевић (Једини нововековни српски владар који је крунисан). О том значајном догађају пише *Застава* у броју 203. из 1904. г: “... Јутрос је почело крунисање краља у 7 и по часова пре подне. Сва звона са свију цркава у Србији обзнанише почетак тога свечаног чина”.

На Срећење 2/15. феб. 2004. г. звона на цркви Вазнесења Господњег у Орашцу огласила су и прославу 200-те годишњице Првог српског устанка.

А 13. авг. 2004. г. Грци су у Атини, уз звуке пет православних звона, свечано отворили 28. Олимпијске игре модерног доба.

Познајћа звона

По чувењу издвајају се звона у Немачкој, како по величини, тако и по старини. *Царско звоно* (Kaiser Glocke) на катедрали у Келну, изливено 1874. г, тежи 25,6 тона и најтеже је у Западној Европи, а у Игенсбаху у Доњој Баварској сачувано је звоно изливено 1124. г. Најстарије сачувано датирано звоно у Аустрији потиче из 1200. г, али није познато име звоноливца нити место где је изливено.

У Француској је најчувеније звоно *Бурдон* (Bourdon) на катедрали *Notre Dame* у Паризу, које је тешко 12,8 тона. Највеће звоно на базилици Светог Петра у Риму, најзначајнијој ренесансној цркви, тежи 13,4 тоне, у миланској катедрали 15 тона, на катедрали Светог Стефана у Бечу, једној од највећих катедрала у Европи, највеће звоно тежи 15,8 т.

Веома интересантна звона израђена од стакла (2,1 м у пречнику) налазе се у Шведској у граду Упсала, у највећој катедрали на северу Европе. Такође, стаклена звона налазе се и у цркви града Тутме, који се налази око 500 км северно од Москве.

Украјински град Харков има звона (изливена 1884. г.) од чистог сребра, а Соловецки манастир (Русија) чува глинену звона, непознатог порекла и старости.

Најтеже звоно у Русији и на свету изливено је по наредби царице Ане Ивановне у Москви 25. нов. 1735. г. Звоно је било намењено за торањ (81 м) московске цркве Ивана Великог, дуго година највеће грађевине у Москви. Излили су га московски ливци (укупно на звону радило 83 мајстора). Сам поступак ливења, који је трајао само 1 час и 12 минута, изведен је на Ивановском тргу московског Кремља, након припрема (израда модела и калупа) које су трајале још од јануара 1733. г. Потребна количина легуре за

ливење овог звона топљена је истовремено три дана у 19 пећи.

Због својих габарита звоно је названо *Цар звоно* (*Царь Колокол*). Тешко је 201.472,5 кг, има 6,6 м у пречнику и 6,14 м у висини, док му је највећа дебљина 60 см. Звоно је на 11 места напукло након пожара 29. маја 1737. г, а један комад, тежак 11,5 тона, се, услед неравномерног хлађења, одломио. По наређењу цара Николаја I, звоно је, након стогодишњег мировања у калупу, извађено и 4. августа 1836. г, заједно са одломљеним делом, постављено на један осмоугаони гранитни постамент, у близини Звоника Ивана Великог у Московском Кремљу, где се и данас налази. На Западу звона никада нису достигла такву величину.

Најтеже звоно у Русији које звони (Цар звоно никада није звонило) изливено је 10. септ. 2003. г. у Балтијском заводу (бродоградилиште) у Санкт Петербургу. Звоно је тешко 72 (плус маљ тежине 2,5 т), има висину од 4,55 м, а пречник му је 4,5 м. Звоно је постављено на висину од 20 м у знаменитој и велелепној Свјато-Тројицкој Сергијевој Лаври (Московска област), где са још два звона, Првенцем од 27 т и Благовесником од 35 т, чини целину на звонику са којег је Стаљинов атеистички режим 1930. г. поскидао сва тадашња звона.

Звоно је украшено са релјефима светаца, патријарха Алексија, националним орнаментима, именима дародаваца и са натписом у коме се каже да је звоно направљено у време владавине Владимира Путина. Ово Звоно великан (Колокол великан) изливено је под стручним руководством звоноливца Виктора Иванова, а први пут се званично огласило на Духове (Тројице) 30. маја 2004. г.

Најстарије познато звоно на звонику налази се у романтичном срцу Европе, у Пизи, у Италији, а датирано је са MCVI (1106. г).

Најтеже изливено звоно Далеког Истока налази се у граду Амарapura у Миан Мару (Бурма) и тешко је 117,8 т.

Историја употребе звона

Научно је доказано да су се звона као направе за оглашавање први пут појавила у Кини у периоду око 3000 год. п.н.е. Из периода Династије Шанг (око 1500. до 1027. год.п.н.е.), потичу најстарија сачувана звона. Веома су значајна и асирска звона из Ниниве (на северу данашњег Ирака) из времена владавине Салманасара II (860-824. год.п.н.е.), која се данас чувају у берлинском музеју. Звона су се на различите начине користила и у Јапану и Кореји, као и у старом Египту, Месопотамији, античкој Грчкој, и у време Римљана. Стари Грци и Римљани су сматрали да звуци звона поседују чудотворну моћ и да терају зле демоне и чаробњаке. Јевреји од свог постанка па до данас никада нису користили звона у богослужењу.

Међутим, веома је тешко одредити време прве употребе звона као саставног дела хришћанског богослужења. По једнима је

то било још у IV веку, након тријумфа хришћанства у оквиру Римског царства, а заслугу за то приписују епископу из Ноле у Кампанији Св. Павлину (Paulinus, 353-431), који је звона први практично употребио. По другима та заслуга припада папи Сабинијану (Sabinianus), који је употребу звона, као саставни део хришћанског богослужења, званично утемељио у време свог кратког понтификата (604-606).

На Истоку су се звона јавила много касније - око 865. г. Са Запада су дошла прва. Наиме, венецијански дужд (војвода) Орсо I (Orso I) поклонио је 12 звона византијском цару Михаилу III. Звона су смештена у посебну кулу уз цркву Св. Софије у Константинопољу. Ипак, употреба звона на Истоку споро је напредовала, како због претеране бојазни да западни обичаји не преовладају, тако и због конзервативног монашког утицаја на црквени и друштвени живот уопште.

У Русији су звона ушла у употребу на самом почетку њеног преобраћања из паганства у хришћанство (988). Прва су доведена из Византије. У XVI веку у 400 храмова града Москве (само у Кремљу било их је 35) налазило се преко 5.000 звона (у просеку преко 12 звона по једној цркви). Само у Звонику Ивана Великог било је смештено 52 звона (1906. било их је 34, а данас само 21).

Како је занат ливења звона у Русији био нов, а мајстори који би обучили руске људе веома далеко, прва су звона изливена у Русији тек половином XIII века. Због велике потражње звона у Русији, било је довољно посла и за звоноливце са стране, који су се због тога у приличном броју обрели у Русији. Тек почетком XVII века, у време ступања династије Романових на царски престо, руски звоноливци су узели примат над страним.

О великом значају звона у царској Русији говори чињеница да је Русија 1917. године имала више од 80.000 звоника са преко милион звона и 20 великих звоноливачких завода. Међутим, после Октобарског преврата 1917. г. звук црквених звона није одговарао атеистичкој политици нове власти, па су постепено, до краја 1930-тих, утихнула скоро сва црквена звона, тада већ совјетске Русије. Оно што је вековима стварала православна Русија уништено је, по налогу самог Лењина, за само неколико година. Када је 1982. г. умро Леонид Брежњев, први човек тадашњег СССР-а, совјетска власт је тражила од црквене да широм земље, у знак жалости, звоне црквена звона. Али, скоро да се није имало у шта звонити. Тек у доба Перестројке започела је духовна обнова. Тако су 23. авг. 1987. г. поново зазвонила звона у Ростову, која су утихнула још 1928. г., а 1. јан. 1990. г, након 60 година тиховања, зазвонила су и звона Покровског сабора (Храм Василија Блаженог), на Црвеном тргу у Москви.

Историја звона и звоњава у нас скоро је истоветна са руском. У крајеве средњовековне српске државе прва звона су дошла из Далмације, која је тада (и скоро увек) била под знатним утицајем Запада, а њихова градња и употреба се развијала све до почетка турског јарма. Временом су се од путујућих звоноливаца

обучили домаћи мајстори, који су звона прво лили у манастирским радионицама, а затим, када су економски ојачали, и у сопственим. У доба петовековног робовања под Турцима Србима је у многа места била ограничена слобода вероисповести и богослужења. Забрањена је била и употреба звона. Пролазећи Балканом у периоду од 1496-1499. г, путописац Ритер Арнолд фон Харф бележи да је у Једрену видео нагомилане комаде од разлупаних звона која су Турци отели из хришћанских цркава. Фон Харф даље каже: “Сваки војник (турски) враћајући се са војне, мора комад звона донети, јер од тих звона хришћанских левају топове“. Међутим, нека су звона народ и свештенство ипак успели да склопе од Турака. Закопавајући звона у земљу чекали су боља времена када ће их са радошћу поново подићи на звонике и чути њихов свечани и умилни звук.

Вишевековна владавина Османлија више пута је прекидана периодима када је над појединим српским земљама владала хришћанска Аустрија или су те територије од туђина биле ослобођене. Кад год би се то десило прва жеља и задатак становништва је био да обнови своје цркве и подигне звона на њихове звонике.

Тако је било и када се део Србије под Карађорђем (од 1804. до 1813. године) ослободио од Турака. Прва су звона у ослобођену Србију допремљена са стране, али су се због велике потражње већ 1808. године почела лити и у самом Београду. Касније су Турци нека звона упропастили, нека разнели, чак и преко граница своје државе. Да се подсетисмо: током вишевековног ропства Срби су доста тога примили од Турака; и ношњу, и обичаје, и законе, и навике, али веру су чували као зеницу ока свога. Ништа од ислама није продрло у православље!

Нажалост, звона као жртве пратиће историју српског народа и током свих година у последња два века; од слома Првог српског устанка, Првог и Другог светског рата, рата у Хрватској и Босни и Херцеговини у последњој деценији XX века, као и током етничког чишћења и духовног геноцида које шиптарски националисти у континуитету спроводе на Косову и Метохији.

Знаменија звона у нас

Најстарије до сада нађено и сачувано звоно са натписом на српском језику потиче из 1429. године. Оно се налази у Ћустендилу у Бугарској. Друга су два звона што их је 1432. г. даривао властелин Родоп цркви Св. Николе у селу Бањи код Пећи. Оба Родопова звона су сачувана; једно се налази у ризници Пећке патријаршије, а друго у Народном музеју у Београду.

Трећа су по старини три звона из манастира Градац у Чачку, пронађена 1. септ. 1875. г. “при копању ровова за темељ новој окружној кући“. Звона је манастиру подарио градачки митрополит Нишифор 1454. године. Натписи на ћирилици онога доба на два звона сведоче да су изливена, као и звона из цркве Св. Николе у Бањи, у време деспота Ђурђа Бранковића и да их је излио Радоје

звонар, вероватно онај исти који ће се касније, под пуним именом Радоје Малишић, помињати у Дубровнику као ливац топова. У односу на садашња звона, по облику су виша и ужа. Највеће градачко звоно било је тешко 182 кг, средње 78 кг, а најмање само 15 кг. Због своје тежине закључујемо да су звона изливена на лицу места тј. у самом Градцу, јер да су била изливена на другом месту, морала би бити допремљена у Градац. На коњима нису могла бити пренешена, а ни запрегом, јер у то доба у Србији није било довољно колских путева.

Звона су до 1914. г. чувана у Народном музеју у Београду, а затим, пред надирућим непријатељем, склоњена у унутрашњост земље. Нажалост, место чувања звона је откривено и аустро-угарска војска их се докопала. Да ли су ова звона преливена у топове из којих је гађана српска војска и српски народ у Првом светском рату, до данас није познато.

Посебно су интересантна звона која се налазе на звонику цркве у Чуругу, у Бачкој. Четири изузетно велика и лепа звона, са мелодијом која задивљује, укупно теже 7.964 кг.

Велико звоно, са иконом Св. Ђорђа, државним грбом и ликовима владара, тешко је 4.775 кг. Ово звоно је деценијама било најтеже звоно које се налазило на једном храму Српске православне цркве, све до 2002. г. када су постављена звона на Храму Светог Саве у Београду.

Прва звона у Милошевој Србији

Тек после 25. јан. 1830. г, када је кнез Милош Обреновић (1780-1860) објавио на свечаној Народној скупштини у Крагујевцу султанов хатишериф од 18. септ. 1829. г. којим је, између осталог, дата Србима слобода богослужења по свим правилима православне цркве, почеле су се поново градити звонаре. Многа су звона већ раније била спремљена, до тада скривена и чувана из доба Првог српског устанка. Нова су пак звона у почетку купована у Аустрији, најчешће у оближњем Земуну.

У то време у Београду је живео и самоуки “звоноливатељ” Милосав Петровић, који је поседовао и целокупни алат за ливење звона. Деценију касније у Београду делује звоноливац Миша Милосављевић. После Београда звона су се почела производити (1865) у Државном војно-техничком заводу у Крагујевцу. Иако је хатишериф Порте из Цариграда, којим се Србији даје унутрашња аутономија, свечано обнародован у Београду на Ташмајдану, главно народно славље одржано је у порти Саборне цркве, после богослужења, уз радосно оглашавање звона са трошне дрвене звонаре (северно од цркве), као знак коначно постигнуте слободе.

Звона на Храму Светог Саве

За звона Храма Светог Саве Свети архијерејски синод Српске православне цркве одлучио се за скуп од 49 звона која чине

инструмент - карилон. Звона су поручена од звоноливнице Грасмајер (Grassmayr) из Инсбрука у Аустрији. Сва звона допремљена су у Београду у јесен 2001. г. Освештао их је 24. нов. исте године патријарх Павле, а већ следећих дана 4 највећа (клатећа) звона постављена су у југозападни звоник, док су осталих 45 постављена у северозападни звоник.

Звона Храма Светог Саве први пут су се огласила већ на првој Божићној литургији, пред око сто хиљада људи!

Звона Храма су различите величине са укупном тежином од 23.755 кг. Највеће звоно тешко је 6.180 кг (пречника 204 см) и уједно је и највеће звоно у Србији и Црној Гори. Најмање звоно тешко је 12 кг (пречника 20 см).

Свако звоно има свој основни тон и још 50 хармонијских тонова. Четрдесетпет звона Храма Светог Саве повезана су у карилон, са укупном тежином од око 19 т. Карилон чине звона која су повезана у хармонијски низ од E1 до C5 (4 1/2 октаве), док су звона у тоновима Go, Ao, C1 и D1 клатећа.

Поред наведеног, звона Храма имају и пријемник тачног времена атомског часовника из Штутгарта, тако да се са великом прецизношћу озвучавају четвртине, половине и цели сати. Подне се озвучава Светосавском химном, док се озвучавање осталих сати врши њеним рефреном.

Звоњава

Уз већину јавних црквених служби, односно уз већину јавних богослужења, се звони. Када, колико пута и у која звона, предмет је следећег разматрања.

Прво о броју звона; звона у цркви има више, а међу собом се разликују по величини и тежини, односно јачини и боји звука. Ретко која црква има мање од три звона (мало, средње и велико), а све их је више са 4, 5 и више звона.

Код Срба су уобичајени називи прво, друго и треће звоно. Првим се звони у унапред одређени и верницима познати час. Када су празници прво звоно обично оглашава највеће храмово звоно, а када су посведневна богослужења као прво звоно оглашава се обично најмање или прво до њега (по величини) звоно. Након четврт часа звони друго звоно, и оно обзнањује свештеников улазак у цркву. Друго звоно обично оглашавају два или три звона (до највећег). Трећим звоном (звоне сва храмова звона) се озвучава да служба у храму управо почиње.

Оглашавање првог звона назива се *благовест*. Оно нам саопштава благу, радосну вест да следи богослужење.

Када се звони у неколико звона, не одједном у сва већ по реду почев од највећег и закључно са најмањим (једном или обично 3, 5 или 7 пута), то се звоњење назива *ћерезвон*. Када се ово звоњење обавља више пута, онда се оно завршава тако што се звони у сва звона одједном. Када звоне сва звона у три маха, то се назива *ћрезвон*. *Трезвон* изражава хришћанску радост и свечани тренутак.

Звоњење које изражава тугу и жалост за умрлим верником, назива се *перебор*. *Перебор* се остварује појединачним звоњењем у свако звоно, почев од најмањег, закључно са ударним звоњењем у сва звона одједном што симболизује прекид живота. Код *перебора* се звук наредног звона не оглашава док није потпуно утихнуо звук претходног.

Када се одједном звони у сва звона, користи се архаизам “во вся тяжкая”, по јачини звука што су их производила велика и тешка руска звона, одакле је овај термин и стигао у наше крајеве.

Како се звони на вечерње (ако на звонику има четири или три звона)

Посведневно; звони се у једно звоно, обично у најмање или прво до најмањег, и то свега један пут.

У недељне дане и средње празнике; први пут се звони у треће или четврто (по величини) звоно, други пут се звони у два или три звона (до највећег) и трећи пут звоне сва храмова звона (без највећег ако има 4 звона).

На велике светитељске празнике и на Крстовдан (14/27. септембар); први пут се звони у највеће звоно, други пут се звони у сва звона без највећег и трећи пут се звони у сва храмова звона.

На Господње и Богородичине празнике и храмову славу; први, други и трећи пут звони се у сва звона, почињући од најмањег па даље редом.

Како се звони на јутрење (ако на звонику има четири или три звона)

Посведневно; звони се у једно звоно, обично у најмање или прво до најмањег, и то свега један пут.

У недељне дане и средње празнике; први пут се звони у треће или четврто звоно, други пут се звони у три (до највећег) или четири звона и трећи пут звоне сва храмова звона.

На велике светитељске празнике и на Крстовдан; први пут се звони у највеће звоно, други пут се звони у два звона (мало и оно до њега) и трећи пут звоне сва храмова звона.

На Господње и Богородичине празнике и храмову славу; први, други и трећи пут звони се у сва звона, почињући од најмањег па даље редом.

На јутрење се још звони при певању тропара непорочних у недељне и при певању полијелеја у празничне дане у сва звона, и на деветој песми у недељне и средње празничне дане и то у исто звоно (звона) у које (која) се звонило први пут.

Како се звони на литургији (ако на звонику има четири или три звона)

Недељом: први пут у највеће звоно, други пут се звони у два звона (мало и оно до њега) и трећи пут се звони на почетку литургије при возгласу “Благословено царство” и то у сва звона.

Празником: као на Вечерње/Бденије.

На литургији звоне сва звона и пред апостол.

У току освећења светих дарова (хлеб и вино) на литургији, са црквеног звоника оглашава се три пута на прекид једно звоно (не највеће, или највеће о Господњим и Богородичиним празницима), за које се у народу каже да “звони (звоне) на Достојно”.

При звоњењу у више звона почиње се од најмањег, затим у оно до њега и тако редом, а истим се редом и престаје звонити док се са последњим највећим не заврши. Овај ред звоњења важи у погледу већег броја звона, а тамо где су на звонику само два, звони се први пут у веће звоно а затим у оба, сем на деветој песми када се звони само у једно (као при освећењу светих дарова на литургији). Такође, у овом случају (два звона на звонику) кад су Господњи, Богородичини или храмовни празници звони се увек у оба звона сем оног звоњења при освећењу светих дарова, када се у веће звоно удари три пута на прекид, па затим звони у оба.

На Велики Четвртак увече се не звони, већ се позив верницима на богослужење обавља клепалом. Поред позива на богослужење, клепа се увек и после читања сваког јеванђеља.

У Војводини постоји обичај да се на Велики Четвртак звона везују, из сигурности да би се обезбедила тишина.

На Велики Петак на часове и на вечерње такође се не звони, већ се опет клепа (мук звона симболизује време када је Исус Христ био без гласа).

На Велику Суботу на јутрење такође се клепа. Када се том приликом обноси плаштаница око цркве звони се у сва звона, а када се плаштаница унесе у храм и са њом дође до царских двери, у том тренутку звони кратки трезвон. Истог дана на литургији звони се у сва звона.

На Васкрс се звони у сва звона на јутрење при обилажењу око цркве и на почетку сваке песме васкршњег канона. На васкршњој литургији звони се у сва звона истим редом као и на осталим литургијама, само при читању јеванђеља, на сваком месту кад се учини застајање, удари мало звонце у олтару (као при освећењу светих дарова), а одговара му са звоника велико звоно. При свршетку читања јеванђеља звони се у сва звона.

На Крстовдан, Крстопоклоне недеље и 1/14. августа на Дан изношења Часног Крста, при изношењу часног крста из олтара звони се у сва звона, док се крст не донесе на средину цркве, да би се у том тренутку огласио трезвон.

Венчање се такође оглашава звонима. После чина Тајне Брака (венчања), при излазу из храма звони радосни трезвон. После чина Тајне Крштења, при излазу из храма, уз благослов старешине храма, звони трезвон.

На свечаној литургији приликом чина посвећења епископа оглашава се *ћрезвон* и то седам пута симболизујући пуноћу вере. Када епископ улази у храм или манастир, без обзира да ли ће учествовати у богослужењу или неће, у знак добродошлице оглашава се *ћрезвон*.

Када епископ уђе у храм или манастир прекида се *ћрезвон* и

одзвања *благовести*. *Трезвон* се поново оглашава приликом испраћаја епископа из храма или манастира.

Још се звонима обзнањују благодарења, парастоси, оглашава смрт хришћана и звони при дочеку и испраћају њихових тела.

На благодарение звони се први пут у највеће звоно, а кад оно почне звони се још један пут у сва звона почињући од најмањег (као и при богослужењу).

У сва звона звони се и при призивању Светог Духа приликом отварања седнице Светог Синода или Сабора, и уопште када нареди надлежни епископ.

На парастосима звони се један пут у једно звоно пред парастос (да се објави) и при читању истог у сва звона, почевши и преставши у сва одједном.

Оглашавање смрти верника такође се врши звонима. Ако је преминула особа мушког пола звони се у једно звоно три пута подуже, па затим у сва звона одједном. Ако је преминула особа женског пола звони се два пута у једно звоно, а трећи пут у сва. При доношењу покојника у храм и при његовом испраћају из храма звони се кратко у сва звона, као и при парастосу (у сва се почне одједном и сва се зауставе одједном). При испраћају покојника из храма звони се све док погребна поворка не напусти порту. Ако би који од православних хришћана умро на Велики Четвртак после подне, или на Велики Петак, његова смрт огласиће се клепалом. Смрт владара, чланова владалачке куће, архијереја и других заслужних људи оглашава се исто као и смрт других покојника, само подужим звоњењем. Звони се у 8, 12 и 16 сати и тим редом три дана. Још се у току извесног времена, за које црквена власт нареди, звони свакога дана у наведене сате или само у подне, и то у сва звона.

Архијереј и владар се дочекују и испраћају из цркве звоњавом; архијереј свим звонима (*трезвон*), а владар највећим.

Дакле, звона су кроз историју имала сигналну, симболичку и музичко-естетску функцију. Временом, са убрзаним техничким развојем, сигнална функција је губила примат, тако да су данас симболичка и музичко-естетска функција у првом плану. Српска православна црква звона убраја у литургијске предмете храма.

Претплатити се на ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улатити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се прокњижи улата, ми ћемо вам слати часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/794-640.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Ђорђо Сладоје. - 2007, бр. 11 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2007 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407